

Matti Tuusa, Mika Ala-Kauhaluoma

Selvitys nuorten sosiaalisesta KUNTOUTUKSESTA

tyl

KUVAILULEHTI

Julkaisija	Päivämäärä
Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö	19.12.2014
Tekijät	Toimeksiantaja
Matti Tuusa ja Mika-Ala-Kauhaluoma	Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö
Kuntoutussäätiö	HARE-numero ja toimielimen asettamispäivä

Muiston nimi

Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta

Tiivistelmä

■ Sosiaalinen kuntoutus on yksi keväällä 2015 voimaan tulevaan sosiaalihoitolakiin sisältyvistä palveluista. Kuntoutussäätiö laati sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön toimeksiantosta selvityksen nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Selvityksen tavoitteena oli jäsentää nuorten sosiaalista kuntoutusta ja tehdä ehdotuksia sen sisällölliselle kehittämiselle. Työssä hyödynnettiin tutkimus- ja dokumenttiaineistoa, haastatteluja ja kyselyitä, joiden avulla saatiin moninäkökulmaista ja käytännönläheistä tietoa nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta sekä sitä koskevista kehittämistarpeista. Selvitystyö toteutettiin osana hallitusohjelmaan sisältyvää monialaisen kuntoutuksen selvitystä.

Kunnat järjestävät nykyisin sosiaalisen kuntoutuksen palveluja varsin epäyhtenäisesti ja usein hankerahoituksella. Myös järjestöillä ja muilla kolmannen sektorin toimijoilla on vahva rooli palvelujen tuottamisessa ja kehittämisessä. Nykyiset sosiaalisen kuntoutuksen palvelut eivät vastaa riittävän hyvin nuorten palvelutarpeisiin eikä nuorten ohjaaminen palveluihin ole systemaattista. Sellaiset nuoret, joilla on monia samanaikaisia ja vakavia elämänhallinnan ongelmia, ovat sosiaalisen kuntoutuksen keskeisin kohderyhmä. Selvityksessä esitellyt kuntien ja järjestöjen sosiaalisen kuntoutuksen mallit vastaavat sisällöllisesti varsin hyvin uuden sosiaalihoitolain määrittelyä.

Nuoria tukevan sosiaalisen kuntoutuksen palveluprosessia jäsentää sosiaalityön ammattilaisten tekemä tavoitteellinen ja pitkäjänteinen asiakastyö ja palveluohjaus nuorten ja heidän lähiyhteisönsä kanssa. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa on keskeisintä yksilöllinen ja ryhmämuotoinen tuki ja valmennus, jonka avulla edistetään nuorten osallisuutta, elämänhallintaa, vuorovaikutustaitoja, tulevaisuudensuunnitelmia, arjessa selviytymistä ja itsenäistä asumista. Toiminnassa voidaan hyödyntää sekä ammattilaisten panosta että vertaistukea, nuorten omaehtoista toimintaa ja kolmannen sektorin tuottamia aktivointi- ja harrastustoimintoja. Palveluun voi myös sisältyä työskentelyä erilaisissa työtehtävissä (joita suoritetaan ilman ansiotarkoitusta), joiden avulla tuetaan nuoren osallisuutta ja työllistymisedellytyksiä ja jotka mahdollistavat työssäoppimisen ja nuoren valmentautumisen työ- tai opintopolulla kohti työelämää.

Elämänhallintansa menettäneet nuoret tarvitsevat tuekseen usein pitkäkestoisia, yksilöllisiä ja integroitua palvelupolkuja. Sosiaalisen kuntoutuksen paikallisissa ja seudullisissa palveluissa tarvitaan laajaa yhteistyöverkostoa ja sujuvaa yhteistyötä. Uusi sosiaalihoitolaki ja uudet laajapohjaiset sote-alueet tarjoavat hyvän mahdollisuuden suunnitelmalliselle ja tavoitteelliselle sosiaalityölle ja sen integroimiselle muihin palveluihin. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen saattaminen lainsäädäntöä vastaavalle tasolle edellyttää niin valtakunnallista kuin alueellista resursointia ja sitoutunutta yhteistyötä. Sosiaalisen kuntoutuksen sisällöllisen kehittämisen ja palvelujen suunnittelun tueksi tarvitaan tutkimukseen perustuvaa tietoa, erilaisia kokeiluja ja koulutusta.

Asiasanat

Nuoret, nuorten sosiaalinen syrjäytyminen, sosiaalinen kuntoutus, sosiaalityö

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raporteja ja muistioita 2014:42

Muut tiedot
www.stm.fi

ISSN-L 2242-0037
ISSN 2242-0037 (verkkójulkaisu)
ISBN 978-952-00-3545-7
URN:ISBN:978-952-00-3545-7
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3545-7>

Kokonaissivumäärä
65

Kieli
Suomi

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare	Datum
Social- och hälsovårdsministeriet	19.12.2014
Författare	Uppdragsgivare
Matti Tuusa och Mika Ala-Kauhaluoma Stiftelsen för Rehabilitering	Social- och hälsovårdsministeriet
	Projektnummer och datum för tillsättandet av organet

Rapportens titel

Utredning om social rehabilitering för unga personer

Referat

■ Social rehabilitering är en av de tjänster som ingår i den socialvårdslagen som träder i kraft under våren 2015. Stiftelsen för Rehabilitering utarbetade på uppdrag av social- och hälsovårdsministeriet en utredning om social rehabilitering för unga personer. Målet med utredningen var att strukturera den sociala rehabiliteringen för unga personer och lägga fram förslag till att utveckla dess innehåll. I arbetet utnyttjades forsknings- och dokumentmaterial, intervjuer och enkäter, med hjälp av vilka man erhöll praktisk information ur flera perspektiv om den sociala rehabiliteringen för unga personer och utvecklingsbehov som gäller denna. Utredningsarbetet genomfördes som en del av den utredning om rehabiliteringen som överspänner flera områden och ingår i regeringsprogrammet.

Kommuner ordnar numera sociala rehabiliteringstjänster tämligen heterogent och ofta genom projektfinansiering. Även organisationer och övriga aktörer inom den tredje sektorn har en stark roll i produktionen och utvecklandet av tjänsterna. De nuvarande sociala rehabiliteringstjänsterna tillgodoser inte servicebehoven hos unga tillräckligt väl, och hänvisningen av unga till tjänsterna sker inte systematiskt. De unga personer som har flera samtida och allvarliga problem med livskompetensen är den centrala målgruppen för social rehabilitering. Kommuners och organisationers modeller för social rehabilitering som presenterades i utredningen svarar i fråga om innehållet tämligen väl på definitionen i den nya socialvårdslagen.

Serviceprocessen för den sociala rehabiliteringen som stöder unga struktureras av det målmedvetna och långsiktiga klientarbete och servicehandledning som yrkesutbildade socialarbetare utför med de unga och deras närsamfund. Det mest centrala i de sociala rehabiliteringstjänsterna är individuellt och grupporienterat stöd och träning med hjälp av vilka man främjar unga personers delaktighet, livskompetens, interaktiva färdigheter, framtidsplaner, att de klarar av vardagen och självständigt boende. Inom verksamheten kan man utnyttja både yrkesutbildade personers insats och kamratstöd, frivilligarbete bland unga och aktivitets- och fritidsaktiviteter som den tredje sektorn producerat. Servicen kan även omfatta arbete i olika uppgifter (som utförs utan avsikt att tjäna pengar), genom vilka ungas delaktighet och förutsättningar för sysselsättning stöds och som möjliggör utbildning på arbetsplatsen och träning av den unga personen på hans eller hennes arbets- eller studieväg mot arbetslivet.

Unga som förlorat kontrollen över livet behöver till sitt stöd ofta långvariga, individuella och integrerade servicestigar. För de lokala och regionala sociala rehabiliteringstjänsterna behövs ett omfattande samarbetsnätverk och smidigt samarbete. Den nya socialvårdslagen och nya social- och hälsovårdsområden på bred basis erbjuder en bra möjlighet till systematiskt och målmedvetet socialarbete och integrering av detta i övriga tjänster. Att få de sociala rehabiliteringstjänsterna till en nivå som motsvarar lagstiftningen förutsätter såväl riksomfattande som regional resursfördelning och engagerat samarbete. Det behövs forskningsbaserad information, olika försök och utbildning till stöd för utvecklandet av innehållet och planeringen av tjänsterna i den sociala rehabiliteringen.

Nyckelord

Rehabilitering, social, socialarbete, unga personer, utslagning bland unga

Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2014:42

Övriga uppgifter

www.stm.fi/svenska

ISSN-L 2242-0037

ISSN 2242-0037 (online)

ISBN 978-952-00-3545-7

URN:ISBN:978-952-00-3545-7

<http://urn.fi/> URN:ISBN:978-952-00-3545-7

Sidoantal

65

Språk

Finska

SOCIAL- OCH
HÄLSOVÅRDSMINISTERIET

SISÄLLYS

1	Johdanto	5
2	Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä ja käytäntönä.....	6
3	Sopeutumisvalmennus, työhönvalmennus ja sosiaalinen kuntoutus	11
4	Nuorten sosiaalinen kuntoutus ja paneutuvan palvelun reunaehdot	14
4.1	Ketkä nuorista toimeentulotuen asiakkaista pääsevät paneutuvampaan palveluun?.....	14
4.2	Mitä sosiaalityössä tehdään nuorten kanssa?	16
4.3.	Paljonko sosiaalista kuntoutusta tarvitsevia nuoria on?	17
5	Sosiaalisen kuntoutuksen ja sosiaalityön valtakunnalliset kehittämistarpeet.....	19
5.1.	Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistarpeet.....	19
5.2	Sosiaalityön palvelujen kehittäminen	23
5.3	Lisää vaikuttavuutta aikuissosiaalityöhön.....	25
6	Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen hyviä käytäntöjä kunnissa	27
6.1	Mikkelin Olkkari tarjoaa yhdestä ovesta monia palveluja	27
6.2	Nuorille suunnatut sosiaalisen kuntoutuksen palvelut Hämeenlinnassa	29
6.3	Nuorille suunnatut sosiaalisen kuntoutuksen palvelut Jyväskylässä.....	31
6.4	Oulun Byströmin talosta nuorten palvelut yhdeltä luukulta matalan kynnyksen periaatteella.....	32
6.5	Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palvelut Tuusulassa	34
6.6	Kuntien hankkeissa kehitettyjä sosiaalisen kuntoutuksen hyviä käytäntöjä	36
7	Nuorten sosiaalinen kuntoutus järjestöjen näkökulmasta	38
7.1	Kohderyhmät	38
7.2	Toimintatavat	39
7.3	Hyviä käytäntöjä	39
7.4	Järjestöjen kokemia palvelujen kehittämistarpeita.....	42
7.5	Kehittämisehdotuksia järjestöjen näkökulmasta	43
8	Uusien rakenteiden kehittäminen sosiaaliselle kuntoutukselle.....	44
8.1	Sosiaalihuoltolain uudistaminen	44
8.2	Uudet rakenteet nuorten työelämäosallisuuden tukemiselle	46
8.2.1	Nuoret kuntouttavan työtoiminnan asiakkaina.....	46
8.2.2	Heikossa työmarkkina-asemassa olevien nuorten sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen	47
8.3.	Pitkäaikaistyöttömien työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu	49
8.4	Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen yhteys ammatilliseen kuntoutukseen	50
8.4.1	Sosiaalisen kuntoutuksen yhteys nuorten työpajatoimintaan	51
9	Johtopäätökset	53
10	Kehittämisehdotukset.....	58
	Lähteet.....	61

1 JOHDANTO

Kuntoutussäätiö on laatinut sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta selvityksen nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Selvityksen tavoitteena on luoda uudenlaista sisältöä ja kehittämissuhteita nuorten sosiaaliselle kuntoutukselle. Selvitystyö liittyy nuorisotakuun toimeenpanoon, ja sen avulla konkretisoidaan nuorisotakuuseen sisältyvää kuntoutuslupausta. Selvitystyö on toteutettu osana hallitusohjelmaan sisältyvää monialaista kuntoutus selvitystä.

Selvitystyössä on analysoitu nuorten sosiaalisen kuntoutuksen nykytilanteen toimivuutta ja siinä nostetaan esiin hyviä käytäntöjä. Selvitystyön avulla on etsitty vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä sosiaalisen kuntoutuksen palveluja nuorille järjestetään tällä hetkellä? Millaisia palveluja, millaisille kohderyhmille, mitä kautta nuoret ohjautuvat palveluihin, kenen järjestämisvastuulla palveluja toteutetaan?
- Millaisia sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarpeita nuorilla on? Pystytäänkö näihin vastaamaan? Miten palveluja pitäisi kehittää?
- Miten sosiaalista kuntoutusta koskeva lakipykälä viedään käytäntöön? Kenelle? Millä perusteilla? Miten palvelutarpeet tunnistetaan ja miten nuori ohjataan palveluihin?
- Miten sosiaalisen kuntoutuksen toiminta kytkeytyy nuorten palvelujen kokonaisuuteen? (TE-palvelut, etsivä nuorisotyö, nuorisotoimen palvelut, koulutus ja oppilaanohjaus, sosiaalityö, terveydenhuollon palvelut, kuntoutus). Miten eri toimijoiden välistä yhteistyötä pitäisi kehittää?

Selvityksessä päädyttiin monipuolisen aineiston keräämiseen: aineisto koostuu dokumenttiaineiston lisäksi haastatteluista ja lomakekyselyistä. Tavoitteena oli siis saada eri näkökulmista käytännönläheistä tietoa sosiaalisesta kuntoutuksesta, sen toteutuksesta sekä sitä koskevista kokemuksista ja kehittämistarpeista.

Ensimmäisissä luvuissa kuvataan sosiaalista kuntoutusta käsitteenä sekä sen suhdetta rinnakkaiskäsitteisiin. Seuraavissa luvuissa käsitellään sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamiseen liittyviä käytäntöjä eri toimintaympäristöissä, kunnissa ja järjestöissä. Raportin lopussa on pohdinta- ja johtopäätösluvut, joissa kootaan yhteen eri aineistojen perusteella saadut tulokset ja niiden tulkinnat sekä nostetaan esiin kehittämistarpeita.

Mirkka Vuorento, Jouni Puumalainen ja Henna Harju Kuntoutussäätiöstä auttoivat selvityksen toteuttamisessa. Kiitämme heitä saamastamme tuesta ja avusta. Suuri kiitos kuuluu myös niille, jotka osallistuivat selvityksen tiedonkeruuseen vastaamalla lomakekyselyihin ja osallistumalla haastatteluihin.

2 SOSIAALINEN KUNTOUTUS KÄSITTEENÄ JA KÄYTÄNTÖNÄ

Sosiaalista kuntoutusta on määritelty eri yhteyksissä ainakin 1970-luvun alusta asti. Tuolloin se nähtiin ajan hengen mukaan ympäristöjen kautta ja pohdittiin, kuinka niitä voitaisiin muuttaa sopivammiksi kuntoutujille – tai pikemminkin vammaisille, sillä sosiaalista kuntoutusta tarkasteltiin tuolloin vammaislainsäädännön piiriin kuuluvien ihmisten näkökulmasta.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on yritetty siis määritellä usean kymmenen vuoden ajan. Se on kategorisoitu lääketieteellisen tai ammatillisen kuntoutuksen rinnalle omaksi kuntoutuksen osa-alueekseen tai mielletty konkreettisemmin syrjäytymistä ehkäiseväksi työksi. Järvikosken¹ mukaan kuntoutuksen nelijaossa sosiaalisen kuntoutuksen piiriin kuuluu muun muassa se toiminta, jolla varmistetaan turvallinen kotiin ja lähiyhteisöihin paluu fyysisen tai psyykkisen sairauden tai vammautumisen aiheuttaman sairaalajakson jälkeen. Lääkinnällinen kuntoutus ulottuu tyypillisesti sairaalajakson jälkeisiin fysioterapiajaksoihin, muihin terapiajaksoihin tai tarvittavien apuvälineiden käytön harjoittamiseen, mutta sosiaalinen integraatio edellyttää usein myös muita toimenpiteitä, ja onnistuminen sen järjestämisessä todennäköisimmin myös vähentää myöhempiä hoito- ja huoltokustannuksia.

Sosiaalisen kuntoutuksen kehitys on ollut kuitenkin kaiken kaikkiaan hyvin vähäistä. Tähän voidaan nähdä ainakin kaksi syytä: terminä sosiaalinen kuntoutus jättää tilaa monenlaiselle toiminnalle, jonka nähdään edistävän ihmisen toimintamahdollisuuksia yhteiskunnassa. Toisekseen, sosiaalisella kuntoutuksella ei ole tähän saakka ollut lainsäädäntöä tai muutakaan ohjaavaa säännöstöä takanaan.

Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä sosiaalinen kuntoutus on saamassa ensimmäistä kertaa lainmukaisen määritelmän. Lakiesityksen² 18 §:ssä määritellään sosiaalinen kuntoutus yhdeksi sosiaalihuollon palveluista. Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyvän toiminnan avulla edistetään asiakkaiden työmarkkinavalmiuksia ja elämänhallintaa, tai tuetaan heidän toimintakykyään ja elämänhallintaansa, jos työllistyminen avoimille työmarkkinoille ei näytä mahdolliselta. Sosiaalinen kuntoutus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, joka tähtää arjen selviytymiskeinojen ja elämänhallinnan parantumiseen. Sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohtana on sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen kokonaisvaltainen selvittäminen, jonka pohjalta palvelut räätälöidään yksilöllisesti. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluprosessia koordinoivana elementtinä on nimetyn omatyöntekijän tarjoama ohjaus. Yhtenä sosiaalisen kuntoutuksen peruseräinä on toiminnallisuus. Palvelun toiminnalliset kuntoutuselementit räätälöidään yksilöllisten tavoitteiden ja tarpeiden pohjalta, ja niihin voi sisältyä valmennusta arkipäivän toimintoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan, vertaistukea tarjoavaa ryhmätoimintaa ja tukea sosiaaliin vuorovaikutussuhteisiin, sosiaalista kuntoutumista edistävää työtoimintaa tai muita toiminnallisia palveluja. Uusi sosiaalihuoltolaki ei kuitenkaan riitä sosiaalisen kuntoutuksen yksityiskohtaiseen määrittelyyn, vaan sisällöt syntyvät kuntoutujakohtaisesti asiakkaan ja asiantuntijoiden yhteistyöllä.

¹ Järvikoski 2013

² HE 164/2014 vp

Sosiaalisen kuntoutuksen käytännön toteutuksessa tunnusomaista on, että asiantuntijat asettuvat asiakkaidensa kanssa verkostosuhteisiin ja monien toimijoiden leikkauksipisteisiin. Tämä edellyttää dialogisuutta, yhteyksien rakentamista ja useiden näkökulmien yhteensovittamista³. Sosiaalisen kuntoutuksen suunnittelu ja toteutus on pääosin kunnan sosiaalihuollon vastuulla. Sosiaalista kuntoutusta toteuttaessaan sosiaalihuolto toimii yhteistyössä mm. terveydenhuollon, työ- ja elinkeinotoimen, opetustoimen ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

Kuntoutuksen sosiaalinen ulottuvuus on vahvistunut 1990-luvun alusta lähtien aktiivisen sosiaalipolitiikan, vaikeasti työllistyvien työtoiminnan kehittämisen sekä aikuissosiaalityön kehittämisen myötä. Samalla sosiaalisen kuntoutuksen merkitys syrjäytymisvaarassa olevien tai jo syrjäytyneiden henkilöiden sosiaalisen osallisuuden tukemisessa on korostunut. Sosiaalinen kuntoutus kytkeytyy vahvasti aikuissosiaalityöhön. Aktivointipolitiikan ja sosiaalityön menetelmien kehittämistarpeiden myötä otettiin viime vuosikymmenellä käyttöön myös kuntouttavan sosiaalityön (empowering social work) käsite, joka on sosiaalityön orientaatio ja myös koulutuksellinen erikoisala.⁴ Käytännön sosiaalityöhön tämä käsite ei ole kuitenkaan juurtunut kovin hyvin, ja sen rinnalle ovat nousseet muutossosiaalityön ja aikuissosiaalityön käsitteet.

Käytännössä sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet ovat suurin piirtein samat kuin kaikella muullakin kuntoutuksella, ihmisen itsenäisen selviytymisen ja yhteiskuntaan osallistumisen tukeminen. Tavoitteet ovat yhteneväisiä myös työelämäosallisuutta tukevan toiminnan kanssa. Voidaan tosin ajatella että työelämäosallisuutta tukevassa toiminnassa asiakkaan työhön tai koulutukseen pääsy on jo lähempänä oleva tavoite kuin sosiaalisessa kuntoutuksessa. Esimerkiksi kuntouttava työtoiminta voi painottaa sosiaalisen kuntoutuksen tai työelämäosallisuuden lisäämiseen, riippuen sille asetetuista asiakas- ja toimijälähtöisistä tavoitteista ja sisällöistä.

Sosiaalisten tekijöiden huomiointi kuntoutuksen perusteena eli kuntoutuksen laadullinen laajentuminen on mukana myös yhteisöpohjaisissa kuntoutusmalleissa (Community Based Rehabilitation). WHO on julkaissut yhteisökuntoutuksesta laajan sarjan käsikirjoja⁵. Yhteisöpohjainen ajattelu tarkoittaa kuntoutuksen kehittämistä kohti lähipalveluja ja työtä vammaisten ihmisten osallisuuden edistämiseksi. Lähtökohtana on, että nykyistä suurempi osa kuntoutuspalveluista tulisi voida toteuttaa kuntoutujan kotona tai lähiyhteisössä. Järvikosken⁶ mukaan yhä yleisemmin on alettu hyväksyä, että yhteisöperustaisessa kuntoutuksessa edetään kahta väylää: toiminnan yleistavoitteena ovat inklusio ja ihmisoikeudet, mutta samalla pyritään vastaamaan esimerkiksi vammaisten ihmisten erityistarpeisiin kuntoutuksen avulla. Notkolan⁷ mukaan yhteisökuntoutuksessa on keskeistä valtaistumisen periaate ja kokonaisvaltaisuus. Toimintamallissa yhdistetään terveyttä, kasvatusta, toimeentuloa ja sosiaalisia asioita. Hän mainitsee esimerkkinä Afrikka-projektin, jossa ihmiset tarttuivat itse ongelmiinsa yhteistyössä alueella toimivien tahojen kanssa. Suomalaisessa kontekstissa mielenterveyskuntoutujien klubitalotoiminta edustaa parhaiten CBR-mallin mukaista toimintaa, jossa korostuvat palveluun pääsyn matala kynnys, palvelun kytkeytyminen lähiyhteisöön, yhteisöllisyys, toiminnallisuus sekä työllistymisen tukeminen. Klubitalotoiminnan peruseriaatteena on myös se, että jäsenet itse vastaavat pitkälti toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta. Kiinnostavaa klubitalotoiminnassa on se, että sitä on vaikea sijoittaa mihinkään nykyiseen kuntoutuksen osajärjestelmään, eikä

³Rajavaara & Karjalainen 2013

⁴Tuusa 2005

⁵CBR; WHO 2010

⁶Järvikoski 2013

⁷Notkola 2014

sen rahoituspohjaa ole saatu vakiintuneeksi. Nykyisellään toiminta mahdollistuu Ray:n ja kuntien rahoituksella.⁸

Sosiaalityön ja kuntoutuksen viitekehyksen ohella myös nykyisestä nuorisolaista (2006/72) löytyy sellaisia tavoitteita ja sisältöjä, jotka tulevat lähelle sosiaalisen kuntoutuksen käsitemaailmaa. Nuorisolain ja sen perusteella järjestettävien palvelujen tarkoituksena on tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää nuorten aktiivista kansalaisuutta ja nuorten sosiaalista vahvistamista sekä parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Tavoitteen toteuttamisen lähtökohtina ovat yhteisöllisyys, yhteisvastuu, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, monikulttuurisuus ja kansainvälisyys, terveet elämäntavat sekä ympäristön ja elämän kunnioittaminen. Tavoitteena olevalla *sosiaalisella vahvistamisella tarkoitetaan* nuorille suunnattuja toimenpiteitä elämäntaitojen parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi.⁹ Sosiaalisen vahvistamisen käsitteen viitekehyydessä liikutaan nuorisotyön ja nuorten työpajatoiminnan maailmassa.

Valtakunnallinen työpajajyhdistys toteuttaa parhaillaan sosiaalisen vahvistamisen kehittämishanketta, jossa pyritään konkretisoimaan työpajaympäristöissä ja nuorisokeskuksissa tehtävän kehittämistyön avulla nuorisolaissa olevaa sosiaalisen vahvistamisen käsitettä konkreettisiksi käytännöiksi. Hankkeeseen sisältyy myös sosiaalista vahvistumista koskevan mittarin kehittäminen ja käyttöönotto. Hankkeessa on tehty neljän kyselyn pohjalta sosiaalisen vahvistamisen käsiteanalyysi. Nuorten sosiaalisen vahvistamisen käsite¹⁰ määrittyy kyselyaineiston perusteella neljään pääulottuvuuteen: 1) vuorovaikutustaidot, 2) itsetunto, 3) sosiaalinen toimintakyky ja 4) elämäntähtäminen. Kehitteillä olevan sosiaalisen vahvistumisen mittarin (Sova)¹¹ alustavat osa-alueet perustuvat sosiaalisen vahvistumisen määrittelyyn ja ovat puolestaan 1) itsetunto, itseluottamus, minäpystyvyys; 2) sosiaaliset suhteet, luottamus toisiin ihmisiin; 3) elämäntähtäminen, Antonovskyn koherenssintunne: merkityksellisyys, ymmärrettävyys, hallittavuus; 4) arjenhallinta, arkielämän sujuvuus (päivärytmi, omien asioiden hoitaminen) ja 5) tulevaisuusorientaatio. Mittaria on tarkoitus hyödyntää palvelujen aikaansaamien muutosten kuvaamisessa ja vaikuttavuuden arvioinnissa.

Nykyinen arviointi esimerkiksi nuorten työpajojen toiminnan vaikuttavuudesta perustuu sijoittumiseen koulutukseen tai työelämään, mikä tuo esille vain osan työpajan tai muun aktivoivan toiminnan merkityksestä ja vaikutuksesta nuoren elämäntähtäminen. Sova-mittarin avulla analysoidaan tapahtunutta muutosta eli palvelun aikaansaamia vaikutuksia nuoren elämässä: minkä verran ja minkä suuntaista muutosta tapahtuu. Mittari tekee muutoksen ja onnistuneen etenemisen näkyväksi sekä yksilö- että ryhmätasolla alku- ja loppumittausten avulla. Sova-mittaria on tarkoitus hyödyntää jatkossa myös nuorisokeskusten toteuttamassa Nuotta-valmennustoiminnassa ja etsivässä nuorisotyössä. Mittarilla on useita yhtymäkohtia TE-hallinnossa, TYP:ssä ja kuntakokeiluhankkeissa hyödynnettävään Työelämäntutka-arviointi- ja ohjausmalliin¹², jossa asiakas itse määrittelee omat tavoitteensa ja niiden etenemistä arvioidaan yhdessä työntekijän kanssa. Myös Kuntaliitossa kehitteillä olevalla työttömien elämäntähtämittarilla on paljon yhtymäkohtia Sova-mittarin kanssa¹³.

Sosiaalinen vahvistaminen on käsitteenä mielenkiintoinen, sillä tavoitteina ja sisältöinä se tulee hyvin lähelle sosiaalisen toimintakyvyn ja sosiaalisen kuntoutuksen käsitteitä. Tämän käsitteen kohdalla näkyy monessa muussakin yhteydessä tutuksi tullut ilmiö. Ammatillaiset nimeävät samoja asioita ja ilmiöitä eri nimillä ja eri tavoin

⁸ Mykrä 2014

⁹ Finlex 72/2006 nuorisolaki

¹⁰ Kuure 2014

¹¹ Lehmuskoski 2014

¹² Arnkil ym 2013

¹³ Aaltio 2014

riippuen heidän koulutustaustastaan ja ammatillisesta viitekehuksestään, lainsäädännöstä ja toimialan normeista. Käsitteet ovat ajattelun työkaluja, niihin tiivistyy tietoa, ja ne lisäävät työskentelyprosessin läpinäkyvyyttä. Käsitteet ilmaisevat yhteiskunnallista työnjakoa ja ovat arvolatautuneita. Ne ovat myös poliittisia valintoja, ja usein niiden avulla myös ohjataan yhteiskunnallisia resursseja. Näistä syistä verkostoitunut, moniammatillinen ja monialainen työskentelytapa vaatii aikaisempaa enemmän tarkkuutta käsitteiden käytössä, ja usein yhteisen nimittäjän ja ymmärryksen löytäminen saattaa olla haasteellista. Pyrittäessä monialaiseen palveluintegraatioon nuorten palveluissa tarvittaisiin enemmän koko verkoston yhteisiä käsitteitä, tai vähintäänkin eri toimijoiden taustaorientaatioiden ja käyttämien käsitteiden hyvää keskinäistä ymmärrystä. Eri toimijoiden käyttämiä käsitteitä pitäisi pystyä nykyistä paremmin avaamaan yhteistyötahoille. Uusi sosiaalihuoltolaki selkiyttää, vahvistaa ja vakiinnuttaa sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ja käytäntöjä ja sen suhdetta muihin käsitteisiin. Sosiaalinen kuntoutus asemoituu sosiaalihuollon tarjoamiin palveluihin ja sitä tarvitaan yleensä tilanteissa, joissa nuorella on vakavia ja pitkäkestoisia elämänhallinnan ongelmia. Sosiaalinen vahvistaminen käsitteenä ja käytäntönä puolestaan liittyy syrjäytymistä ennaltaehkäiseviin sekä varhaisen reagoinnin ja tuen palveluihin elämäntilanteissa, joissa nuoren riski syrjäytyä on kasvanut.

Kuntoutussäätiö selvitti vuonna 2013 yhdessä Innolink Research:in ja Sosiaalikehitys Oy:n kanssa sosiaalisen kuntoutuksen nykytilaa Tampereella¹⁴. Selvityksessä pyrittiin määrittelemään palvelut, jotka ovat sosiaalista kuntoutusta. Samassa yhteydessä koottiin yhteen myös sosiaalisen kuntoutuksen ja/tai työelämäosallisuutta tukevan toiminnan eurooppalaisia hyviä käytäntöjä haastattelujen avulla ja kartoittamalla aiemmin tehtyjä raportteja ja selvityksiä. Tulosten mukaan nuoret ja nuoret aikuiset ovat sosiaalisen kuntoutuksen keskeinen kohderyhmä, ja toiminnan päätavoitteena on työelämä- ja opiskeluvalmiuksien kohentaminen. Sosiaalinen kuntoutus on eurooppalaisessa kontekstissa asiakaslähtöistä palvelua henkilökohtaisen ja yksilöllisen ohjauksen ja tuen kautta. Parhaita tuloksia saadaan kohdennetuilla palveluilla ja henkilökohtaisilla ohjaajilla/suunnitelmillä. Eri viranomaisten välinen yhteistyö tarjoaa jatkopolkuja. Kehittämistarpeiksi nousi palvelupolkujen selkeyttäminen, palvelujen koordinaatio ja monialainen yhteistyö.

Selvitystyössä analysoitiin myös sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä suhteessa työelämäosallisuuteen asiakkaan tarpeiden ja palveluprosessin näkökulmasta. Tässä näkökulmassa asiakkaan yhtäältä yksilöllinen ja toisaalta kokonaisvaltainen palvelutarve määrittelee sen, voidaanko yksittäinen palvelu katsoa kuuluvaksi sosiaalisen kuntoutuksen piiriin tai miltä osin se tukee näitä tavoitteita. Tässä lähestymistavassa sosiaalinen kuntoutus ja työelämäosallisuuden edistäminen nähdään ”kerroksisena” ja toisiinsa kiinteästi linkittyvänä kokonaisuutena. Lähestymistavassa asiakkaan yksilölliseen ja kokonaisvaltaiseen palvelutarpeeseen perustuen sosiaalisella kuntoutuksella luodaan edellytyksiä työelämäosallisuudelle ja myös poistetaan sen esteitä. Malli lähtee selkeästä tavoitteenasettelusta: sosiaalisessa kuntoutuksessa pyrkimys on työelämäosallisuuteen ja sitä kautta edelleen avoimille työmarkkinoille.

Asiakkaiden tarpeet ja tekijät jotka liittyvät läheisemmin sosiaalisen kuntoutuksen piiriin, esimerkiksi:

- asumiseen liittyvät tekijät (onko esimerkiksi asuntoa ja kykyä itsenäiseen asumiseen)

¹⁴ Kesä ym 2013

- osallisuuteen liittyvät tekijät (esimerkiksi harrastukset ja muu aktiivisuus)
- psyykinen ja fyysinen toimintakyky (joko yhdessä tai erikseen käsiteltynä)
- päihteiden käyttö
- sosiaaliset suhteet (esim. kaveripiiri)
- talouden hallinta

Työelämävalmiuksiin ja työelämäosallisuuteen liittyviä tekijöitä ovat esimerkiksi:

- ammattitaito ja osaaminen
- Itseohjautuvuus ja aktiivisuus
- kommunikointitaito ja kokonaisviestintä
- luotettavuus ja tunnollisuus
- työnhakutaidot ja -valmiudet.

3 SOPEUTUMISVALMENNUS, TYÖHÖNVALMENNUS JA SOSIAALINEN KUNTOUTUS

Sosiaalisella kuntoutuksella on yhtymäkohtia myös sopeutumisvalmennukseen, jota voidaan joidenkin tulkintojen mukaan pitää yhtenä sosiaalisen kuntoutuksen työmuotona. Sopeutumisvalmennusta voidaan nykyisin kuitenkin järjestää sekä sosiaalisena että lääkinällisenä kuntoutuksena, onhan sillä tarkoitus edistää niin fyysistä, psykistä kuin sosiaalistakin toimintakykyä. Sopeutumisvalmennuksen lähtökohtana ovat kuntoutujan omat valmiudet mutta myös uusien valmiuksien löytyminen. Sopeutumisvalmennus ymmärretään lähinnä prosessiksi, jossa ihminen oppii näkemään itsensä ja ympäröivän maailman realistisesti ja asettamaan tavoitteensa ja toimintansa lähtökohdat tältä pohjalta sekä näkemään olemassa olevat mahdollisuudet. Sopeutumisvalmennuksessa voidaan vaikuttaa myös ympäristöön esim. vaikuttamalla asenteisiin.¹⁵

Sopeutumisvalmennuksen sisältöä ei esimerkiksi vammaispalvelulainsäädännössä ole tarkemmin yksilöity. Sen tavoitteena on vammaisen henkilön tai pitkäaikaissairaana toimintakyvyn edistäminen. Lähinnä siis tavoitellaan nimenomaan sosiaalisen toimintakyvyn, ja tätä kautta osallisuuden edistämistä. Sopeutumisvalmennuksella on pyritty saamaan vammaisen henkilö ja hänen perheensä hyväksymään vammasta johtuvat arkipäivän ongelmat. Sopeutumisvalmennuksen ensisijainen tehtävä on auttaa vammaista henkilöä vastaanottamaan vammasta aiheutuvat psykiset paineet ja toisaalta myös selvittämään vammaisuudesta johtuvat käytännön ongelmat.¹⁶

Erityisesti vammaisjärjestöt ovat järjestäneet sopeutumisvalmennusta jo 1960-luvulta lähtien tuoden näin uudenlaisen kuntoutusmuodon lääkinällisen kuntoutuksen rinnalle¹⁷. Lainsäädännöllisesti sopeutumisvalmennus tuli ensimmäisenä invalidihuoltolakiin vuonna 1972. Invalidihuoltolaki pääsääntöisesti lakkasi vuonna 1987, kun säädettiin laki vammaisuuden perusteella annettavista palveluista ja järjestöjen saama valtionapu siirrettiin sosiaalihuoltokannalta Ray:n hallinnoitavaksi.

Sopeutumisvalmennukseen kuuluu vammaisen henkilön ja hänen lähiyhteisönsä neuvonta, ohjaus ja valmennus. Sopeutumisvalmennusta voidaan toteuttaa yksilöllisesti tai ryhmäkohtaisesti, ja tarvittaessa se voi olla myös toistuvaa. Sopeutumisvalmennusta järjestetään erilaisten kurssien muodossa, mm. Kansaneläkelaitoksen harjannavaraisena kuntoutuksena. Myös vammaisen henkilön kotona tapahtuva sopeutumisvalmennus on mahdollista.¹⁸

Sopeutumisvalmennus, kuten vammaispalvelut yleensäkin, edellyttää aina yksilökohtaista harkintaa. Vammaiselle henkilölle annettu yksilökohtainen valmennus, esimerkiksi yksityisopetus, voi olla aiemmista sopeutumisvalmennuskursseista huolimatta vammaiselle henkilölle tarpeellinen. Sopeutumisvalmennusta toteutetaan usein joillekin vammais- tai sairausrhyhmille räätälöidyillä kursseilla, mutta myös yleiskursseilla.¹⁹

Sopeutumisvalmennuksen yksilö- tai perhekohtaisia muotoja voivat olla mm. kommunikaation edistämistä koskeva opetus (esimerkiksi Bliss-symbolit, pistekirjoi-

¹⁵Ks. esim. Pättikangas ja Korhonen 1996, Rätty 2010, Mikkonen ja Uitto 2013, Välimäki 2012.

¹⁶Rätty 2010

¹⁷Pättikangas ja Korhonen 1996

¹⁸Rätty 2010

¹⁹esim. Mikkonen ja Uitto 2013, Välimäki 2012

tus, MHS-opetus), sosiaalisen toimintakyvyn valmiuksien parantaminen (esimerkiksi harrastusmahdollisuuksien tukeminen), ihmissuhde- ja seksuaaliasioihin liittyvä valmennus (esimerkiksi vanhemman rooli) tai itsenäisten elämäntaitojen opiskelu (esimerkiksi julkisten palvelujen käytön opiskelu, asumisvalmennus)²⁰.

Sopeutumisvalmennusta järjestävät **vammaisjärjestöt**, kuntoutuslaitokset sekä kunnat ja kuntayhtymät. Tämän lisäksi vammaisten lääkinällisen kuntoutuksen järjestämisestä vastaavat terveyskeskukset ja sairaalat. Vaikeavammaisten lääkinällisestä kuntoutuksesta ja ammatillisesta kuntoutuksesta vastaa Kela. Sopeutumisvalmennuksen rahoittajina toimivat kunnat, Raha-automaattiyhdistys ja Kela.

Järjestöjen tuottaman ja Ray:n rahoittaman sopeutumisvalmennuksen lisäksi on siis useanlaisia eri lakeihin perustuvia mahdollisuuksia sopeutumisvalmennukselle. Ray:n rahoittamaan sopeutumisvalmennukseen osallistuva voi olla myös oikeutettu Kelan kuntoutusraahan. Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain (566/2005) 19 §:ssä todetaan: ”*Kuntoutusrahaa voidaan myöntää myös Raha-automaattiyhdistyksen rahoittaman sopeutumisvalmennuksen ajalta, jos valmennus vastaa 18 §:n 1 momentissa tarkoitettua sopeutumisvalmennusta*”.

Vuonna 2013 yhteensä 52 toimijaa sai Ray:ltä avustusta noin 8,5 miljoonaa euroa sopeutumisvalmennukseen. Palvelujen piirissä oli noin 3 800 kuntoutujaa. Osalla tuen saajista saatu summa kattoi tosin muutakin kuin sopeutumisvalmennusta, kuten esimerkiksi kuntoutuskursseja. Kela puolestaan kustantaa sopeutumisvalmennusta suunnilleen yhtä suurella summalla vuosittain. Vuonna 2013 Kela rahoitti sitä 7,4 miljoonalla eurolla ja osallistujia oli 3 700²¹.

Sosiaalisella kuntoutuksella on yhtymäkohtia myös työhönvalmennuksen kanssa, erityisesti toimintojen tavoitteiden, sisällön ja asiakaskunnan koostumuksen kautta. Työhönvalmennukseen osallistuu paljon nuoria miehiä, joilla on usein vain perusasteen koulutus. Molempien toimintojen tavoitteena on yksilön osallisuuden varmistaminen, työhönvalmennuksessa painopisteenä on työelämäosallisuus, sosiaalisessa kuntoutuksessa sosiaalinen osallisuus.

Myöskään työhönvalmennukselle ei ole yhtenäistä määritelmää, vaan sitä sovelletaan erilaisissa tilanteissa ja erilaisin tavoittein. Työhönvalmennuksen tavoitteiksi on määritelty muun muassa työpaikalla ja työssä tarvittavien ammatillisten taitojen hankkiminen yksilöllisen ohjelman avulla, työn oppiminen käytännössä, työkyvyn ja taitojen edistäminen, suoriutumisedellytysten parantaminen, elämänhallinnan parantuminen sekä työllistyminen avoimille työmarkkinoille. Työhönvalmennus kuuluu Suomessa sekä ammatillisen kuntoutuksen että vaikeasti työllistyvien työllistämistoiminnan toimenpiteisiin. Sen tavoitteena on parantaa työelämävalmiuksia henkilöllä, jolla on eri syistä ongelmia selviytyä työssä ja työmarkkinoilla, ja auttaa häntä vakiinnuttamaan asemaansa työelämässä.²²

Kela järjestää työhönvalmennusta ammatillisena kuntoutuksena²³, ja se on eriytetty kahteen muotoon: ns. tavanomaiseen työhönvalmennukseen sekä erityisesti mielen-terveyskuntoutujille suunnattuun työhönvalmennukseen. Kelan työhönvalmennuksen kohderyhmät ja tavoitteet määrittellään laissa Kelan kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista²⁴. Työhönvalmennus kuuluu myös työeläkekuntoutuksen toimenpiteisiin²⁵: työkokeilu, joka useimmiten toteutetaan työpaikkakokeiluna, voi jatkua työ-

²⁰Räty 2010

²¹Ala-Kauhaluoma 2014

²²Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013

²³Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (KKL) 6 §)

²⁴L 566/2005

²⁵ks. Työntekijän eläkelaki, L 395/2006

hönvalmennuksena, jolla pyritään työeläkekuntoutuksessa ammatillisten taitojen hankkimiseen ja työn oppimiseen. Vuoden 2013 alusta voimaan tulleessa laissa julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta²⁶ työ- ja elinkeinohallinnon palveluja tarjotaan ammatillisen kuntoutuksen tarkoituksessa asiakkaille, joilla vamma tai sairaus vähentää mahdollisuuksia saada työtä, säilyttää työ tai edetä työssä. Työhönvalmennus on lain mukaan tarkoitettu henkilöasiakkaille, jotka tarvitsevat tukea työmarkkinoille siirtymiseen ja siellä pysymiseen.²⁷

Työhönvalmennuksen arviointitutkimuksen²⁸ mukaan sekä Kelan että TE-hallinnon työhönvalmennuksen työllistymistulokset olivat kauttaaltaan vaatimattomat, mutta asiakkaat raportoivat monenlaisia muita hyötyjä. Keskeyttäneiden osuus oli kuitenkin suuri kaikissa valmennusmuodoissa. Puutteita ilmeni työhönvalmennuksen yksilöllisessä ohjauksessa, kuntoutussuunnitelman seurannassa, koulutuksen ja työllistymisen tukemisessa sekä valmennuksen jälkeisessä tuessa, siirtymävaiheiden varmistamisessa ja jatkosuunnitelmien toteutumisen seurannassa. Nämä työhönvalmennusta koskevat puutteet on syytä huomioida myös organisoitaessa sosiaalisen kuntoutuksen toimeenpanoa.

²⁶L 916/2012

²⁷Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013

²⁸Härkäpää ym. 2013

4 NUORTEN SOSIAALINEN KUNTOUTUS JA PANEUTUVAN PALVELUN REUNA-EHDOT

Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisessä nuoret asiakkaat nähdään keskeisenä kohde-ryhmänä. Yhtenä syrjäytymisen riskitekijänä on tukiriippuvuus, joka on nuorten kohdalla lisääntynyt merkittävästi työllistymismahdollisuuksien heikentymisen myötä. Tilastollisesti nuoret ovat suurin perus- ja vähimmäisturvaa saava ryhmä Suomessa. Toimeentulotukiasiakkaina nuoria aikuisia on ikäluokkien kokoon suhteutettuna eniten, ja suhteellisesti eniten toimeentulotukea saavat 20–24-vuotiaat. Nuoret joutuvat turvautumaan toimeentulotukeen vanhempia ikäluokkia useammin siksi, että työttömyyden, vanhemmuuden tai sairauden kohdatessa he jäävät helposti vähimmäisturvan varaan, mikäli heillä ei ole työhistoriaa eivätkä he täytä työmarkkinatuen saannin edellytyksiä. Toimeentulotuesta onkin muodostunut yhä useammalle nuorelle pitkäaikainen tulonlähde. Toimeentulotuen viimesijainen ja tilapäinen luonne on hämärtynyt, koska sitä joudutaan hakemaan sekä ensisijaisia etuuksia odottaessa, niitä saatessa että jäätessä niiden ulkopuolelle.

Useimmilla nuorilla toimeentulotukeen turvautuminen jää tilapäiseksi, mutta yhä useammalla asiakkuus kuitenkin pitkittyy, mikä on merkittävä syrjäytymisriski. Pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden nuorten määrä on Suomessa huomattavasti korkeampi kuin muissa Pohjoismaissa. 18–24-vuotiaiden ikäluokasta toimeentulotukea saaneiden osuus on kasvanut vuoden 2007 12 prosentista vuoden 2011 14 prosenttiin. Kaikista toimeentulotukea saaneista henkilöistä 18–29-vuotiaiden osuus oli 27,4 % vuonna 2011. Suuri osa, lähes 65 %, tähän ikäluokkaan kuuluvista toimeentulotuen saajista oli yksineläviä. Pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden nuorten osuus on kasvanut ajanjaksolla 2,4 prosentista 2,9 prosenttiin. Suhteellisesti eniten pitkäaikaista toimeentulotukea saavia nuoria oli Kymenlaaksossa, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa ja vähiten Pohjanmaalla.²⁹ Helsingissä vuosina 2006–2011 tehdystä nuorten toimeentulotuen saajien seurannassa havaittiin, että nuoren toimeentulotuen saanti on yhä useammin jatkuvaa tai toistuvaa. Noin neljännes toimeentulotukea saaneista nuorista oli ollut asiakkaana koko kuuden vuoden seurantajakson ajan.³⁰

4.1 KETKÄ NUORISTA TOIMEENTULOTUEN ASIAKKAISTA PÄÄSEVÄT PANEUTUVAMPAAN PALVELUUN?

Toimeentulotukityön ja sosiaalityön välinen side on moniulotteinen asia. Sosiaalityön ehdot ovat perinteisesti määrittäneet pitkälti toimeentulotuen kautta, mistä on sosiaalialalla käyty pitkään kriittistä keskustelua. On koettu, että toimeentulotuen käsittely sitoo liiaksi resursseja, eikä aikaa jää riittävästi paneutuvampaan asiakastyöhön, jonka avulla tuettaisiin ja ohjattaisiin asiakkaita heidän elämänvaikeuksissaan. Toimeentulotuen ja sosiaalityön välisen siteen purkaminen ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti joh-

²⁹Tuusa ym 2014

³⁰Notkola ym. 2013

tanut paneutuvamman asiakastyön lisääntymiseen ja parempaan kohdentumiseen. Ratkaisevana haasteena tässä on kehittää ja ottaa käyttöön sellaisia toimivia malleja ja menetelmiä, joiden avulla voidaan tunnistaa asiakkaiden tuen ja ohjauksen tarpeet oikea-aikaisesti ja joiden avulla heidät voidaan ohjata toimeentulotuesta sosiaalityön asiakkaaksi.

Monissa kunnissa on asiakastyö organisoitu siten, että lähtökohtana on tavata systemaattisesti kaikki ensi kertaa toimeentulotukea hakevat nuoret ja arvioida heidän elämäntilanteensa ja palvelutarpeensa. Joissakin kunnissa puolestaan hyödynnetään profilointia, jonka avulla sosiaalityön henkilökohtaiseen tapaamiseen ohjataan aina kaikki tiettyihin riskiryhmiin kuuluvat ensikertalaiset nuoret asiakkaat, esimerkiksi kaikki tulottomat, vailla työ- tai opiskelupaikkaa tai asuntoa olevat, mielenterveys- tai päihdeongelmaiset sekä rikostaustaiset nuoret. Etuuskäsittelystä sosiaalityöhön ohjaamisessa hyödynnetään monissa kunnissa huoliseula-menetelmää, jonka avulla pystytään antamaan tukea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa elämäntilanteiden vaikeutuessa. Huoliseulaa käytetään toimeentulotuen saannin pitkittyessä ja elämäntilanteen vaikeutuessa tai muuttuessa, ja sen avulla etuuskäsittelijä ohjaa nuoren sosiaalityöhön havaitessaan hänellä huolta aiheuttavia elämäntilanteita.³¹

Aikuissosiaalityön keskeisimpiä asiakasryhmiä ovat päihdeidenkäyttäjät, pitkäaikaistyöttömät, nuoret, taloudellisissa vaikeuksissa olevat sekä mielenterveysasiakkaat. Suurimmissa kaupungeissa myös maahanmuuttajat muodostavat suuren asiakasryhmän.³² Kuntaliiton syksyllä 2013 tekemän aikuissosiaalityön ja toimeentulotukityön tilaa selvittäneen tutkimuksen mukaan³³ toimeentulotukea haetaan pääsääntöisesti kirjallisesti tai sähköisesti, eivätkä sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien henkilökohtaiset asiakastapaamiset kata koko asiakaskuntaa. Vuoden 2012 sosiaalityön kartoituksen mukaan kaikkiaan kahta kolmasosaa asiakkaista tavataan säännöllisesti, ja sosiaalityöntekijöiden asiakaskunnassa oli pääasiassa enemmän säännöllisesti tavattavia kuin satunnaisia tai kertaluontoisesti tavattavia asiakkaita. Tämän kartoituksen mukaan nuoret, alle 25-vuotiaat asiakkaat ovat useimmiten sellainen kohde-ryhmä, joita tavataan säännöllisesti toimeentulotukiasiakkuuteen liittyen. Kuntaliiton tutkimuksen mukaan toimeentulotuen myöntämisen ja sosiaalityön välinen yhteys näyttää erityisesti suuremmissa kunnissa olevan satunnainen, katkoksellinen ja löyhä. Pienemmissä kunnissa toimeentulotuki- ja aikuissosiaalityö eivät ole eriytyneet samalla tavalla. Esimerkiksi vuonna 2012 Helsingissä oli yhteensä 9 793 18–24-vuotiaasta nuorta toimeentulotuen ja kunnallisen aikuissosiaalityön eli perussosiaalityön palvelujen piirissä. Vuoden 2012 loppuun mennessä 25,4 %:lle (N=2 343) heistä oli laadittu tilanearvio. Sosiaalityön suunnitelma oli laadittu 7,2 %:lle (N=664) alle 25-vuotiaista nuorista.³⁴

Kuntaliiton tutkimuksen mukaan helpoimmin varsinaisen sosiaalityön ulkopuolelle näyttävät jäävän päihde- ja mielenterveyskuntoutujat. Lisäksi sosiaalityön asiakkuuteen pääseminen ja siellä pysyminen näyttää vaativan asiakkailta omaehtoista sitoutumista tarjolla olevaan palveluun. Mikäli asiakkaalla ei ole motivaatiota, sitoutumiskykyä tai hän ei itse toimi aloitteellisesti, hän saattaa jäädä helposti vaille sosiaalialan ammattilaisten palveluja. Nuoria asiakkaita priorisoidaan toimeentulotuen hakijoina ja heidän kohdallaan pyritään ylläpitämään toimeentulotuen ja sosiaalityön yhteyttä enemmän kuin muiden kohderyhmien. Talentian (Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö) vuonna 2014 tehdyssä jäsenkyselyssä suurin osa vastaajista oli sitä

³¹ Europaeus ym 2009, Närhi ym 2008

³² Blomgren & Kivipelto 2012

³³ Vogt & Sjöholm 2014

³⁴ Huovila 2013

mieltä, että sosiaalityöntekijän/-ohjaajan pitää henkilökohtaisesti tavata kaikki alle 25-vuotiaat toimeentulotukea hakevat nuoret. Tutkimuksessa myös arvioitiin, että 1/3 alle 25-vuotiaista toimeentulotukea hakevista nuorista tarvitsee sosiaalityön tukea ja ohjausta, 2/3:lla nuorista on kyse elämänvaiheköyhyydestä.³⁵

Tutkimustulokset antavat varsin ristiriitaisen kuvan siitä, miten laajasti pitkäaikaista toimeentulotukea saavia nuoria valikoituu paneutuvampaan työskentelyyn. Näyttää siltä, että aikuissosiaalityössä pystytään nykyisin käytännöin ja ohjautumismekanismien vastaamaan varsin huonosti pitkäaikaista toimeentulotukea saavien nuorten elämänhallinnan sekä koulutukseen ja työelämään hakeutumiseen liittyviin tuen ja ohjauksen tarpeisiin. Palvelujen saatavuus on hyvin epätasaista eri kunnissa, eikä kunnissa ole yhtenäistä näkemystä eikä toimivia välineitä valikoida ja ohjata nuoria asiakkaita paneutuvampaan työskentelyyn.

4.2 MITÄ SOSIAALITYÖSSÄ TEHDÄÄN NUORTEN KANSSA?

Vuonna 2012 tehdyn sosiaalityön kartoituksen mukaan aikuissosiaalityön työskentely kohdentui useimmiten asiakkaan elämänhallintaan ja toimeentuloon, mutta myös työttömyyteen ja päihderiippuvuuteen liittyvät ilmiöt olivat usein työskentelyn kohteena. Kuntaliiton vuonna 2014 tekemän tutkimuksen mukaan aikuissosiaalityö keskittyy ensisijaisesti pitkittyneen työttömyyden hoitoon sekä korjaavaan- ja kriisityöhön eikä palveluja ole riittävästi satavilla. Huovilan (2013) tutkimuksen mukaan nuorten psykososiaalisen auttamistyön edellytyksenä on kohtaaminen, luottamuksen rakentaminen ja toimiva vuorovaikutus. Luottamuksen rakentaminen vie aikaa, mutta ilman sitä muutostyöskentely nuoren kanssa ja nuoren ehdoilla ei ole mahdollista. Toimeentulotuki on suurimmalle osalle nuorista sisääntuloportti myös sosiaalityöhön.

Työllistymisen tukeminen on Kuntaliiton tutkimuksen perusteella selkeästi nykyisen aikuissosiaalityön painopistealue, ja näiden palvelujen nähtiin vastaavan asiakkaiden tarpeita hyvin. Erilaiset työhön ohjaavat palvelut, kuten työvoiman palvelukeskukset, aktivointisuunnitelmat ja muu yhteistyö TE-toimiston kanssa koulutuksen tai työllistymisen edistämiseen liittyen, kuntakokeiluhanke, pitkäaikaistyöttömien palveluohjaus ja työkykyselvitykset arvioitiin myös hyviksi asiakkaiden palvelutarpeiden kannalta.

Aikuissosiaalityön palvelujen lisäksi vuoden 2012 kartoitukseen vastanneet arvioivat asiakkaidensa tarvitsevan yleisimmin työvoima-, terveys-, asumis- sekä päihdepalveluja. Verkostotyö muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa kuuluu olennaisena osana aikuissosiaalityössä toimivien työnkuvaan. Vastaajien työhön kuului päivittäistä yhteistyötä useiden toimijoiden kanssa. Eniten vastaajat toimivat yhteistyössä Kelan, sosiaalitoimen muiden palveluiden sekä TE-toimiston kanssa.

Aktivoinnin viitekehyksessä tehdyssä sosiaalityön muutoksen analyysissä³⁶ sosiaalityöntekijöiden roolissa monisektorisessa yhteistyöverkostossa korostuu vastuun kantaminen asiakaslähtöisyydestä, kokonaisvaltaisuudesta ja asiakkaan ar-

³⁵Mäkinen 2014

³⁶Tuusa 2005

jen ymmärtämisestä. Tämä tapahtuu usein vastapainona työhallinnon työllistymiseen painottuvalle näkökulmalle. Sosiaalityöntekijät pystyvät myös tilannearvionsa kautta jäsentämään ja taustoittamaan asiakkaan motivaatio-ongelmia. Monisektorisessa yhteistyössä erilaisten toimintakulttuurien, ammattikäytäntöjen ja arvomaailmojen väliset jännitteet heijastuvat käytännön asiakastyöhön. Sosiaalityön prosessimaisen, kokonaisvaltaisuutta ja pitkäjänteisyyttä korostavan työotteen ja työhallinnon työllistämiseen keskittyvän, toimenpidekeskeisen ja usein myös ostopalvelujen kautta rakentuvan palvelukonseptin yhteensovittaminen tuottaa ristiriitoja.

Työllisyysasioiden merkitys ja rooli sosiaalityössä ovat lisääntyneet ja laajentuneet merkittävästi viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vuonna 2001 voimaan tullut laki kuntouttavasta työtoiminnasta merkitsi käännekohtaa, jonka myötä käynnistynyt aktiivointiyhteistyö on muuttanut sosiaalityön käytäntöjä monin eri tavoin. Muutos on ollut nopeaa, ja se on tuonut uusia näköaloja asiakastyön tavoitteisiin ja työmenetelmiin sekä laajentanut yhteistyöfoorumeita. Sosiaalityöntekijät ovat joutuneet arvioimaan omaa rooliaan, työmenetelmiään ja työskentelytapojaan ja tuomaan niitä näkyviksi eri yhteistyötahoille. Tuusan (2005) tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät suhtautuivat aktiivointipolitiikkaan pääosin myönteisesti. Yhteistyökäytäntöjen muutos on koettu kuitenkin osin näennäisinä eikä aktiivointipolitiikan ole koettu tuoneen työhön olennaisesti mitään uutta, sillä sosiaalityöhön on aina sisältynyt velvoitteita ja sanktioita. Aktiivointipolitiikan mukanaan tuoma hyvinvointipolitiikan ideologinen muutos heikkenevästä universalismista kohti lisääntyvää velvoittavuutta ja kansalaisten omaa vastuuta heijastuu monin tavoin sosiaalityön arkeen. Aktiivointiin sisältyvä sosiaaliturvan leikkaaminen, yksilöllistäminen ja moralismi koetaan yhteiskunnallisia jakoja syventäväksi tendenssiksi. Sosiaalityön arjessa tavoitteiden ja keinojen sekä tuen ja sanktioiden väliset ristiriidat ovat keskeisiä ongelmia. Jo kymmenen vuotta sitten tuli käytännön työntekijöiltä vahvaa viestiä siitä, että aktiivointiin kaivataan lisää sosiaalisen kuntoutuksen palveluja, joiden avulla voitaisiin tukea asiakkaan arkista selviytymistä, kuntoutumista ja työllistymisvalmiuksia.

4.3. PALJONKO SOSIAALISTA KUNTOUTUSTA TARVITSEVIA NUORIA ON?

Viime vuosina pysyväisluonteiseksi noussut korkea rakenteellinen työttömyys ja matalan tuottavuuden ”ensityöpaikkojen” katoaminen ovat osaltaan muuttaneet nuorten työmarkkinoille kiinnittymisen ehtoja ja lisänneet työelämästä syrjäytymistä. Rakenteelliset ongelmat yksilöityvät ja näyttäytyvät yksilöiden arjessa.

Arviot syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten määrästä vaihtelevat eri määritelmien ja käytettyjen mittarien mukaan. Tilastojen ongelma on, etteivät ne kovin hyvin kuvaa köyhyyttä ja huono-osaisuutta moniulotteisena ilmiönä. Seuraavassa eritellään joitakin keskeisiä ja yleisesti käytettyjä nuorten syrjäytymistä ja syrjäytymisvaaraa koskevia tilastolukuja, jotka antavat viitteitä nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarpeiden laajuudesta:³⁷

- 145 900 työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevaa (15–29 v.) nuorta lokakuussa 2014

³⁷Tuusa ym. 2014, Moisio 2012

- 110 000 työttömänä ja koulutuksen ulkopuolella ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa olevaa (20–29 v.) nuorta
- 52 000 alle 25-vuotiasta työtöntä työnhakijaa heinäkuussa 2014, joista noin ¼ pitkäaikaistyöttömiä
- 150 000 täysin tilastojen ulkopuolella olevaa (15–29 v.) nuorta vuonna 2014
- 22 938 pitkäaikaisesti (10–12 kk) toimeentulotukea saanutta 18–29-vuotiasta nuorta vuonna 2012
- 88 795 lasta ja nuorta lastensuojelun avohuollon asiakkaina, kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli 18 022 lasta ja nuorta vuonna 2013

Peruskoulussa, ammatillisessa koulutuksessa ja lukiassa opiskelevat nuoret, joilla on erilaisista syistä johtuen koulunkäyntivaikeuksia tai riski keskeyttää opintonsa ovat myös laaja sosiaalisen kuntoutuksen potentiaalinen kohderyhmä. Myös tämän kohderyhmän määrää on vaikea täsmällisesti arvioida. Sosiaalista kuntoutusta tarvitsevien nuorten tunnistamisessa ja palvelutarpeiden arvioinnissa ja heidän ohjaamisessaan sopivien palvelujen piiriin tarvitaan sujuvia yhteistyöverkostoja sosiaalityön, oppilaitosten opiskelija- ja oppilaanhuollon, opettajien ja nuorten vanhempien välille.

Talentian vuonna 2014 tekemässä tutkimuksessa³⁸ todettiin, että sosiaalityöntekijöiden arvioiden mukaan kolmannes toimeentulotukea saavista nuorista on intensiivisemmän palvelun tarpeessa. Tätä selvitystä varten tehtyjen asiantuntijahaastattelujen perusteella voidaan sanoa, että kaikilla intensiivisen sosiaalityön palveluihin tulevilla nuorilla on jotain sosiaalisen kuntoutuksen tarvetta.

Yksi merkittävä sosiaalisen kuntoutuksen palveluja tarvitseva ryhmä on sijaishuollossa olevat ja olleet nuoret. Toimiva lastensuojelu -selvitystyötä³⁹ varten tehdyissä haastatteluissa nuorten kokemusten mukaan kunnat toteuttavat jälkihuoltovelvoitetaan hyvin eri tavoin. Nuoret eivät kokeneet saaneensa henkilökohtaista tukea riittävästi ja kokivat usein jäävänsä ”tyhjän päälle” sijoituksen päättyessä. Jälkihuollon toteuttaminen ja kehittäminen on jäänyt kunnissa avo- ja sijaishuollon varjoon. Sijoitettujen nuorten turvaverkot ovat usein huomattavasti hatarammat ja tuen tarve itsenäiseen elämään siirtyessä on suurempi kuin vanhempiensa tukemana aikuistuvien nuorten. Raportissa suositellaan tehostamaan kuntien velvoitetta jälkihuollon järjestämiseen ja laajentamaan sitä myös jatkumaan täysi-ikäistymisen jälkeen. Sosiaalinen kuntoutus yhdistettynä ammatilliseen koulutukseen ja työelämään ohjaaviin palveluihin tuo jälkihuollossa olevien nuorten palveluihin merkittävän parannuksen.

Näiden arvioiden ja lukujen perusteella tämänhetkisenä sosiaalisen kuntoutuksen potentiaalisena asiakasmääränä voidaan puhua useista kymmenistä tuhansista nuorista.

³⁸ Mäkinen 2014

³⁹ Toimiva lastensuojelu 2013

5 SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN JA SOSIAALITYÖN VALTAKUNNALLISET KEHITTÄMISTARPEET

5.1. SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN KEHITTÄMISTARPEET

Tässä luvussa esiteltävät näkökulmat sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistarpeista rakentuvat pääosin asiantuntijahaastattelujen pohjalta, joita tätä selvitystä varten tehtiin useissa eri kunnissa. Haastattelujen kautta välittyi varsin yhteneviä kokemuksia ja arvioita tämänhetkisistä nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluista, niiden kehittämistarpeista ja sosiaalityön palvelujen kytkeytymisestä nuorten palvelujen kokonaisuuteen.

Asiantuntijahaastattelujen perusteella nuorten palvelutarpeen tunnistamisen ja arvioinnin pitäisi tapahtua siellä, mihin nuori hakeutuu ja missä nuori kohdataan – kaikki eivät kykene ”hakeutumaan”. Tulokulmasta riippumatta kaikissa palveluisteissa pitäisi pystyä arvioimaan ja kokoamaan yhteen tarvittavat verkostot ja resurssit. Nuori voi hakeutua palveluihin esimerkiksi työttömyyden, terveysongelmien tai talousvaikeuksien johdosta. Nuorten palvelutarpeiden tunnistaminen ja ohjaus eri palveluihin pitäisi saada luontevaksi osaksi kaikkien eri toimijoiden työtettä. Tärkeää on kuunnella nuoren omaa ääntä ja että palveluverkostolla on yhteinen linja. Usein korostetaan nuorten omatoimisuutta suunnitelmien teossa ja ratkaisujen etsimisessä. Monesti tämä ei kuitenkaan riitä, vaan tarvitaan ammattilainen, jonka kanssa nuori voi yhdessä pohtia sitä, että kannattaisiko tehdä näin vai näin, mitä vaihtoehtoja löytyy, mihin suuntaan kannattaisi lähteä ja mitä tehdä. Epäonnistuminen on sallittua, mutta siihen ei saa pysähtyä.

Haastatteluissa korostettiin myös sitä, että monen nuoren ongelmat alkavat näkyä peruskoulun 8. ja 9. luokilla, ja heikko peruskoulun päättötodistus avaa huonosti tulevaisuuden mahdollisuuksia. Tällaisista nuorista tieto välittyy nykyisin huonosti eteenpäin, vaikka kouluaikana asioita olisi työstetty monin tavoin. Kouluissa pitäisi tehostaa ammatinvalinnanohjausta ja oppilaanohjausta. Ohjauksen pitäisi alkaa huomattavasti varhaisemmin ja sen pitäisi olla paneutuvampaa. Monet nuoret hakevat pakko-haun ja sanktioiden vuoksi summittain pakolliseen määrään oppilaitoksia, eivätkä alavalinnat ole kovin harkittuja ja siksi koulutuspolku ei kannata eteenpäin. Saattaa käydä niin, että nuori lojuu tyhjän päällä pari vuotta ja sitten hakee toimeentulotukea. Etsivän nuorisotyön palvelut ovat tällaisten nuorten tavoittamisessa avainasemassa, koska heillä on suorat kontaktit eri toimijoihin. Miten vahvistaa nuoren realistista käsitystä omista kyvyistä, omasta osaamisesta ja oppimisesta, tarjolla olevista mahdollisuuksista? Epäonnistuneiden hakukohteiden ja keskeyttämisten taustalla on usein vääriä tai epärealistisia käsityksiä, riittämätön tuki vaihtoehtojen pohdinnassa jne.

Asiantuntijahaastatteluista välittyi, että usein sosiaalityön palveluihin ohjautuneilla nuorilla on mielenterveysongelmia ja erilaisia riippuvuuksia. Monilla nuorilla on myös selvittämättömiä neurologisia ja oppimisvaikeuksiin liittyviä ongelmia, jotka näkyvät koulunkäyntivaikeuksina, keskittymisvaikeuksina ja opintojen keskeytymisinä. Sosiaaliseen kuntoutukseen pitäisi sisältyä tarvittaessa myös oppimistaitojen kehittämistä ja sen oivaltamista, että kaikki eivät opi samalla tavalla. Osalla nuorista on

erilainen kyky ja tapa oppia, minkä vuoksi he jäävät helposti syrjään valtavirtapalveluista.

Palveluissa kannattaa mahdollisuuksien mukaan luovasti hyödyntää erilaisia oppimismenetelmiä. Monen nuoren kohdalla palvelutarpeet liittyvät osattomuuteen ja mahdollisuuksien puuttumiseen, tai sitten nuori on syystä tai toisesta ajautunut elämässään sivuraiteelle. Nuorten digital-gap -ilmiö on merkittävä syrjäyttävä tekijä. Paradoksaalista on, että joidenkin nuorten kohdalla osaamattomuus ja internetiin pääsemättömyys ovat ongelmana ja joidenkin kohdalla netti- ja peliriippuvuus on keskeisin ongelma. Monilla sosiaalityön asiakkaina olevilla nuorilla on takanaan pitkä palvelupolku, jossa on vaihdellen keskeytyneitä työharjoitteluja, työvoimapoliittista koulutusta tai kuntouttavaa työtoimintaa.

Tehtyjen asiantuntijahaastattelujen perusteella nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa tarvitaan monipuolisia palveluja, joiden avulla pystytään vastaamaan nuorten yksilöllisiin palvelutarpeisiin. Nykyisessä palvelujärjestelmässä ei pystytä riittävän hyvin vastaamaan nuorten sosiaalisen kuntoutuksen tarpeisiin. Tarvitaan enemmän sellaisia palvelurakenteita, jotka mahdollistavat nopean ongelmiin tarttumisen, oikea-aikaisen avun tarjoamisen ja jalkautuvan työtteen.

Nuorten omien perheenjäsenten tai muiden lähiverkoston mukaanotto on tärkeää, mutta se pitää pystyä tekemään tuen, ei syyllistämisen kautta. Viestien tulee liikkua ripeästi nuorten tukena olevissa lähi- ja palveluverkostoissa, niiden pitäisi reagoida nopeasti ongelmatilanteissa ja kaikkien osapuolten pitäisi sitoutuneesti toimia samansuuntaisesti.

Matala kynnyksen palveluihin merkitsee myös sitä, että julkisina palveluina nuorille suunnattu palvelu pitäisi suunnitella ja toteuttaa niin, että se on mahdollisimman kaukana viranomaistoiminnan mielikuvasta, koska monet nuoret vierastavat sitä suuresti. On tärkeää, että nuorten palveluilla on nuorten suuntaan hyvä ja luotettava imago. Työntekijöiltä tämä edellyttää aitoutta, muuntautumiskykyä ja hyvää osaamista. Myös kielenkäytöllä on iso merkitys nuorten palvelussa. Palveluissa pitäydytään helposti vanhoissa totutuissa toimintamalleissa, ja nuorille tarjotaan liian helposti ja nopeasti neuvoja ja ratkaisuja. Asiakaspalveluun tarvitaan enemmän aitoa dialogia, mikä tarjoaa riittävästi tilaa erilaisille näkemyksille ja huomioi nuorten erilaiset elämäntilanteet. Näissä asioissa on paljon kehittämistä.

Asiantuntijahaastattelujen perusteella päihde- ja mielenterveyspalveluja ei ole saatavilla riittävästi. Myöskään kotiin menevää ja kentällä liikkuvaa palvelua ei ole riittävästi. Monet nuoret tarvitsisivat työllistymisensä tueksi jalkautuvan ammatillisen tukihenkilön, esimerkiksi työvalmentajan palveluja. Myös ammattiin valmentavaa (ammattistartti) koulutusta tarvittaisiin lisää. Perinteinen oppilaitosmuotoinen koulutus ei sovellu kaikille nuorille. Tämän rinnalle on kehitetty vaihtoehtoja, joita pitäisi saada laajemmin käyttöön. Esimerkiksi tuotantokoulun, ohjaamo-mallin, nuorten aikuisten osaamisohjelman (NAO) avulla kehitettyjä uusia työssäoppimispainotteisia koulutusmalleja ja tuetun oppisopimuskoulutuksen malleja voisi ottaa käyttöön laajemmin.⁴⁰

Kuntien aikuissosiaalityössä ei pystytä vastaamaan nuorten palvelutarpeisiin riittävän intensiivisesti. Eräs haastateltava kertoi, että tapaamisaikoja järjestetään nuorille noin kerran kuussa, mutta toisaalta tilanteen kriisiytyessä nuori voidaan myös tavata välittömästi. Työntekijäkohtaiset asiakasmäärät ovat isot, ja asiakaspalveluun tarvittaisiin lisää henkilökuntaa. Matalan kynnyksen palvelupisteissä pystytään nykyisen asiakasmäärän ja resurssien puitteissa keskittymään sosiaalisen kuntoutuksen tarpeessa olevien nuorten palveluihin. Tehtäessä intensiivistä, henkilökohtaista ja kiinnittä-

⁴⁰Tuusa ym.2014

vää työtä, asiakasmäärä ei voi olla suuri. Tällaista työtä ei voi tehdä liukuhihnalla, vaan asiakasmäärää pitää rajata.

Asiakastyön ongelmaksi koetaan kunnissa myös se, että vaikka sosiaalityössä tunnistettaisiin kuntoutustarve, niin ohjaamisessa muuhun palveluverkostoon tulee vastaan viiveitä ja valikointia. Yksilöllisten tarpeiden pohjalta rakennettujen palvelupolkujen toteutus koetaan vaikeaksi, kun moniin nuoren tarvitsemiin palveluihin joutuu jonottamaan. Haastateltavien mielestä nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluja, kuten ryhmämuotoista toimintaa, pitäisi pystyä järjestämään enemmän aikuissosiaalityön omana palveluna, jolloin palvelut olisivat lähellä ja niihin ohjaaminen ja pääsy olisivat paremmin hallittavissa.

Asiantuntijahaastattelusta välittyy myös kokemusta siitä, että TE-hallinnon rakenneuudistus näkyy palvelujen ja kontaktien etääntymisenä, ja vastuu nuorten palveluista on siirtynyt yhä enemmän kunnille. Työllistymiskynnys yrityksiin on korkealla, eivätkä TE-hallinnon työkoekäytännöt vastaa kovin hyvin motivoitumattoman nuoren tukemiseen. TE-toimistoilla ei ole nykyisellään riittävästi resursseja eikä valmiuksia tunnistaa vaikeasti työllistyvien nuorten palvelutarpeita.

Maahanmuuttajataustaisilla nuorilla on erityisen suuri riski syrjäytyä koulutukseen ja työelämään siirtymisen nivelvaiheissa.⁴¹ Palvelutyössä on mahdollista kehittää ja tukea ammattilaisten tietoja, taitoja, asenteita ja kykyjä työskennellä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa, ja tarvittaessa myös eri tavalla kuin kantaväestöön kuuluvien asiakkaiden kohdalla. Buchert ja Vuorento⁴² ovat tutkineet kuntoutuspalveluiden toteuttamista maahanmuuttajille. He tuovat esille, että maahanmuuttajien palvelutarve ei aina vastaa tai täytä palvelujärjestelmän odotuksia asiakkuudesta. Haastateltujen asiantuntijoiden mukaan keskeiset haasteet liittyvät herkkyyteen tunnistaa maahanmuuttajistaan liittyviä eroavaisuuksia asiakkaiden palvelutarpeessa, ammattilaisen ja asiakkaan kielellisessä kommunikoinnissa sekä käsityksissä siitä, millaisia ongelmia ja asioita palveluissa voidaan hoitaa ja millaisia tietoja ja taitoja palvelujen asiakkailla oletetaan olevan.

Maahanmuuttajien kohdalla heikko suomen kielen taito vaikeuttaa paitsi palveluihin pääsemistä, myös niistä hyötymistä. Suomen kielen opetus tulisi yhdistää sosiaalisen kuntoutuksen palveluihin ja muihin kuntoutuspalveluihin, esimerkiksi työkoekäyttöön, työpajatoimintaan, työhönvalmennukseen ja työharjoitteluun. Toiminnallista kielen opiskelua on hyödynnetty joissain maahanmuuttajien kuntoutumista ja työllistymistä edistäneissä hankkeissa ja siitä on saatu hyviä kokemuksia, mutta sen suhteen toiminta näyttää vielä vakiintumattomalta.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on suunnittelemassa sosiaalisen kuntoutuksen valtakunnallista kehittämishanketta, johon haetaan Euroopan sosiaalirahaston rahoitusta.⁴³ Hankkeessa on mukana yli kymmenen kuntaa eri puolelta Suomea ja lisäksi asiantuntijaorganisaatioina ovat mukana Kuntoutussäätiö sekä Diak- ja Metropolia-ammattikorkeakoulut. Kesällä 2014 pidetyssä hankkeen valmistelutyöpajassa esiteltiin hankkeen eri toimijoiden kehittämissuunnitelmia. Hankkeen avulla pyritään vastaamaan mm. seuraavanlaisiin nuorten sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistarpeisiin:

- Pitkäaikaistyöttömänä ja vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien nuorten asiakasohjauksen ja palvelupolkujen sekä verkostoyhteistyön kehittäminen.
- Sosiaalisen kuntoutuksen työmuotojen kehittäminen, erityisesti liittyen sekä

⁴¹Notkola ym. 2013

⁴²Buchert, Vuorento 2012

⁴³Grönberg 2014

- työelämään tähtäävään että hyvinvointia lisäävään kuntouttavaan työtoimintaan.
- Matalan kynnyksen toimintamallin ja etsivän sosiaalityön kehittäminen kiinteäksi osaksi kunnan palvelurakennetta.
 - Työ- ja toimintakyvyn ja palvelutarpeiden arvioinnin kehittäminen.
 - Pitkittyneiden sosiaalityön asiakkuuksien ehkäiseminen sosiaalityön menetelmiä kehittämällä.
 - Palveluihin ja palvelusuunnitelmiin sitoutumisen tukeminen intensiivistä yksilöohjausta ja muita työmenetelmiä kehittämällä.
 - Tuki- ja palvelumalli 13–17-vuotiaille nuorille ja heidän läheisilleen, johon sisältyy työpajatoiminnan ja yhteisöllisyyden elementtejä ja jonka avulla pysäytetään syrjäytymiskierre ja ehkäistään pitkäaikaisasiakkuutta.
 - Mielenterveys- ja päihdekuntoutujien, pitkäaikaisasunnottomien, maahanmuuttajataustaisten nuorten sekä vapautuvien nuorten vankien palvelumallien kehittäminen.
 - Asiakkaiden osallisuuden edistäminen hyödyntämällä asiakasraateja, asiakastyöntekijä -työpareja, kokemusasiantuntijoita sekä palvelujen yhteiskehittämistä.
 - Työntekijöiden yhteisen kielen ja kommunikointitapojen kehittäminen asiakastyöhön sosiaali- ja terveyspalveluissa.

Asiantuntijahaastattelujen perusteella sosiaalinen kuntoutus nähdään yhteistoimintana, joka pohjautuu huolelliseen palvelutarpeen arviointiin ja palvelusuunnitelmaan. Nuorten palvelutarpeiden tunnistaminen ei ole kuitenkaan helppoa. Usein tämä vaatii monia tapaamiskertoja ja luottamussuhteen rakentumisen myötä nuori avautuu ja rupeaa kertomaan asioistaan. Nuorten palvelujen kontaktipinnassa tarvitaan osaamista toimia nuorten kanssa ja herkkyyttä tunnistaa heidän tuen tarpeitaan. Asiakkaan kanssa kasvokkain tehtävä työ, jossa tuetaan hänen päämääriään, on olennaista. Kokenut työntekijä pystyy päättelemään nuorten tapaamisten pohjalta, millaista hänen elämänsä on ja millaista tukea hän tarvitsee. Tutkimuksen mukaan⁴⁴ kohtaaminen tai kohtaamattomuus asiakaspalvelutilanteissa ovat ratkaisevia asioita nuorten palveluista syrjäytymisessä, ja toisaalta osallisuuden kokemuksen ja aktiivisuuden palauttamisessa.

Kuntien peruspalveluissa tehdään pohjatyötä, jotta asiakas saadaan motivoitumaan hoitoon, kuntoutukseen ja muihin palveluihin. Peruspalveluissa on tavoitteena saada nostetuksi elämänhallintaa sen verran ylöspäin, että nuori pystyisi lähtemään eteenpäin. Toimintakyvyn arviointi ja ensi askeleet toimintakyvyn lisäämiseksi pitäisi olla kiinteästi jonkin sovitun tahon vastuulla. Tärkeää on, että tämä taho kantaa päävastuun yhdessä nuoren kanssa. Jos nuori tarvitsee rinnakkain tai prosessimaisesti useita palveluja, niin tällaiseen integroituun palveluprosessiin tarvitaan selkeä vastuuhenkilö ”omatyöntekijä”. Monet tulevat hyvin autetuiksi, kun saavat riittävästi henkilökohtaista ohjausta. Eräs asiantuntija kertoi hyvistä kokemuksista pajakoulusta, jossa nuoret saavat paljon henkilökohtaista ohjausta, jonka avulla päästään hyvin eteenpäin ammatilliseen koulutukseen ja työhön. Harva näistä nuorista tulee sosiaalityön asiakkaaksi. Tämän vuoksi peruskoulussakin ja toisen asteen koulutuksessa pitäisi olla nykyistä paremmat mahdollisuudet koulukuraattorin, terveydenhuollon ja opinto-ohjaajan henkilökohtaisiin tapaamisiin.

Sosiaalisen kuntoutuksen toteutukseen tarvitaan laaja, monia tahoja yhdistävä, verkostomainen pohja. Sosiaalinen kuntoutus ei voi olla irrallaan muista palveluista, esimerkiksi yhteys ammatilliseen kuntoutukseen pitäisi olla tiivis. Sosiaaliseen kuntoutukseen ohjaamiseen ja palvelujen järjestämiseen pitää kytkeä kaikki nuorten pal-

⁴⁴Loponen 2010

veluissa toimivat tahot: oppilaitokset, lastensuojelu, aikuissosiaalityö, etsivä nuorisotyö sekä TE-toimistot. Nuorten kanssa työskentelyssä korostuvat ammatilliseen koulutukseen ja työllistymiseen liittyvät kysymykset. Nyt TE-palveluissa odotetaan ”jonkin tahon” hoitavan sosiaalisen kuntoutuksen siten, että nuori kykenee osallistumaan TE-hallinnon palveluihin ja lähtemään säännöllisesti töihin tai koulutukseen. Sosiaalinen kuntoutus on myös pohjatyötä koulutuksen suuntaan. Monet nuoret tarvitsevat arkielämänsä perustaitoihin liittyvää tukea ja ohjausta, jotta pääsevät kiinni koulutus- ja työllistymispolulle. Sosiaalinen kuntoutus tekee pohjatyön myös sille, että nuori pystyy sitoutumaan kuntoutuksiin ja hoitoon. Myös päihde- ja mielenterveyspalveluissa edellytetään sitoutumista ja motivaatiota, sovitusta ajoista ja hoitosuhteen jatkuvuudesta kiinnipitämistä.

Asiantuntijahaastattelujen perusteella sosiaaliselle kuntoutukselle tarvitaan yhtenäinen valtakunnallinen määritelmä, jonka pohjalta voidaan lähteä rakentamaan käytännön toimintamalleja. Sosiaalinen kuntoutus on monille tahoille vieras käsite. Kuntoutusta, työllistämistä ja sosiaalista tukea koskeva lainsäädäntö pitäisi ottaa kokonaistarkasteluun ja yhdessä määrittellä eri toimijoiden palvelut, vastuut ja kriteerit, joiden pohjalta eri palveluihin ohjaututaan. Myös nuorisotakuun tutkimuksellisen tuen raportissa tämä nousi yhdeksi tärkeäksi kehittämiskohteeksi.⁴⁵ Nykyisin eri lakeja ja palveluja ja niiden uudistamista kehitellään erillään toisistaan, ja se johtaa helposti väliinpuotoamisiin. Pitäisi olla selkeä kriteeristö ja toimintaohjeet. Esimerkiksi päihdepalveluissa on tältä osin päästy eteenpäin.

Ongelmana, varsinkin isoissa kaupungeissa on, että jokainen sektori katsoo asioita omasta näkökulmastaan, ja sektorirajat hankaloittavat yhteistyötä. Käytännön yhteistyö työntekijätasolla ei välttämättä ole hankalaa, mutta jokaisella sektorilla on omat toimintatapansa ja oma lainsäädäntönsä, joita ei tunneta puolin ja toisin riittävän hyvin. Pääsy aitoon palveluintegraatioon on haastava kehittämiskohde. Monissa kunnissa on käynnissä tällaisia nuorten palvelujen integraatiota kehittäviä hankkeita. Esimerkiksi Rovaniemellä toteutettiin vuosina 2013–2014 ESR-rahoitteinen Novus-selvityshanke⁴⁶, jonka tavoitteena oli rakentaa Rovaniemelle eri viranomais- ja palveluntuottajatahoja koskeva, organisaatorajat ylittävä yhteinen palvelu- ja asiakasohjausprosessimalli alle 29-vuotiaille työmarkkinoiden ulkopuolella ja ilman koulutusta paikkaa oleville nuorille. Hankkeen tavoitteena oli myös ratkaista nuorten palveluihin liittyviä johtamis- ja koordinoituvastuukysymyksiä. Selvityshankkeen tulosten perusteella Rovaniemelle ryhdytään rakentamaan ohjaamo-mallin tyyppistä integroitua palvelukokonaisuutta.

5.2 SOSIAALITYÖN PALVELUJEN KEHITTÄMINEN

Hallituksen rakennepoliittisessa ohjelmassa tehtiin maaliskuussa 2014 päätös, että toimeentulotuen perusosan laskenta ja maksatus siirtyvät Kelaan vuoden 2017 alusta. Talentian vuonna 2014 tehdyssä jäsenkyselyssä 61 % vastaajista oli sitä mieltä, että ratkaisu on oikeansuuntainen, kun vuonna 2008 tehdyssä kyselyssä enemmistö vastusti tätä siirtoa. Tutkimuksen mukaan toimeentulotuki on säilytettävä sosiaalityön välineenä, mikä mahdollistuisi ehkäisevän ja täydentävän tuen avulla. Huolenaiheina Kela-siirron vaikutuksista nousi esiin muun muassa se, pystytäänkö Kelan ja kuntien

⁴⁵Tuusa ym. 2014

⁴⁶Novus-hanke 2014

sosiaalityön välille rakentamaan hyvin toimiva ohjautumisen ja tiedonkulun järjestelmä.⁴⁷ Kela-uudistusta perustellaan paitsi asiakkaiden yhdenvertaisuuden ja kustannustehokkuuden lisääntymisellä, myös sillä, että sosiaalialan ammattilaiset pystyisivät nykyistä paremmin keskittymään suunnitelmallisen ja tavoitteelliseen asiakastyöhön.

Sosiaalityön arki rakentuu nykyisin vahvasti toimeentulotuen ympärille. Huovilan⁴⁸ tutkimuksen mukaan tilannearviotyöskentelyä ja sosiaalityön suunnitelmallista työskentelyä ei hyödynnetä nuorten asiakastyössä kovinkaan laajasti. Huovilan mukaan osa sosiaalityöntekijöistä kokee suunnitelmallisen työskentelyn ja työskentelyn dokumentoinnin hankalaksi, aikaa vieväksi, ja joksikin ylimääräiseksi tehtäväksi 'oikean ja aidon' sosiaalityön ohella. Tilannearviotyöskentelyn ja sen dokumentoinnin puuttuessa voidaan kysyä: *”Mikä ohjaa asiakasprosessia ja mihin suuntaan? Millaiseen arviointiin viranhaltijoiden harkinnanvaraiset ja ehkäisevän toimeentulotuen päätökset perustuvat? Mihin on dokumentoitu palvelujen käyttäjän näkemys tilanteestaan ja tarpeistaan, palvelujen käyttäjän tulevaisuuden toiveet, kokemukset, vahvuudet tai erityiset olosuhteet? Miten henkilö itse osallistuu oman elämäntilanteensa selvittämiseen?”*

Kuntaliiton tekemän tutkimuksen perusteella aikuissosiaalityön suunnitelmallisuus ja vaikuttavuuden seurantatavat näyttävät olevan vasta kehityksessä. Oman työn vaikuttavuuden yleisin kritiikki kohdistui riittämättömiin resursseihin sekä siihen, että uusia työtapoja sekä vaikuttavuuden mittaamisen menetelmiä ei ole tai niitä ei ole pystytty ottamaan käyttöön ja hyödyntämään. Vastajaat esittivät resurssiratkaisuksi yhteistyön lisäämistä eri toimijoiden kesken sekä toimeentulotuen siirtoa Kelan vastuulle tai ensisijaisten etuuksien ja viimesijaisen toimeentulotuen välisen tasoeron palauttamista tarkoituksenmukaiseksi.

Kuntaliiton tutkimuksessa selvitettiin myös palvelujen riittävyttä ja palveluaukkoja. Yleisimmin kunnissa tarvittaisiin lisää resursseja asiakaskohtaiseen sosiaalityöhön. Lisäksi tarvittaisiin enemmän työllistymistä tukevia palveluita, erilaisia kuntouttavan, tavoitteellisen toiminnan muotoja kuten kuntouttavaa työtoimintaa, sosiaalisen kuntoutuksen palveluja sekä mielenterveys- ja päihdepalveluja. Nuoret olivat vastauksissa selkeästi erottuva kohderyhmä, jolle toivottiin lisää juuri heille sopivia ja räätälöityjä palveluja. Tällaisiksi palveluiksi nimettiin mm. asumisohjaus, arjen tukemiseen keskittyvät palvelut, tukihenkilötoiminta sekä erilaiset matalan kynnyksen yhteisölliset palvelut. Nuorille suunnattua ryhmämuotoista ei ole riittävästi saatavilla ja sitä toteutetaan usein hankerahoituksella kolmannen sektorin toteuttamana.

Huovilan (2013) tutkimuksen perusteella nuorten kanssa tehtävän perussosiaalityön ammatillista pohjaa ja toimintaympäristöä pitäisi vahvistaa siten, että siihen kuuluisi sosiaalityöntekijöiden, etuuskäsittelijöiden ja sosiaaliohjaajien lisäksi työhönvalmentaja, sairaanhoitaja, lääkäri, psykiatri, psykoterapeutti sekä päihdetyöntekijä, jotka toimisivat yhtenä työyksikkönä alueittain. Täten mahdollistettaisiin nuorten kuntoutustarpeiden huomioiminen riittävän ajoissa ja riittävän nopea ja oikea-aikainen, monipuolinen ja ammattitaitoinen avun saamisen mahdollisuus nuorille. Helsingissä tulevaisuuden visiona on jo vuosia ollut nuorten sosiaali- ja terveysasema, jonne olisi sijoitettu kaikki 18–24-vuotiaiden nuorten palvelut, ja jolla olisi sujuvat yhteistyösuhteet. Tällainen palvelukokonaisuus tarjoaisi hyvät edellytykset laajalle moniammatillisuudelle ja laajat kontaktit nuorten tarvitsemiin tukipalveluihin.

⁴⁷Mäkinen 2014

⁴⁸Huovila 2013

5.3 LISÄÄ VAIKUTTAVUUTTA AIKUISSOSIAALITYÖHÖN

Kuntaliiton tutkimuksen perusteella tulee aikuissosiaalityön kehittämisessä kiinnittää erityistä huomiota työn vaikuttavuuteen ottamalla käyttöön vaikuttavaksi todettuja työmenetelmiä ja vaikuttavuusmittareita. Tutkimuksen yhtenä johtopäätöksenä on, että toimeentulotuen avulla pystytään vaikuttamaan hyvin vähän asiakkaiden osallisuuteen, syrjäytymisen ehkäisyyn tai edistämään heidän itsenäistä selviytymistään. Aikuissosiaalityön vaikuttavuuden arviot vaihtelevat kuntakoon mukaan, ja yli 50 000 asukkaan kunnissa vaikuttavuutta pidetään heikoimpana.

Huovila pohtii tutkimustulostensa perusteella, miten apua ja tukea tarvitsevat nuoret tavoitettaisiin nykyistä aikaisemmin. Erityisesti peruskoulun jälkeen toimeentulotuen olevien nuorten tavoittaminen on tärkeää, sillä peruskoulun jälkeiset vuodet ennen täysi-ikäisyyttä näyttäytyvät tämän tutkimuksen perusteella keskeisinä ennaltaehkäisevän tuen kohdistamiselle. Nuorten kokemaa tiedon puutetta, koettua häpeää ja epäilyä avun toimivuudesta saattavat viivyttää nuoren yhteydenottoa sosiaalitoimeen. Nuori rakentaa identiteettiään aina suhteessa toisiin ihmisiin. Mitä enemmän erilaista kosketuspintaa nuori saa toisiin nuoriin, aikuisiin ja erilaisiin sosiaalisiin verkostoihin, sitä enemmän hän saa aineksia psykososiaalisen identiteettinsä rakentumiselle. Sosiaalitoimessa ja sen läheisessä yhteistyöverkostossa pitäisi ottaa käyttöön systemaattisia varhaisen reagoinnin ja asiakasseulonnan malleja, jotta nuoret pystyttäisiin ohjaamaan palvelujen piiriin oikea-aikaisesti.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos toteutti vuosina 2011–2012 aikuissosiaalityön vaikuttavuuden arviointimittareiden tutkimus- ja kehittämishankkeen, jonka tuloksena eri paikkakunnilla tehdyn kehittämistyön tuloksena saatiin aikaan kolme erilaista aikuissosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin mittaria. Yksi näistä mittareista kehitettiin soveltuvaksi nuorten asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Mittareiden käytön perusteella aikuissosiaalityössä on merkittäviä alueellisia ja paikallisia eroja. Asiakasrakenne, pääasialliset ongelmat ja asiakastyössä käytettävät menetelmät ovat erilaisia eri paikkakunnilla. Sosiaalityössä vaikuttavuus ilmenee hitaasti, eikä syrjäytymisen, huono-osaisuuden tai elämänhallinnan ongelmien poistamiseen ole nopeita keinoja. Kehitettyjen mittareiden avulla saatiin kuitenkin jo varsin lyhyessä ajassa alustavaa tietoa sosiaalityön vaikuttavuudesta. Testausaikana havaittiin, että erityisesti pelkästään toimeentulotukeen keskittyvä sosiaalityö osoittautui pääosin asiakkaiden tilanteita ylläpitäväksi. Sen sijaan tehostetun yksilökohtaisen tuen ja useamman kuin yhden tukevan menetelmän käytön vaikuttavuudesta saatiin positiivista näyttöä. Tehostettua yksilökohtaista tukea ovat esimerkiksi asiakasta tukeva keskustelu, asiakkaan osallisuuden tukeminen, asiakkaan tietoisuuden tukeminen sekä ratkaisujen ja voimavarojen etsiminen.

Tutkimustulosten perusteella sosiaalityö on vaikuttavaa, kun työskentelyssä panostetaan laaja-alaisesti asiakkaan arkielämän tukemiseen. Pelkällä taloudellisella tuella ei saada aikaan myönteistä muutosta, vaan lähinnä ylläpidetään vaikeita tilanteita.⁴⁹

⁴⁹Kivipelto ym. 2013

Tutkimustieto ei anna kovin kattavaa kuvaa sosiaalityön ja toimeentulotukityön käytäntöjen toimivuudesta ja ongelmista kunnissa. Nuorten toimeentulotuen saajien määrän kasvu ja asiakkuuksien pitkittyminen on vakava ongelma, joka on viime aikoina herättänyt vilkasta julkista keskustelua. Ratkaisuina on nostettu esiin sekä kuntien aktiivitoimien että sanktioiden ja toimeentulotuen vastikkeellisuuden lisäämistä. Varsinkin isommissa kaupungeissa toimeentulotuen myöntäminen tapahtuu pääsääntöisesti kirjallisesti ja yhä harvempi asiakas valikoituu tai pääsee sosiaalityöntekijän asiakkaaksi. Kunnilla ei ole tähän riittävästi resursseja eikä systemaattisia työmenetelmiä. Asiakasmäärien kasvu ja pula pätevistä sosiaalityöntekijöistä on valtakunnallinen ongelma. Nuorille tuensaajille toimeentulotuen asiakkuuden pitkittyminen ilman paneutuvaa henkilökohtaista kontaktia voi olla kohtalokasta ja syrjäyttävää⁵⁰.

Toimeentulotukeen liittyvän velvoittavuuden ja sanktioiden avulla ei tutkimuksen mukaan kuitenkaan saada useimmiten aikaan tavoiteltuja vaikutuksia. Vuoden 2011 alusta toimeentulotukilakia muutettiin siten, että täysi-ikäiselle, alle 25-vuotiaalle myönnettävää toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa silloin, kun hän on keskeyttänyt koulutuksen tai kieltäytynyt koulutuksesta niin, ettei hän tällä perusteella ole oikeutettu työttömyysetuuteen. Lakimuutos kohdentui erityisesti vaikeassa elämäntilanteessa oleviin nuoriin sosiaalityön asiakkaisiin. Tehdyn tutkimuksen perusteella lakimuutosta voidaan pitää epäonnistuneena ja epätarkoituksenmukaisena. Analyysi sosiaalityöntekijöiden työstä ja heidän käyttämästään harkinnasta osoittaa lakimuutoksen taustaideologian vastaisesti, että pakon sijaan nuoriin tehoaa vapaaehtoisuus. Jos nuorille on tarjolla todellisia mahdollisuuksia ja aidosti kannustavia tukitoimia, ei heitä pääsääntöisesti ole vaikea saada niihin mukaan. Tutkijoiden mukaan perusongelmana koulutuksen tai työn ulkopuolelle jäämisessä ei siis ole nuorten haluttomuus, vaan todellisten mahdollisuuksien puute.⁵¹ Sosiaalityöntekijöiden asenteet velvoitteisiin ja sanktioihin liittyen ovat kuitenkin ambivalentteja. Vuonna 2014 tehdyssä Talentian jäsenkyselyssä yli puolet vastaajista kannatti toimeentulotuen vastikkeellisuuden ja työelämäosallisuuden lisäämistä.

Kuntiin tarvitaan uudenlaista systematiikkaa ja toimivia työvälineitä, joiden avulla voidaan ennakoita ja tunnistaa asiakkaat ja asiakasryhmät, jotka tarvitsevat paneutuvaa ja suunnitelmallista työtettä. Nuoret, joilla ei ole ammatillista koulutusta tai työelämäkokemusta, ovat ehdottomasti tällaisen paneutuvan ja suunnitelmallisen tuen tarpeessa. Eri puolella Suomea toteutetuissa kehittämishankkeissa (esimerkiksi edellä luvussa 4.1.) on luotu tällaisia toimivia seulonnan välineitä, ja ne pitäisi saada systemaattisemmin ja laajemmin käyttöön⁵².

⁵⁰Loponen, 2010

⁵¹Palola ym. 2012

⁵²Närhi ym. 2008; Europaeus ym. 2009

6 NUORTEN SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ KUNNISSA

Tässä luvussa esitellään nuorille asiakkaille suunnattuja sosiaalisen kuntoutuksen palveluja useissa eri kunnissa. Aineisto pohjautuu pääosin asiantuntijahaastatteluihin, joita on tätä selvitystyötä varten täydennetty kirjallisella dokumenttiaineistolla ja tutkimustiedolla.

Olemassa olevien sosiaalisen kuntoutuksen kuntapalvelujen yhteisenä nimittäjänä ja keskeisenä päämääränä on palveluintegraatio, palvelujen pirstaleisuuden ongelman ratkaiseminen joko siten, että panostetaan eri toimijoiden välisen yhteistyön tiivistämiseen tai siten, että viedään kaikki tarvittavat palvelut saman katon alle. Kummastakin näistä kehittämissuonteista löytyy hyviä käytännön esimerkkejä.

Nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä ovat osoittautuneet merkittäviksi yhden luukun -periaatteella toimivat palvelut, joissa keskeistä on vastuun ottaminen nuoresta sekä nuorten pallottelua palvelupisteestä toiseen estävä palveluohjaus ja prosessin seuranta.⁵³ Tällaisia monialaisia yhden luukun -periaatteella toimivia palvelupisteitä on käynnistetty viime vuosina useille paikkakunnille, muun muassa Ouluun, Mikkeliin, Tampereelle ja Jyväskylään. Näiden kuntien toimintamalleissa on paljon yhteisiä piirteitä ja periaatteita, mutta myös erilaisia painotuksia. Tämä juontuu pitkälti siitä, että palvelupisteet on rakennettu paikallisista palvelutarpeista käsin, ja useimmiten myös nuorten omaa ääntä ja toiveita kuunnellen.

6.1 MIKKELIN OLKKARI TARJOAA YHDESTÄ OVESTA MONIA PALVELUJA

Mikkelin Olkkari tekee uranuurtavaa, rajat rikkovaa monialaista työtä kunnallisessa toimintaympäristössä. Se on lähtenyt kokeilemaan rohkeasti uusia työmenetelmiä. Olkkarissa nuoret ja heidän kanssaan toimivat eri tahot toimivat yhdessä. Olkkari on Mikkelin kaupungin sosiaali- ja nuorisopalveluiden hallinnoima ja kaikkien hallintokuntien yhteistyössä toteuttama yhden luukun -periaatteella toimiva matalan kynnyksen kohtaamispaikka, jossa tarjotaan neuvontaa, ohjausta, tukea ja osallisuutta 13–29-vuotiaille nuorille sekä heidän läheisilleen. Kehittämistyötä toteutetaan Euroopan sosiaalirahaston ja Etelä-Savon ELY-keskuksen rahoittamalla Olkkari-hankkeella. Hankerahoitus päättyy vuoden 2014 lopussa, jonka jälkeen toiminta on tarkoitus vakinaistaa. Hankkeesta tehdyn ulkoisen arvioinnin mukaan toiminnan vakinaistamiseen vaikuttaa sen yhteydessä tehty laaja ja avoin verkostotyö, nuorten ja työntekijöiden osallistuminen hankkeen suunnitteluun sekä poliittisten päättäjien sitoutuminen.⁵⁴ Idea palvelumallista syntyi lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman työpajoissa vuonna 2009. Niissä todettiin nuorten palvelujen olevan hajallaan ja hukkuvan lasten ja aikuisten palveluviidakossa. Ideaa jalostettiin suunnitteluryhmässä, johon kuului

⁵³Notkola ym. 2013

⁵⁴Pitkänen ym. 2014

kaupungin, oppilaitoksen, TE-toimiston ja järjestön edustaja. Lisäksi suunnitteluvaiheessa järjestettiin nuorten kysely ja ryhmäkuuleminen, nuorten kanssa toimivien paikallisyhteistyökokouksia ja avoin suunnittelu- ja tiedotustilaisuus. Suunnittelun tuloksena Olkkari-hanke käynnistyi syksyllä 2011. Mikkelin Olkkari tuottaa nuorten matalan kynnyksen neuvonta- ja ohjauspalveluja sekä monipuolista ennaltaehkäisevää toimintaa. Työntekijät ovat tavattavissa ilman ajanvarausta. Tiloissa on mahdollista piipahtaa asialla tai ilman. Olkkarista löytyvät henkilökohtaista ohjaus- ja tukipalveluja tarjoavat nivelvaiheen kopperityö, etsivä nuorisotyö, 13–19-vuotiaiden nuorten päihde- ja mielenterveyspalvelut sekä lastensuojelun tuki- ja jälkihuolto. Lisäksi Olkkari on ottanut koordinoitavastuun yhteisestä nuorten ohjauspalveluiden kehittämisestä ja toteuttamisesta.

Olkkari-palvelumallin ohjaustyö on ensisijaisesti henkilökohtaista rinnalla kulkevista ja palveluohjausta. Ohjaustyössä on myös keskeistä hyödyntää koko yhteistyöverkostoa kytkemällä nuoren palveluprosessiin tarpeellisia tahoja saattaen vaihdon periaatteella. Olkkarin toimintamallin määrittelyksi sopii erittäin hyvin käsite sosiaalinen kuntoutus. Henkilökohtaisen palvelun ohella Olkkarista myös jalkaudutaan sinne, missä nuoret liikkuvat, kuten kouluille, kaupungille ja kauppakeskuksiin. Matalan kynnyksen toimintamallilla olkkari-työntekijät ovat muun muassa tavoittaneet ja tukeneet ilman jatkokoulutuspaikkaa ja päättötodistusta jääviä 16–17-vuotiaita nuoria.

Myös nuorten palvelujen yhteistyöverkoston kuuluvat tahot, kuten oppilaitosten opot ja TE-toimiston virkailijat, järjestävät Olkkarissa infotapaamisia nuorille. Siellä järjestetään myös erilaista aktivointi-, harrastus- ja vertaisryhmätoimintaa yhdessä muiden toimijoiden, esimerkiksi erilaisten harrastusjärjestöjen kanssa. Nuorten osallisuutta lisäävään omaehtoiseen toimintaan ja vertaistukeen on panostettu paljon, ja Olkkarissa toimii useita nuorten itsensä vetämiä toimintaryhmiä. Nuorten palveluissa Olkkari profiloituu enemmän nuorten aikuisten kohderyhmään, ja nuorisotalot puolestaan nuorempiin ikäryhmiin.

Olkkarin tunnettuus Mikkeliässä on hyvä. Vuonna 2013 Olkkarin kävijämäärä oli yli 1500, joista noin 500 oli pidemmän henkilökohtaisen ohjauksen asiakkaita. Mikkeliässä asuu yhteensä 10 500 13–29-vuotiaasta nuorta. Nuorten palautekyselyssä 2012 tuli esiin positiivisia arvioita Olkkarin sijainnista, tiloista, työntekijöistä, yhteydenoton helppoudesta sekä aukiolosta. Olkkarikäynnit olivat vaikuttaneet positiivisesti eniten nuoren itseluottamukseen, tulevaisuuden uskoon sekä mielialaan ja itsenäistymiseen. Syksyllä 2013 tehdyssä kyselyssä nuoret pitivät Olkkaria tärkeänä, koska siellä annetaan tukea, neuvoja, autetaan ja kuunnellaan nuoria, eikä pallotella ovelta toiselle. Vuonna 2012 Mikkelin Olkkari palkittiin Itä-Suomen osaamiskeskuksen myöntämällä sosiaalialan mainetekopalkinnolla. Hankkeen uusi toimintatapa on saanut paljon julkisuutta paikallisessa mediassa. Vuoden 2013 aikana Olkkarista ja sen toiminnasta julkaistiin yhteensä 18 lehtiartikkelia ja radiojuttua.

Mikkelin kaupungin nuorisopolitiikassa on toteutettu näkökulmamuutos ongelmia korjaavasta työstä ennaltaehkäisevään työhön, millä on ollut ratkaiseva merkitys Olkkari-toiminnan vakiinnuttamisessa. Nuorten työllistyminen ja sitä tukevat toimet määrittellään keskeiseksi osaksi kaupungin elinvoimapolitiikkaa ja strategiaa. Kaupungin työllisyyspolitiikassa nuoret ovat keskeisenä kohderymänä, ja toiminnan koordinoinnista vastaa työllisyydenhoidon ohjausryhmä. Kaupungin omia perinteisiä hallintokuntasiiloja on purettu uudenlaisten yhteistyömallien avulla, ja yhteistyötä työllistävien järjestöjen kanssa on tiivistetty kumppanuussopimusten avulla. Käytännön työntekijöiden tasolla Mikkelin seudulla kokoontuu noin kahden kuukauden välein yhteistyöryhmä, johon kuuluvat etsivä nuorisotyöntekijä, koulukuraattori, sosiaaliohjaaja, työpajaesimies ja TE-toimiston nuorisovirkailija aina ehtiessään. Ryhmässä

käsitellään asiakasasioita nimiä käyttäen ja pohditaan, mihin palveluun kukin nuori olisi parasta ohjata, ja kuka taho ottaa vastuun hänestä.

Mikkelin seudulla on myös laadittu 9. luokan päättäneiden seurannasta ja ohjauksesta selkeät mallit. Peruskoulun nivelvaiheissa tehtävä työ, jossa tehdään tiivistä yhteistyötä opinto-ohjaajien, etsivän nuorisotyön ja työpajan kanssa, on hyvä toimintatapa koulutustakuun toteuttamiseksi. Malleihin on kuvattu, missä vaiheessa nuori on kenenkin vastuulla, kuka hoitaa yhteydenpidon nuoreen ja kenelle tiedot ilmoitetaan. Nivelvaiheessa järjestetään koulupudokkuutta estäviä yhteisiä palavereita etsivien nuorisotyöntekijöiden, peruskoulun opinto-ohjaajien ja toisen asteen kuraattorien ja opinto-ohjaajien kanssa.

Nuorten työpajatoiminnassa on kehitetty joustavuutta, ketteryyttä ja yritysyhteistyötä, ja pajojen toimintaa on lähennetty seudun elinkeinoelämän tarpeisiin. Työpajatoiminnassa rakennetaan jokaiselle yksilöllisiä oppimispolkuja. Työpajojen valmennettavien määrä on saatu tuplaantumaan. Yhteistyön tiivistymisen myötä nuoria lähettävät tahot, TYP ja sosiaalitoimi tuntevat työpajat, toiminnan ja henkilöstön ja näin asiakasta palvellaan kokonaisvaltaisemmin kuin aiemmin. Nuorten motivointi nähdään kaikkien yhteisenä intressinä. Työtä tehdään paljon enemmän yhdessä, yhteisissä palaverissa ja haastatteluissa. Yhteinen työ on muuttunut tavoitteellisemmaksi ja ohjauksellisuus on kehittynyt. Myös nuorten jatkopolkuja rakennetaan yhdessä paremmin.

Olkkarin toimintaympäristössä pilotoidaan myös uudenlaista varhaisen reagoinnin toimintamallia tehostavaa sähköistä tietojärjestelmää, jossa toimijat voivat lähettää koko verkostolle signaalin kokiessaan nuoren elämäntilanteissa huolenaiheita. Liputus-hanke on Suomen itsenäisyyden juhlarahaston (Sitran) rahoittama kokeilu. Malli on lähtöisin Hollannista, jossa se on kattavasti käytössä nuorten palveluissa. Sähköinen liputus tehdään, jos jollain nuoren tukena toimivalla työntekijällä on jokin, usein pieni tai tarkkaan määrittelemätön huoli nuoren tilanteesta. Aikuiset, jotka ovat syystä tai toisesta huolestuneita nuoren tilanteesta, kirjaavat erilliseen tietojärjestelmään nuoren nimen, syntymäajan ja yhteystiedot. Kun vähintään kaksi nuorten kanssa toimivaa taho on ilmaissut huolensa samasta nuoresta, tieto välittyy etsivälle nuorisotyöntekijälle, joka käynnistää nuoren ja hänen huoltajansa kanssa keskustelut yhteistyön aloittamiseksi. Sähköisen liputuksen avulla voidaan saattaa nuoresta välittävät työntekijät yhteen ja tarjota tukea nuorelle ennen kuin huoli kasvaa ja kehittyy ongelmaksi. Mallia pilotoidaan vuonna 2014, ja tavoitteena on toimintamallin ja järjestelmän levittäminen onnistuneen pilotointijakson jälkeen valtakunnallisesti.⁵⁵

6.2 NUORILLE SUUNNATUT SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN PALVELUT HÄMEENLINNASSA

Hämeenlinnassa nuorten palvelut on rakennettu matalan kynnyksen periaatteella ja moniammatillisena yhteistyönä. Kaupungin palvelupisteessä on kaikenikäisille matalan kynnyksen sisääntulo, jonka kautta voi ohjautua monenlaisiin palveluihin. Myös sosiaalityön palveluihin pääsee ilman ajanvarausta, ja nuoret voivat käydä palvelupisteessä myös ilman mitään erityistä asiaa. Palvelupiste sijaitsee kaupungin keskustassa, jonne on helppo pääsy, ja asiakkaat saavat tarvitsemansa palvelut nopeasti. Palvelu on

⁵⁵Haahkola 2013

puitteiltaan rakennettu sellaiseksi, että asiakas kokisi olevansa tervetullut ja että häntä arvostetaan. Asiakas palaute tästä palvelumallista on ollut hyvää.

Nuorisotakuun toimeenpanoon liittyen Hämeenlinnan seudun kunnissa tehtiin monialaisen yhteistyön tehostamista koskeva laaja nuorten palveluja koskeva selvitys konkreettisine toimenpide-ehdotuksineen, mikä toimii pohjana käytännön palvelutoiminnalle ja eri toimijoiden väliselle yhteistyölle.⁵⁶

Hämeenlinnassa kokemuksena on, että sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarpeita tulee vastaan monelta suunnalta. Osa nuorista tulee palveluihin työttöminä työnhakijoina, osa tulee yksinomaan taloudellisen tuen kautta ja osa puolestaan asumisvaikeuksien kautta. Sosiaalisen kuntoutuksen tarpeet kartoitetaan palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä, ja sitä kautta monet ohjautuvat aikuissosiaalityön palveluihin. Sosiaalinen kuntoutus ja terveyspalvelut ovat monella tavoin tiiviisti sidoksissa toisiinsa. Osa sosiaalisen kuntoutuksen palvelua tapahtuu nuorten terveysneuvontapisteen kautta (walk in -palvelu), jota kautta nuoria ohjataan myös mielenterveys- ja päihdepalveluihin. Tässä yhteydessä ei käytetä sosiaalisen kuntoutuksen termiä, vaan puhutaan arjen tukemisesta. Myös kuntouttavaan työtoimintaan sisältyvät kaikki sosiaalisen kuntoutuksen elementit. Toiminta tapahtuu osana aikuissosiaalityön palveluja ja se toteutetaan sosiaalityöntekijöiden/sosiaalihoajaajien tiiviissä ohjauksessa.

Hämeenlinnassa nuorten asiakaspalvelutyön lähtökohtana on arvioida arjen hallintaan liittyvää tuen tarvetta. Osa nuorista tarvitsee yksittäisiä palveluja, osa pidempää ja monipuolista palvelukokonaisuutta. Olennaista tuessa ja palveluprosessissa on, että se on suunnitelmallista, hyvin organisoitua ja kohdennettua. Useimmiten nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa korostuu omien asioiden hoitamiseen ja asiointiin liittyvä valmennus. Yllättävän monella nuorella on vaikeuksia ja arkuutta internetin käyttöön liittyen. Monen nuoren elämäntilanne ei ole mahdollistanut tietokoneen hankkimista, ja tätä kautta nuori ajautuu jonkinlaiseen paitsioon. Tämä kuvaa hyvin nykypäivän nuorten polarisaatiota ja syrjäytymistä, kun kaikki asiointi ja palvelut hoidetaan internetin kautta. Nuorille on järjestetty ryhmämuotoista koulutusta ja valmennusta näissä taidoissa. Tässä yhteydessä Hämeenlinnassa on myös käytetty autettavasta auttajaksi -mallia, jossa näistä asioista hyvin perillä olevat nuoret auttavat ja kouluttavat muita. Tässä mallissa on ollut merkittävää, että nuoret pystyvät jakamaan omia taitojaan hyödyksi muille, mikä on olennaista sosiaalisessa kuntoutuksessa. Nuoren oma toimijuus ja osallisuus vahvistuu toteuttaessa itse sosiaalista kuntoutusta: auttamalla muita autan itseäni.

Hämeenlinnan nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa on pyritty panostamaan itsenäisen asumisen tukemiseen, mikä on monien nuorten keskeisin palvelutarve. Siihen sisältyy laajasti erilaisista arjen asioista selviytymisen valmennusta. Usein nuoret tarvitsevat myös talousneuvontaa, jonka avulla tuetaan nuorta hoitamaan arjen raha-asioitaan. Myös ruoanlaitto, hygienia ja siivousasiat tulevat usein vastaan ongelmina. Osa nuorista tarvitsee myös kotiin menevää palvelua. Tällaiseen nuorten arjessa selviytymisen tukemiseen ja kotiin menevään palveluun tarvittaisiin lisää resursseja. Pyrkimyksenä on vastata mahdollisimman hyvin tiivistä kontaktia tarvitsevien nuorten palvelutarpeisiin. Osa nuorista puolestaan selviytyy harvempien tapaamisten tuella. Myös nuorten kohtaaminen internetissä on tulossa mukaan palveluihin. Kaupunki on käynnistämässä chat-palvelun, jonka avulla kohdataan nuoria ja vastaanetaan tietty tuntimäärä päivässä suoraan nuorten kysymyksiin ja ollaan välittömässä

⁵⁶Säkijärvi, Kinnunen 2013

vuorovaikutuksessa. Sähköiset palvelut tavoittavat kuitenkin vain osan nuorista, valtaosa heistä tarvitsee henkilökohtaista kontaktia ja tukea.

Hämeenlinnassa nuorten palveluissa pyritään konkreettisesti siihen, että asiakkaan avun tarpeita kuunnellaan aidosti. Sosiaalisessa kuntoutuksessa on keskeistä, että nuoret ovat itse mukana toimintaa suunnittelemassa ja toteuttamassa. Nuoren itsensä pitää olla mukana oman elämänsä suunnittelussa, jos oikeasti halutaan puhua asiakaslähtöisyydestä. Sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluu olennaisesti kohtaamisen ja kuulemisen taito ja luottamuksen rakentaminen, kokemus siitä, että on hyväksyty. Nämä ovat perusasioita kaikessa asiakastyössä. Sosiaalinen kuntoutus pitää sisällään elämän perusasioita, mitä on pyritty pitkään korostamaan aikuissosiaalityön puolella. Mielen-terveys- ja päihdepalveluissa nämä elementit ovat olleet vahvemmin sisäänrakennettuna.

6.3 NUORILLE SUUNNATUT SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN PALVELUT JYVÄSKYLÄSSÄ

Jyväskylässä on monipuolista nuorille suunnattua sosiaalisen kuntoutuksen palvelutoimintaa. Valtaosa sosiaalisen kuntoutuksen toiminnasta on kolmannen sektorin järjestämää. Julkiset palvelut eivät pysty nykyisellään vastaamaan palvelutarpeisiin. Kaupunki ei ole ollut tässä riittävän aloitteellinen, mutta tavoitteena on lisätä kaupungin omassa organisaatiossa järjestettäviä palveluja.

Kaupungin sosiaaliasemalle nuoret tulevat yleensä asioimaan toimeentulotuen vuoksi. Etuuskäsittelijän huomattessa, että nuori on täysin tuloton, hänet ohjataan aina sosiaalityöntekijälle. Kaikki toimeentulotukea saavat nuoret pyritään tapaamaan jossain vaiheessa. Kuntouttava työtoiminta kuuluu selkeimmin nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluihin. Nuoria ohjataan kuntouttavaan työtoimintaan sekä aikuissosiaalityön että TYP:n kautta.

Jyväskylän sosiaali- ja terveystalouteen sisältyy nuorten aikuisten palvelukeskus J-Nappi, jonka toiminta on aikuissosiaalityötä täydentävää ja ehkäisevää työtä. J-Nappiin ohjataan asiakkaaksi sosiaaliasemalta, nuori voi hakeutua sinne itsenäisesti, etsivä nuorisotyö voi ohjata sinne ja lisäksi on monia muita eri kanavia. Pääasiassa nuoret tulevat J-Nappiin oma-aloitteisesti. Joistakin nuorista vanhemmat soittavat huolestuneina. J-Nappiin ohjataan sosiaaliasemalta erityisesti sellaisia nuoria, jotka eivät kiinnity sosiaalityön palveluihin, jättävät tulematta sovittuihin tapaamisiin tai heitä ei tavoiteta pitkiin aikoihin. J-Napissa tehdään tiiviimpää ohjaustyötä tapaamalla kerran viikossa ja tekemällä tarvittaessa kotikäyntejä. Työntekijöillä on rajatumpi asiakasmäärä, ja he pystyvät työskentelemään intensiivisemmin. J-Napin työote on vahvasti sosiaalista kuntoutusta, jonka avulla integroidaan nuoria kotoa mukaan yhteiskuntaan, aktiiviseen tekemiseen, selvittämään elämäntilannettaan ja rakentamaan tulevaisuudensuunnitelmiaan.

Sosiaaliasema ja J-Nappi järjestävät muun muassa Asuminen haltuun -ryhmätoimintaa, joka on suunnattu syrjäytyneille ja syrjäytymisvaarassa oleville 18–29-vuotiaille nuorille. Ryhmäjaksolla opetetaan asumisen taitoja, kodinhoitoa, ruuanlaittoa, vuokranmaksua ja taloudenhallintaa. Ryhmään osallistuu sellaisia nuoria, joilla ei ole asuntoa ja jotka hakevat sitä Jyväskylän vuokra-asunnot Oy:ltä. Ryhmäjaksot on kurssimainen, josta saa todistuksen. Ryhmään ohjataan myös sellaisia nuoria, joilla on oma asunto ja on havaittu, että asumisessa, vuokranmaksussa ja taloudenhoidossa

on ongelmia. J-Napissa toimii myös raharyhmä, joka keskittyy talouden hallintaan. Palveluvalikoimassa on myös mielialakurssi nuorille, joilla on lieviä mielenterveysongelmia. Sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyy myös asumisohjaajien tekemä työ, sosiaalinen isännöinti. Jyväskylässä on kolme asumisohjaajaa, jotka tekevät lähiyötä asukkaiden kotona. He eivät palvele pelkästään nuoria, vaan kaikkia sosiaaliaseman asiakkaita.

Nuorten palveluissa tarvitaan tiivistä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Etsivä nuorisotyö ohjaa nuoria näihin eri palveluihin ja he järjestävät myös ryhmätoimintaa. Jyväskylässä arvioidaan, että sosiaalityö voisi tehdä enemmän yhteistyötä oppilashuollon kanssa opintojen etenemisen seurannassa, ja tulla mukaan tueksi tilanteissa, joissa tulee elämänhallinnan ongelmia. Tulevaisuudessa sosiaalityön ja etsivän nuorisotyön yhteistyötä pitää tiivistää siten, että kohdatessaan nuoria ja tunnistaessaan elämänhallinnan ongelmia, he ohjaavat näitä nuoria sosiaalityöhön. Jyväskylässä työskentelee yhdeksän etsivää nuorisotyöntekijää, jotka työskentelevät kolmessa eri organisaatiossa: SOVATEK-säätiöllä sekä kaupungin työllisyyspalveluissa ja sivistyspalveluissa. Yhteistyötä pitäisi myös tiivistää järjestämällä yhdessä ryhmätoimintaa ja muita nuorten tarvitsemia palveluita.

6.4 OULUN BYSTRÖMIN TALOSTA NUORTEN PALVELUT YHDELTÄ LUUKULTA MATALAN KYNNYKSEN PERIAATTEELLA

Oulussa on tehty pitkään tiivistä yhteistyötä nuorten palveluissa, ja kaupungissa toimii aktiivinen nuorisotakuun yhteistyöryhmä. Oulun kaupungilla on monipuolista nuorten työllistymistä tukevaa palvelutarjontaa, kuten työpajatoimintaa, kesätyöpaikkoja ja kesätyöseteleitä, joiden avulla edistetään työllistymistä yrityksiin ja työpörssi-toimintaa, jonka avulla ohjataan nuoria työkokeiluun ja palkkatukityöhön kaupungin yksiköihin sekä tuettua oppisopimuskoulutusta. Myös kolmannen sektorin toimijoilla on vahva rooli nuorten palveluissa Oulun seudulla. Tiivistä yhteistyöstä huolimatta Oulussa koetaan palvelujen hajanaisuus, eri toimijoiden ja hallintokuntien erilaiset toimintakulttuurit ja raja-aidat sekä erilliset tietojärjestelmät keskeiseksi nuorten palveluja ja nuorisotakuun toteutusta haittaaviksi ongelmiksi. Kun tieto ei välity eri toimijoiden kesken, on vaikeaa rakentaa nuorille suunnitelmallisia ja joustavia palvelukokonaisuuksia. Ouluun on runsaasti nuorten muuttovirtaa maakunnan muista osista. Muuttaneiden nuorten koulutus- ja muu palveluhistoria jää kuitenkin usein tiedonkulun puutteiden vuoksi pimentoon. Nykyisillä yhteistyökäytännöillä heidän palvelutarvettaan on vaikea tunnistaa ja käynnistää tukitoimenpiteitä oikea-aikaisesti. Myös tulottomat nuoret koetaan ongelmaryhmäksi, joita ei pystytä tavoittamaan nykyisin keinoin. He jäävät helposti pimentoon kaikissa palvelujärjestelmissä, eivätkä he useinkaan ole kirjoilla missään järjestelmässä.

Oulun kaupungin vuosille 2013–2016 laaditussa työllisyysohjelmassa on asetettu yhdeksi kärkitavoitteeksi nollatoleranssi nuorisotyöttömyyteen. Nuorisotakuun mukaisesti jokaiselle alle 30-vuotiaalle työttömälle nuorelle turvataan työ- tai opiskelupaikka tai näihin johtava palvelu. Tavoitteeksi on asetettu puolittaa nuorisotyöttömyys 11 prosenttiin valtuustokauden 2013–2016 aikana. Näihin tavoitteisiin pyritään monien eri toimenpiteiden avulla. Yhtenä toimenpidetähtäimänä on nuorten työllisyyspalvelukokonaisuuden kehittäminen. Tavoitteena on palveluiden linkittäminen,

saumaton yhteistyö ja helppo tavoitettavuus nuorille. Kehittämishankkeen avulla etsitään ja kokeillaan uusia asiakaslähtöisiä hallinto- ja sektorirajat ylittäviä ratkaisuja nuorten työllisyyden edistämiseksi sekä mallinnetaan yhtenäinen nuorten työllisyyden edistämisen palveluprosessi.⁵⁷

Oulussa käynnistettiin kaksi vuotta siten Byströmin taloon matalan kynnyksen palvelupiste oululaisille nuorille. Taustalla olivat sekä nuorten tarve saada tarvitsemiaan palveluja matalalla kynnyksellä samalta luukulta että kaupungin vahva tahtotila yhdistää nuorten monialaiset palvelut saman katon alle. Myös eri toimijoiden välisen yhteistyön tiivistyminen nuorisolain ohjaus- ja palveluverkoston myötä vauhditti osaltaan palvelupisteen käynnistämistä. Oulussa on ollut pitkään vahva poliittinen tahtotila ennaltaehkäistä nuorten syrjäytymistä uudenlaisen palvelukonseptin avulla. Oulussa on toiminut 20 vuotta Nuorten tieto- ja neuvontakeskus Nappi, joka on edesauttanut monialaisen yhteistyön rakentamista. Nappi on nyt osa Byströmin talon palvelua.

Byströmin nuorten palvelut on osa Oulun kaupungin työllisyyspalvelut-yksikköä. Ideana on tarjota monipuolista henkilökohtaista ohjausta, tukea ja neuvontaa saman katon alla. Talossa voi asioida sekä ajanvarauksella että ilman ajanvarausta. Talossa toimii ammatinvalintapsykologi, etsivän nuorisotyön tekijä, psykiatrinen sairaanhoitaja sekä työttömien terveydenhoitaja, sosiaaliohjaaja, työelämävalmentaja, työpajojen yksilövalmentaja, työpörssiohjaaja, työvoimaohjaaja sekä Nuorten tieto- ja neuvontakeskus Nappi. Palvelua annetaan muun muassa työhön ja koulutukseen sijoittumisen edistämässä sekä arjen toimintaan ja elämänhallintaan, terveyteen, päihteisiin, liikuntaan, vapaa-aikaan, kansainvälisyyteen, asumiseen, talouteen ym. asioihin liittyen. Byströmin nuorten palveluiden toiminnan pääpaino on ennaltaehkäisevissä palveluissa. Yhtenä toiminnan keskeisenä tavoitteena on, että nuorten siirtyminen ns. korjaviin erityispalveluihin vähenee. Yhteistyökumppaneiden kanssa tehtävä yhteistyö on helpottunut merkittävästi, kun on yksi osoite, johon voi ottaa yhteyttä nuoren asioissa.

Byströmin nuorten palvelujen toimintamuodot ovat yksilö- ja ryhmäohjaus, toiminnalliset ryhmät, infot, teemapäivät sekä tapahtumat. Lisäksi nuorille tarjotaan sähköisiä palveluja muun muassa NettiNappi, Facebook ja moniammatillinen Chat Irc-galleriassa. Chatissa ovat mukana tietopalveluohjaajat, sosiaaliohjaaja, ammatinvalintapsykologi, terveydenhoitaja sekä perusopetuksen kuraattorit. Talossa on tarjolla myös erilaisia päivystysluonteisia palveluja, joita järjestetään yhteistyössä kaupungin eri toimijoiden ja kolmannen sektorin kanssa. Tällaisia päivystysluonteisia palveluja ovat muun muassa kriisipäivystys, velkaneuvonta ja liikuntaneuvonta. Nuorille järjestetään infoja, teemapäiviä sekä toiminnallisia ryhmiä. Lisäksi Byströmin talossa toimii Nuortenkahvila Bysis alle 18-vuotiaille nuorille ja Byströmin talossa ollaan aloittamassa kulttuurista nuorisotyötä edistävää peli- ja mediatoimintaa.

Byströmin nuorten palvelut on mukana yhdessä puolustusvoimien kanssa tehtävässä TimeOut! Aikalisä -toiminnassa. Kaikille kutsunanalaisille tarjotaan tilaisuus tukipalveluun, jota toteuttavat tehtävään koulutetut ohjaajat. Ohjaajat ovat kunnan sosiaali-, terveys- ja nuorisualan ammattilaisia. Yhteistyötä tehdään myös terveydenhuollon henkilöstön kanssa ennakkoterveystarkastuksissa sekä puolustusvoimien sosiaalikuraattorien kanssa.

Byströmin nuorten palvelut toimivat Oulussa tehokkaana Nuorisotakuun toteuttajina. Työelämään ja koulutukseen siirtymisen tukeminen ja ohjaaminen ovat talon ydinpalvelua. Palvelujen hyvää tunnettavuutta ja suosiota kuvaa se, että vuonna 2013 talon palveluissa oli yhteensä 13 810 asiakaskontaktia. Tarkempaa palvelukohtaista

⁵⁷ Oulun kaupungin työllisyysohjelma 2013–2016

erittelyä ei ole kuitenkaan saatavissa, koska jokaisella toimijalla on oma tietojärjestelmänsä ja mallinsa kirjata ja tilastoida asiakastyötä.

Työntekijöille talo muodostaa ainutlaatuisen monialaisen yhteisön, joka tarjoaa mahdollisuuden vuoropuheluun ja vertaisoppimiseen sekä yhteisiin kokeiluihin ja kehittämiseen yli hallintokunta- ja sektorirajojen. Malli on herättänyt suurta kiinnostusta sekä kotimaassa että kansainvälisesti, ja sen kokemuksia hyödynnetään eri puolilla maata käynnistyneissä ”matalan kynnyksen yhden luukun” -palvelupisteissä.

6.5 NUORTEN SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN PALVELUT TUUSULASSA

Tuusulassa on ollut toiminnassa kahdeksan vuotta sosiaalisen kuntoutuksen yksikkö, johon kuuluvat kuntouttava työtoiminta, nuorten sosiaalityö, aikuispähdepalvelut ja nuorisoasema. Tähän yksikköön on keskitetty pitkäaikaistyöttömien kuntalaisten työllistymistä ja kouluttautumista tukeva toiminta, nuorten sosiaalityö sekä päihdepalvelut. Nuorisoasemalla, joka palvelee alle 12–21-vuotiaita nuoria ja heidän perheitään työskentelee perheterapeutti, sosiaalihoaja, sairaanhoitaja ja osa-aikainen lääkäri. Nuorten sosiaalityö palvelee 18–24-vuotiaita nuoria. Lisäksi yksikköön kuuluvat aikuispähdepalvelut yli 22-vuotiaille sekä työtoimintakeskus.

Tuusulan nykyiset nuorten palvelut vastaavat hyvin valmisteilla olevan lain sosiaalisen kuntoutuksen määritelmää. Nuorten 12–24-vuotiaiden kaikki palvelut ovat samassa yksikössä, mikä mahdollistaa hallitut siirtymät palveluista toiseen. Nuorten sosiaalityö on eriytetty muusta aikuissosiaalityöstä, ja se palvelee yhden luukun periaatteella sellaisia nuoria, jotka ovat tulottomia ja tarvitsevat erityistä tukea kouluttautumiseen ja työllistymiseen. Lisäksi yksikkö palvelee alle 25-vuotiaita työhallinnon kautta ohjattuja aktiivoinnin piiriin kuluvia nuoria. Aktivointisuunnitelmat ja kuntouttava työtoiminta ovat keskeinen osa sosiaalityön prosessia.

Nuorten prosessissa on usein mukana myös etsivä nuorisotyö, joka voi tukea nuorta jalkautuvana palveluna esimerkiksi asunnon etsimisessä ja erilaisiin palveluihin ohjaamisissa. Sosiaalityön ja etsivän nuorisotyön välinen yhteistyö on tiivistynyt nuorisotakuun myötä. Nuorten kuntouttavaa työtoimintaa toteutetaan kahdessa paikassa, starttipajassa ja työtoimintakeskuksessa. Starttipaja tukee nuorten elämänhallintaa esimerkiksi tukemalla arjen hallintaan liittyvissä asioissa, esimerkiksi lomakkeiden täytössä, virastoissa asioimisissa ja järjestämällä tutustumisia eri paikkoihin, mikä auttaa nuoria miettimään tulevaisuudensuunnitelmiaan työllistymisen ja kouluttautumisen kannalta. Työtoimintakeskus tarjoaa erilaisia arjen töitä sekä pieniä avustavia työtehtäviä. Monilla asiakkaana olevilla nuorilla on hoitokontakti psykiatrian poliklinikalle, ja heidän kohdallaan ulkopuolisiin työpisteisiin menoa tuetaan suunnitelmien, varmuuden ja säännöllisyyden edetessä. Kuntouttavaan työtoimintaan nivotaan usein myös muita kuntouttavia toimenpiteitä, esimerkiksi työ- ja toimintakyvyn kartoituksia ja muita terveydenhuollon palveluita ja terapiaa.

Tuusulassa on myös järjestetty joillekin nuorille tuettua asumista yhteistyössä asumispalveluja tuottavien organisaatioiden kanssa. Nämä nuoret osallistuvat päivisin kodin ulkopuoliseen toimintaan, työhön, opiskeluun tai kuntouttavaan työtoimintaan ja heillä on myös tukena terveydenhuollon palveluja. Nuoren tukena on näissä tapauksissa laaja yhteistyöverkosto. Asumisneuvojan palveluja tarvittaisiin nykyistä

enemmän tukemaan ja kehittämään nuorten arkielämän valmiuksia ja itsestä huolehtimista.

Uuseimmat nuoret tarvitsevat ensisijaisesti taloudellista tukea ja ohjautuvat sosiaalityön asiakkaisiksi toimeentulotuen kautta, minkä pohjalta voidaan lähteä rakentamaan suunnitelmia. Monet tulevat asiakkaisiksi myös vanhempien ohjaamana toimeentulotukea hakemaan tai ajaututtuaan keskinäisiin ristiriitoihin. Nuorisoasema, etsivä nuorisotyö ja psykiatrian poliklinikka ovat sosiaalisen kuntoutuksen läheisimpiä yhteistyötahoja.

Tuusulassa korostetaan, että sosiaalityön avulla vahvistetaan nuoren kiinnittymistä eri yhteisöihin, työyhteisöön, koulutusyhteisöön, kaveripiiriin, herätellään ja ylläpidetään motivaatiota, ja tarvittaessa myös konfrontoidaan nuorta. Nuoren sosiaalisuuden kanssa tehtävä työ on olennainen osa sosiaalityötä. Tämä tulisi ymmärtää nykyistä paremmin koko yhteistyöverkostossa. Sosiaalityöllä on usein vastuunkantajan rooli nuorten palvelujen saatavuuden ja palveluprosessin sujuvuuden osalta. Eri toimijoiden välinen vastuunjako on olennainen asia. Usein sosiaalityö on mukana vaan osan matkaa, ja sen tehtävänä on turvata, että nuori saa jatkossa tarvitsemansa palvelut.

Sosiaalisessa kuntoutuksessa tehdään paljon yhteistyötä terveydenhuollon kanssa. Tuusulassa koetaan kuitenkin ongelmaksi se, ettei terveydenhuollon puolella ole nuoria aikuisia palvelevaa psykiatrista sairaanhoitajaa. Nuorisoaseman kautta pääsee helposti lääkäriin ja psykiatriselle sairaanhoitajalle, mutta yli 18-vuotiaille nuorille ei ole vastaavaa paikallista palvelua. Sellaisten nuorten tukemisessa, joilla on masennus-, ahdistus- ja päihdeongelmia tarvitaan tiivistä yhteistyöverkosta ja vastuuhenkilöä. Nuorten sosiaalityö tarvitsisi myös yhteyshenkilöksi nimetyn lääkärin terveyskeskuksesta sujuvoittamaan yhteistyötä. Monissa kunnissa nuorille nimetyt omat lääkärit ja terveydenhoitajat ovat mukana heidän palveluprosesseissaan.

Tuusulassa koetaan nuorten tilanteen vaikeutuneen viime vuosina. Sosiaalisen kuntoutuksen yksikössä on noin 100 asiakasta vuodessa, joista kaikki ovat työttömiä, tulottomia, vailla koulutuspaikkaa tai ammattikoulutusta olevia nuoria. Tänä vuonna asiakasmäärä on lisääntynyt merkittävästi. Resursseja tarvittaisiin lisää, mutta kunnan taloudelliset paineet ovat kovat. Yksikössä koetaan, että toimeentulotuki hallitsee sosiaalityötä liiaksi, varsinkin määrärajoista kiinnipitäminen vie resursseja muulta työltä. Työpaineet ovat lisääntyneet myös TE-palvelujen heikkenemisen vuoksi, ja yhä useampi nuori ohjautuu sosiaalitoimen asiakkaaksi. Harjoittelu- ja oppisopimuspakkoja on vaikea löytää. Nuorten verkkoasiointi ei onnistu, kun ei ole pääsyä internetiin tai pankkitunnukset puuttuvat. Vaikeasti työllistyvien nuorten tukemiseksi tarvittaisiin erityisesti lisää työvalmentajien palveluja.

Tuusulan sosiaalisen kuntoutuksen yksiköllä on ollut hyvä mahdollisuus kehittää omaa työtään ja työtapojaan kehittämishankkeiden avulla. Tuusulassa käytetään tilanearvioinnissa KUUMA-kuntien aikuissosiaalityön kehittämishankkeessa luotua strukturoitua haastattelumenetelmää. Sen avulla kartoitetaan nuoren elämäntilanne, toiveet ja suunnitelmat perinpohjaisesti. Kunta oli myös mukana THL:n aikuissosiaalityön avainmittari-hankkeessa, jossa kehitetty vaikuttavuusmittari on yksikön käytössä. Tuusulassa on myös käytössä vastavanlainen liputusmalli kuin Mikkelissä, ja se on osoittautunut hyväksi työvälineeksi. Liputus tapahtuu sellaisissa tilanteissa, joissa jollain viranomaisella on huoli nuoren tilanteesta. Kun lippuja tulee tarpeeksi monta, niin nuoren asiaa voidaan käsitellä yhteistyöverkostossa.

6.6 KUNTIEN HANKKEISSA KEHITETTYJÄ SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen kehittäminen nojaa kunnissa vahvasti hankerahoitukseen. Edellä esitellyissä hyvissä käytännöissä on mukana monia palvelumalleja, jotka on kehitetty hankerahoituksen avulla ja jotka on sittemmin saatu juurrutetuksi osaksi kuntien peruspalveluja.

Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittaman Kaste-ohjelman avulla on toteutettu monia onnistuneita sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeita eri puolella maata. ESTER (Etelä-Suomen terveys- ja hyvinvointierojen kaventaminen) -hankkeeseen osallistui yhteensä 12 kuntaa tai kuntayhtymää. Hankkeeseen sisältyi osakokonaisuus Nuoret pudokkaat, jonka puitteissa tehtiin monipuolisia kokeiluja ja uudenlaisten palvelumallien kehittämistyötä nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja ilman työ- tai opiskelupaikkaa olevien nuorten tukemiseksi. Hankkeessa tehtiin käytännönläheistä kehittämistyötä, jossa olivat lähtökohtana moniammatillinen yhteistyö, ennakoiva työote nivelvaiheissa ja nuorten osallisuus palvelujen kehittämisessä.

Hankkeessa kehitettiin mm. seuraavia sosiaalisen kuntoutuksen kannalta kiinnostavia palvelumalleja:

- Ennalta ehkäisevän työn malli, jonka avulla tavoitetaan syrjäytymisuhan alla olevia nuoria (Sieppari-toimintamalli Sipoossa) sekä puuttuminen koulupoissa-oloihin ja muihin hälytysmerkkeihin (Tuuppauskokoukset Sipoossa).
- Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevien hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen (Elämisen taito -kurssi Kotkassa) sekä pienryhmätoiminta maahanmuuttajataustaisille nuorille ja heidän vanhemmilleen (Kotka).
- Nuorten kehittämisryhmät ja matalan kynnykset ryhmätoiminta (Nuorten Kipinä -kehittämisryhmä Espoossa).
- Syrjäytymisuhan alla olevien ja jo syrjäytyneiden nuorten tukeminen tarjoamalla sosiaali- ja terveys-, opiskelu- ja työllisyyspalvelut saman katon alta yhteistyössä kolmannen sektorin kanssa (Espoon Vamos).

Hankkeessa myös lisättiin nuorten palvelujen tunnettuutta ja luotiin palvelukarttoja. Hankkeen ulkoisen arvioinnin perusteella monialaiseen yhteistyöhön perustuvissa toimintamalleissa saavutettiin hyviä pysyviä tuloksia myös Espoon kaltaisessa suuressa kaupungissa, jonne saatiin aikaan verkkopohjainen palveluportaali, matalan kynnyksen toimintakeskus sekä nuorten parissa toimivien verkostotyöryhmä.⁵⁸

Kaste-ohjelmassa toteutetussa Virta Kainuu -osahankkeessa⁵⁹ kehitettiin palveluja syrjäytymisriskissä oleville nuorille ja työikäisille aikuisille. Hankkeen lähtökohtana oli rakentaa syrjäytymistä ehkäiseviä palveluja yhteistyössä paikallisten järjestöjen ja muun kansalaistoiminnan kanssa. Hankkeessa käynnistettiin päivätoimintaa ja matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, joissa yhdistyy viranomaistyöhön kansalaisten oma-aloitteinen ja itse organisoimana toiminta. Hankkeessa hyödynnettiin myös vertaistukea tarjoavaa kokemusasiantuntijuutta ja asiakkaiden osallisuutta lisäävää yhteisöllistä toimintaa. Nuorille suunnatun matalan kynnyksen päivätoiminnan avulla nuo-

⁵⁸ESTER-hankkeen loppu- ja arviointiraportti 2013

⁵⁹Kainuun Virta-hankkeen loppuraportti

ret saivat arkeensa rytmiä, tukea sosiaalisten tilanteiden pelkoihinsa ja mahdollisuuden luoda sosiaalisia suhteita. Se vähensi yksinäisyyttä, lisäsi toisten auttamista, kykyä kuunnella ja luottaa sekä aktivoi vastuunottoon ja itsestä huolehtimiseen. Toiminta auttoi nuoria kehittymään vuorovaikutus- ja ongelmanratkaisutaidoissa, suunnittelemaan tulevaisuutta ja parantamaan työelämävalmiuksia. Nuorten ja ohjaajien kanssa yhdessä suunniteltu, toteutettu, kehitetty ja arvioitu toiminta lisäsivät nuorten aktiivisuutta ja osallisuutta. Nuoria ohjautui työvoimapoliittisiin toimenpiteisiin tai muuhun tarpeenmukaiseen toimintaan. Siirtyminä olivat kuntouttava työtoiminta, työelämävalmennus, avoimet työmarkkinat, kuntoutus, opiskelu ja tarpeenmukainen sairausloma.

Samanlaisia hyvinvointivaikutuksia tuli esille myös muussa kehitetyssä matalan kynnyksen päivätoiminnassa, joka mahdollisti nuorille uusia ihmissuhteita ja mielekkästä tekemistä. Yksinäisyyden väheneminen, mielekkääksi koettu tekeminen, mukava ilmapiiri ja kokemukset hyväksytyksi tulemisen tunteista ovat merkittäviä mielen-terveyttä edistäviä tekijöitä. Liikunnalla ja terveellisellä ravinnolla on myös suuri merkitys hyvinvoinnin edistymisen ja osallisuuden vahvistumisen kannalta. Yhteisöön kuulumisen kautta osallisuus, aktiivinen kansalaisuus ja tasavertaisuus lisääntyivät. Hyvinvointivaikutukset voivat ulottua myös asumisen laadun ja työmarkkina-aseman paranemiseen. Hankkeessa havaittiin, että vaikeassa elämäntilanteessa olevien nuorten kuntoutuminen edellyttää huolellista työ- ja toimintakyvyn arviointia ja kokonaisvaltaista palveluprosessia, jota koordinoidaan intensiivisen yksilöohjauksen avulla.

7 NUORTEN SOSIAALINEN KUNTOUTUS JÄRJESTÖJEN NÄKÖKULMASTA

Kuntoutussäätiö teki Eduskunnan tarkastusvaliokunnalle vuonna 2013 tutkimuksen Nuorten syrjäytymisestä.⁶⁰ Tutkimuksen yhteydessä toteutettiin kysely niille järjestöille, jotka olivat saaneet Raha-automaattiyhdistyksen avustusta vuonna 2012 nuorisotyöhön tai jotka olivat Allianssin jäseniä. Sähköinen kysely toimitettiin 214 kolmannen sektorin toimijalle ja vastauksia saapui 76. Vastanneista valtaosa (72 %) ilmoitti toimi-alakseen sosiaali- ja terveystalouden ja muut toimivat kulttuurin ja liikunnan parissa.

Nuorten parissa toimivilla järjestöillä on monilla jo vankka kokemus nuorten osallisuuden tukemisessa ja sitä kautta nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Toiminnallaan ne ovat pyrkineet täydentämään, mutta myös kehittämään julkisen sektorin tarjoamia palveluja esimerkiksi liittyen nuorten työllistymisen tukemiseen, kouluttautumiseen, koulutukseen ohjaamiseen ja elämänhallinnan lisäämiseen. Tehdyn kyselyn avovastauksissa järjestöt kirjasivat omalle toiminnalleen monia sellaisia tavoitteita, joita voi pitää sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteina, kuten ”*osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen*”, ”*yhteisöllisyyden ja sosiaalisten taitojen vahvistaminen*”, ”*osallisuuden edistäminen*”, ”*omaehtoisuuden ja aktiivisuuden lisääminen*”, ”*osallistuminen yhteiskuntaan*”, ”*yhteiskuntaan kiinnittyminen*” sekä ”*sosiaalinen vahvistaminen*”.

7.1 KOHDERYHMÄT

Monilla järjestöillä on tarkat kohderyhmät, kuten potilas- tai vammaisjärjestöillä, tai sitten toiminta on rajattu joihinkin ikäryhmiin, mutta on myös järjestöjä, jotka pyrkivät tavoittamaan kaikenlaisia nuoria. Erityisesti sellaiset järjestöt, joiden tavoitteena on löytää vaikeassa asemassa olevia nuoria, hakevat nuoria toimintansa piiriin mitä moninaisimmista paikoista, kuten kauppakeskuksista. Olennaista on olla esillä siellä, missä nuoret viettävät vapaa-aikaansa, ja koettaa saada heitä sitä kautta toiminnan piiriin. Monet järjestöt ovat huomanneet, että jo toiminnassa olevat nuoret pystyvät parhaiten saamaan kontaktin toisiin nuoriin ja sitä kautta heidät mukaan toimintaan. Harvat järjestöt katsovat kuitenkin toimivansa ainoastaan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kanssa, vaan ne katsovat, että nämä nuoret ovat mukana toisten joukossa ilman erityispanostuksia. Samoin on myös maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa, heidät pyritään integroimaan mukaan tavanomaiseen toimintaan, mutta kieli ja kulttuuri tuovat luonnollisesti omat haasteensa, joihin pyritään vastaamaan. On toki myös järjestöjä, jotka toimivat pelkästään tai pääosin maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa. Ongelmallista järjestöjen mukaan on se, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevia nuoria on vaikea tavoittaa ja vaikka heidät tavoitettaisiinkin, on heillä vaikeuksia kyetä osallistumaan toimintaan.

⁶⁰Notkola ym. 2013

7.2 TOIMINTATAVAT

Järjestöjen nuorisotyön toiminta-alueet ovat varsin moninaiset. Yksi merkittävistä alueista sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta on järjestöjen tekemä työ nuorten parissa näiden työllistymisen ja työllistymismahdollisuuksien edistämiseksi. Monet järjestöt ovat mukana työpajatoiminnassa tai järjestämässä työelämävalmennusta, yrittämiseen kasvattamista tai jopa suoraan työllistämistoiminnassa. Jotkin järjestöt toimivat myös kansainvälisesti järjestäen esimerkiksi työharjoitteluita tai vapaaehtois-toimintaa ulkomailla.

Monet järjestöt osallistuvat kuntien toimijoiden kanssa yhteistyössä esimerkiksi etsivään nuorisotyöhön, joka on tärkeää työtä eniten ongelmissa olevien nuorten tavoittamisessa. Yksi merkittävä järjestöjen työ nuorten kanssa on asumisen tukeminen ja erilaiseen asukastoimintaan kannustaminen. Itsenäistyvät nuoret tarvitsevat joskus tukea oman itsenäisen asumisen onnistumiseksi. Järjestöt tarjoavat myös taloudellista neuvontaa tai elämäntaitokursseja tai jopa aikuiseksi kasvamista tukevaa leiritoimintaa. Myös vapaa-ajan toimintojen tarjoaminen auttaa nuoria sosiaalistumaan ja omalta osaltaan kiinnittymään yhteiskuntaan. Tässä järjestöt tekevät tärkeää ja monipuolista työtä tarjoamalla mm. päihteettömiä vaihtoehtoja vapaa-ajan viettämiseksi vaikkapa kulttuurin ja itseilmaisun avulla tai liikuntamahdollisuuksia järjestämällä.

Järjestöjen yksi tärkeä tehtävä on auttaa nuoria eri tavoin verkostoitumaan ja luomaan ystävyyssuhteita mm. erilaisella ryhmätoiminnalla. Viime vuosina ovat yleistyneet ja yleistyvät edelleen erilaiset internettiin perustetut nuorten keskusteluryhmät, joissa voidaan keskustella esimerkiksi päihteiden käytöstä, yksinäisyydestä tai koulu-kiusaamisesta.

Järjestöt tekevät paljon yhteistyötä myös koulujen kanssa, kuten järjestävät tukiop-pilastoimintaa tai muuten osallistuvat koulujen nuorisotyöhön. Jotkut järjestöt järjestävät kasvatustoimintaa sekä toimivat yhdessä vanhempien kanssa ja sitä kautta pyrkivät tukemaan vanhemmuutta. Joillakin sairaus- tai vammaisjärjestöillä on omaa nuorisotoimintaa ja jotkut järjestöt kokevat olevansa jonkin nuorisoryhmän edunvalvojia suhteessa julkiseen tahoon.

7.3 HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ

Helsingin Diakonissalaitoksen Vamos-hankkeen palveluilla on pyritty vastaamaan palvelukulttuuria leimaaviin haasteisiin pääkaupunkiseudulla. Vamos-palveluihin pääsee ilman lähetettä tai diagnoosia ja nuoria tuetaan palveluissa kokonaisvaltaisesti ja intensiivisesti. Vamoksen kantava idea on tarjota matalan kynnyksen -periaatteella nuoren elämäntilanteeseen räätälöityä ja sen mukaan joustavaa tukea. Alkuvaiheen tutustumiseen, yhteisen suunnitelman luomiseen ja kokonaisvaltaiseen vahvistumiseen käytetään paljon aikaa. Vamos koostuu yksilöllistä tukea tarjoavan etsivän nuorisotyön ohella eri kohderyhmille muotoilluista ryhmätoiminnoista, urapalveluista sekä vertais- ja harrastusryhmistä. Lisäksi Vamoksen eri yksiköihin on integroitu sekä kunnan että muiden järjestöjen tuottamia palveluja. Vamoksesta on kuuden vuoden aikana kasvanut palvelukokonaisuus, jolla on merkittävä rooli sekä Helsingin että Espoon nuorten palvelujärjestelmässä.

Vamoksen asiakkaista tehdyssä seurantatutkimuksessa⁶¹ todettiin palveluihin osallistumisen tuottaneen merkittäviä positiivisia hyvinvointimuutoksia ja vahvistaneen nuorten uskoa tulevaisuuteensa. Tutkimuksen mukaan Vamos-palveluissa vaikuttaa erityisesti se, että nuoret saadaan kokemaan itsensä yksilöinä arvokkaaksi ja merkitykselliseksi toisille ihmisille ja että palveluissa tarjotaan onnistumisen kokemuksia, mikä vähentää masennusta ja näköalattomuutta. Vamoksen vaikuttavuus korostui tutkimusaineistossa erityisesti niiden kohdalla, joiden tilanne on ollut vaikein palveluihin tullessa. Tutkimuksen perusteella huono-osaiset nuoret tarvitsevat pirstoutuneen, yliprofessionalisoituneen ja vastaanottokeskeisen palvelujärjestelmän sijaan myönteistä identiteettiä rakentavaa kunnioittavaa kohtaamista ja kokonaisvaltaista kanssakulkijuutta.

Nuorten Ystävät ry. on käynnistänyt Ray-rahoitteisen sosiaalisen työllistämisen projektin (2012–2016) avulla klubitalo toiminnan kolmella paikkakunnalla; Oulussa, Kajaanissa ja Rovaniemellä. Klubitalojen toiminnassa tavoitteena on luoda osatyökykyisten ihmisten työllistymistä tukevia yksilöllisiä jatkopolkuja avoimille työmarkkinoille. Klubitatolot edistävät osallisuutta ja tasa-arvoa tarjoamalla jäsenilleen matalan kynnyksen kohtaamispaikan, jossa voi kokea yhteisöllisyyttä, saada vertaistukea ja tehdä työtä Klubitallolla tai tavallisella työpaikalla.

Toiminnasta on saatu alkuvaiheessa positiivisia kokemuksia. Kokemukset ovat myös osoittaneet, että tarve tämän tyyppiselle toiminnalle on olemassa kaikilla kolmella paikkakunnalla. Kokemus on osoittanut, että klubitalojen jäsenkunnasta isolla osalla työelämään siirtyminen ei ole realistinen tavoite. Jäsenille onkin ollut erityisen tärkeää, että kullekin asetetut henkilökohtaiset tavoitteet ovat realistiset, ja monen kohdalla löytyy erilaisia räätälöityjä ratkaisuja. Klubitalon jäsenenä saa olla niin pitkään kun haluaa, ilman painetta työelämään tai mihinkään muualle siirtymisestä. Asiakkaat ovat olleet tyytyväisiä siihen, että Klubitallosta heitä ei ole yritetty ohjata muualle, kuten muista palveluista ja toiminnoista, mistä he ovat hakeneet apua ja tukea aikaisemmin.

Klubitalojen toiminta perustuu vapaaehtoiseen jäsenyyteen ja jäseneksi voivat liittyä henkilöt, joilla on esimerkiksi mielenterveyden ongelma, neurologinen vamma tai pitkäaikaissairaus, kehitysvamma, liikuntavamma, aistivamma tai mikä tahansa piirre, joka vaikeuttaa pääsyä työelämään. Toiminta on avointa kaikenikäisille, näistä kolmesta Klubitallosta Oulun talossa toimintaan osallistujat ovat olleet jonkin verran nuorempia muihin taloihin verrattuna. Työnantajien kanssa tehtävä yhteistyö on asetettu yhdeksi tärkeäksi tavoitteeksi talojen toiminnalle. Klubitalojen henkilöstö toivoisi voivansa tehdä nykyistä enemmän yhteistyötä talon ulkopuolisiin sidosryhmiin ja tahoihin, jossa heidän jäsenensä ovat myös asiakkaina.

Klubitalojen toiminnan lähtökohtana ovat jäsenten tarpeet, jotka näkyvät työpaikkojen päivien sisällöissä. Päivät sisältävät toimistotyötä, keittiö- ja kahvilatyötä, siivousta tai kokouksiin ja päätöksentekoon osallistumista sekä erilaisia opintoryhmiä ja kursseja, jotka edistävät arjen ja työelämän taitoja. Jäsenet voivat kehittää osaamistaan mm. seuraavilla osa-alueilla: tietotekniikan perusteet, @ajokortti, englannin keskustelu, työnhaku, EA1 ja hygieniapassi. Klubitalojen jäsenten keskuudessa kolme tärkeintä tavoitetta toimintaan osallistumisessa ovat; tuki arkeen, tuki työhön ja opiskeluun siirtymiseen sekä vertaistuki.

Kaikki kolme hankkeen myötä perustettua Klubitalloa ovat alkutaipaleellaan onnistuneet saavuttamaan määrälliset ja laadulliset tavoitteensa hyvin. Monet jäsenet kokevat saavansa taloista tarvitsemaansa tukea ja kaikilla paikkakunnilla muut toimijat ovat pääsääntöisesti toivottaneet klubitatolot tervetulleiksi. Monien sidosryhmien edus-

⁶¹Alanen ym. 2014

tajien mukaan klubitalot ovat olleet se puuttuva palikka alueen palvelutarjonnassa. Kaikista tärkeimpänä tuloksena Klubitalojen henkilöstö on pitänyt muutosta jäsenten elämänlaadussa.

Tamperelainen **Silta-Valmennus ry** toteuttaa monipuolista nuorten elämänhallintaan, kouluttautumiseen ja työllistymiseen liittyvää palvelutoimintaa. Sosiaalisen kuntoutuksen viitekehykseen heidän palveluissaan kuuluvat mm. kuntouttavaa työtoiminta ja matalan kynnyksen starttipajatoiminta, missä yhdistyy toiminnallisuus kuntoutumisen tukemiseen moniammatillisessa, konkreettisesti ympäristössä. Lisäksi järjestö toteuttaa Kipinä-ryhmätoimintaa, johon ohjautuu sellaisia nuoria, jotka eivät ole koulu- tai työkuntoisia. Osallistujina on sekä kouluttamattomia että koulutuksen (myös peruskoulun) keskeyttäneitä nuoria. Nuoret ohjautuvat palveluun sosiaalitoimen ja muun nuorten tukiverkoston kautta, osa hakeutuu palveluun oma-aloitteisesti.

Neljäs hyvä esimerkki järjestölähtöisestä nuorten työllistymistä ja työelämään kiinnittymistä tukevasta kehittämistyöstä on **Aspa-säätiön** toteuttama Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama valtakunnallinen Työ – tie osallisuuteen (2012–2015) -projekti. Projekti on suunnattu ammattiin valmistumassa oleville nuorille, jotka kaipaavat erityistä tukea työuransa alkuun. Projektissa on kehitetty tukimalli koulutuksesta valmistumisen ja työelämään siirtymisen nivelvaiheeseen. Tuki on toteutettu osallistujien viimeisen lukukauden opintojen aikana vapaaehtoisena Tie työhön -kurssina. Kurssiin sisältyy yksilöohjausta ja ryhmätoimintaa sekä vierailuja esimerkiksi työpaikoilla. Kurssi toteutetaan yhteistyössä opettajien ja muun koulun henkilökunnan kanssa. Valmistumisen jälkeen osallistujille tarjotaan mahdollisuus osallistua Tie työhön -jatkokurssille. Kurssien tavoitteena on edistää vastavalmistuneiden nuorten työllistymistä, ja kursseja on järjestetty useilla paikkakunnilla yhteistyössä eri oppilaitosten ja järjestöjen kanssa. Projekti tarjoaa neuvontaa ja koulutusta myös työnantajille. Työpaikoille koulutetaan työpaikkavalmentajia ohjaamaan ja perehdyttämään uusia työntekijöitä. Työpaikkavalmentaja on työllistyvän nuoren työkaveri ja tuki työpaikalla.

Edellä mainittujen esimerkkien ohella tärkeä järjestöjen tarjoama nuorten palvelu on tuettu asuminen, jossa tehdään monialaista yhteistyötä vuokranantajan, kunnan sosiaalitoimen, asumisohjaajan ja etsivän nuorisotyön kanssa. Tuetun asumisen avulla nuoren mahdollisesti ongelmallinen tilanne huomataan riittävän ajoissa, ennen kuin tilanne muuttuu kriisiksi. Myös pienryhmätoiminnasta on monilla järjestöillä hyviä kokemuksia erilaisten kohderyhmien ja teemojen osalta. Tällaisesta toiminnasta onnistunut esimerkki on pienryhmä ujoille ja aroille tytöille, jossa säännöllisillä ryhmätapaamisilla saadaan yhdessä tekemisen kautta kaikille riittävästi tilaa ja mahdollisuuksia toimia. Hyväksi havaittu käytäntö on myös nuorten itsensä ottaminen mukaan esimerkiksi luomaan sääntöjä. Näin on esimerkiksi nuorten kanssa yhdessä sopien saatu aikaan yhteiset pelisäännöt jonkin liikekeskuksen alueella oleskelemiselle. Ylipäätään matalan kynnyksen toiminnot ovat tärkeitä, että nuoret saadaan mukaan toimintaan. Erilaiset elämäntaitokurssit ja nettiryhmät ovat myös tärkeitä järjestöjen innovaatioita. Joissakin nettiryhmissä on erikseen rekisteröitymällä mahdollisuus käydä myös henkilökohtaisia keskusteluja aikuisen ohjaajan kanssa. Joihinkin nettipalveluihin on sisällytetty nuorten käyttöön erilaisia työkaluja, kuten esimerkiksi väline elämäntilannekartoitukseen tai verkostokartta, joiden avulla nuori voi itse pysähtyä pohtimaan elämäntilannettaan.

Järjestöissä on havaittu, että nuorelle olisi joskus tärkeää saada yksi luotettava aikuiskontakti oman perhepiirin tai ystävyyspiirin ulkopuolelta, ja saada sitä kautta kannustusta omaehtoiseen toimintaan. Johonkin sairausryhmään kuuluva nuori saattaa

olla suuressakin syrjäytymisvaarassa ja erilaisilla kuntoutusmuodoilla, kuten esimerkiksi kursseilla, hänet voidaan saada mukaan toimintaan ja aktivoitumaan.

7.4 JÄRJESTÖJEN KOKEMIA PALVELUJEN KEHITTÄMISTARPEITA

Järjestöissä koetaan nuorille suunnattu sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarjonta pirstaleiseksi, eikä nykyinen järjestelmä mahdollista pitkäjänteistä palvelujen kehittämistä ja tuottamista. Esimerkiksi tamperelainen Silta-Valmennus ry tuottaa palveluja monien kumppaneiden kanssa ja monien rahoituskanavien tuella, mm. kaupungin kanssa tehdyn kumppanuussopimuksen avulla, koulutusorganisaatioiden kanssa ja osa palveluista on RAY:n rahoittamaa. Paikallisen nuorten ohjausverkoston toiminta koetaan kuitenkin hajanaiseksi, eikä se osaa riittävän hyvin ohjata nuoria palveluihin. Ohjaamo-malli voisi tuoda tähänkin uudenlaista selkeyttä.

Eri tahoilta tulee palveluja tuottaville järjestöille kysyntää palveluista sellaisille nuorille, joilla on mielenterveysongelmia ja joiden työ- ja opiskelukyky on heikentynyt. Heille sopivia palveluita ei ole tarjolla riittävästi. Näille nuorille sopiva palvelu ei ole varsinaisesti koulutusta, vaan heidän työvalmiuksiaan edistävää, toiminnallisuutta ja vertaistukea tarjoavaa ryhmätoimintaa sekä pitkäjänteistä rinnalla kulkevaa yksilöohjausta. Parhaiten tämän tyyppistä palvelua voidaan toteuttaa työpajaympäristössä, joka on myös tavoitteellinen oppimisympäristö.

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelutoiminnan lähtökohtana pitää olla laaja nuorten palveluiden yhteistyöverkosto. Järjestöjen näkökulmasta sosiaalisen kuntoutuksen sektoroiminen pelkäänsä sosiaali- ja terveystalouteen ei ole tarkoituksenmukaista. Tämä kaventaisi niiden tunnettuutta ja myös palveluihin ohjaamista. Osa palvelujen tarpeesta olevista nuorista pystytään tunnistamaan oikea-aikaisesti nykyisten yhteistyöverkostojen kautta. Osa nuorista on täysin palvelujen ulottumattomissa, missä etsivän nuorisotyön rooli on avainasemassa.

Kolmannen sektorin rooli on sosiaalisessa kuntoutuksessa olennainen. Monet järjestöt totesivat nuorille tarjottavien julkisten palvelujen olevan edelleen ongelma- ja häiriökeskeisiä, eivätkä ne hajanaisuudessaan pysty kunnolla edistämään nuorten hyvinvointia kokonaisvaltaisesti. Myös rajapintakysymykset julkisen sektorin ja kolmannen sektorin välillä ovat usein ongelmallisia. Erityisesti silloin kun nuoren palvelukokonaisuus vaatii palveluja kummaltakin sektorilta tai sellaisessa vaiheessa kun nuori ohjataan kolmannelta sektorilta julkiseen palveluun, tarvittaisiin ehkäisevää monitoimijaista yhteistyötä ja sovittuja käytäntöjä palvelusta toiseen ohjaamiseksi. Julkisen sektorin toimijoiden ja viranomaisten kanssa tehtävä yhteistyö ei kolmannen sektorin näkökulmasta useinkaan ole riittävän avointa eikä erityisesti joustavaa.

Tuen ja ohjauksen käynnistäminen mahdollisimman varhain on tärkeää ongelmien ennalta ehkäisemisen, ongelmien kasaantumisen ja myöhempien mutkistuvien palvelutarpeiden kannalta. Nuorten palveluissa kaikkien palveluiden tulee ehdottomasti olla samalla avoimella tarjottimella, josta nuorelle voidaan räätälöidä juuri hänen tilanteeseensa ja tarpeisiinsa vastaava palvelukokonaisuus. Kasvuvaiheessa olevien nuorten ongelmia ja palvelutarpeita ei voi lokeroida pelkäänsä sosiaalisiin, terveydellisiin tai koulutuksellisiin, vaan tarvitaan kokonaisvaltainen paketti. Sen takia koko paletti pitää olla koko ajan avoimena. Eri hallinnonalojen avoimuuden ja yhteistyön kehittämistarve on jatkuvaa. Tätä tarvitaan myös valtion keskushallinnon tasolla, josta tehdään ohjeistukset toimijoille.

”Ongelmana onkin monesti ennemminkin se, että apua tarvitseva ja kaipaava nuori jää pyörimään ’säilöttyinä’, kenenkään sitä erityisesti tarkoittamatta, sekavaan ja huonosti synkronoituun järjestelmään, jossa olennaisempaa tuntuvat olevan rakenteet, tarjottavat palvelut, rahavirrat organisaatioille ja tilastojen siistiminen kuin itse nuoret ja heidän kokonaisvaltaiset tarpeensa. Vaikka yksittäiset palvelut ovat pääsääntöisesti asiallisia sekä työntekijät osaavia ja motivoituneita, kuitenkin kokonaisvaltainen, todellisiin syihin porautuva ja tavoitteellinen ote nuorten tukemiseen – nimenomaan ennaltaehkäisevästi ja varhaisessa vaiheessa – loistaa pahasti poissaolollaan.”

7.5 KEHITTÄMISEHDOTUKSIA JÄRJESTÖJEN NÄKÖKULMASTA

1. Julkisen sektorin ja järjestöjen välistä yhteistyötä olisi edelleen kehitettävä. Myös julkisen sektorin eri toimijoiden olisi tehtävä tiiviimpää yhteistyötä.
2. Panostamisesta korjaavaan työhön olisi siirryttävä panostamaan ennaltaehkäisevään työhön ja matalan kynnyksen palveluihin.
3. Yksittäisten palvelujen sijaan olisi pyrittävä kokonaisvaltaiseen toimintamallin toteuttamiseen.
4. Huomiota olisi kiinnitettävä opiskelun ja työn lisäksi asumisen tukemiseen.
5. Järjestöjen nuorisotyön laadun turvaamiseksi olisi taattava toiminnan riittävä rahoitus, projektirahoitus ei tuo pysyvyyttä.
6. Nuoren palvelutarpeiden lisäksi tulisi kiinnittää huomiota myös siihen, että jokaisella nuorella olisi vähintään yksi aikuinen tukemassa ja ohjaamassa pitkäjänteisesti.
7. Oppilaitoksille on määrättävä velvollisuus jälkiohjaukseen koulun päättymisen jälkeen. Näin varmistuisi nuoren siirtyminen eteenpäin koulutuspoluilla.

8 UUSIEN RAKENTEIDEN KEHITTÄMINEN SOSIAALISELLE KUNTOUTUKSELLE

Sosiaali- ja terveydenhuoltoa, työllisyydenhoitoa ja monia muita nuorten palveluja koskeva lainsäädäntö ja palvelurakenteet ovat muuttumassa lähivuosina merkittäväällä tavalla. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämisvastuuta ollaan sote-palvelurakennemuutoksen myötä siirtämässä viidelle sote-alueelle. Sote -järjestämislain on tarkoitus tulla voimaan alkuvuonna 2015 ja uusien sosiaali- ja terveyspalveluista vastaavien alueiden toiminta alkaa vuoden 2017 alusta. Uusi sosiaalihuoltolaki on tulossa voimaan huhtikuun 2015 alusta lukien. Lisäksi vuoden 2015 alusta ulotetaan pitkäaikaistyöttömien työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu kaikkiin kuntiin. Kunnille siirtyy myös aiempaa enemmän vastuuta työllisyydenhoidosta vuoden 2015 alusta, kun kuntien työmarkkinatuen rahoitusvastuu alkaa jo tuensaajan oltua 300 päivää työttömänä. Näillä kaikilla uudistuksilla on merkittävä vaikutus sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistyölle ja koko palvelujärjestelmän toiminnalle. Vuoden 2017 alusta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja eri toimijoiden roolit asemoituvat aivan uudella tavalla verrattuna nykytilanteeseen.

Vuonna 2014 on myös astunut voimaan oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, joka ulottaa palvelut lakisääteisiksi myös kaikkiin toisen asteen oppilaitoksiin. Tämä mahdollistaa aiempaa tehokkaamman yhteistyön oppilaitosten ja muiden nuorten palvelujen välillä, ja uudistuksen avulla voidaan tehostaa erilaisia nivelvaiheen palveluja ja ehkäistä nuorten syrjäytymistä. Perusopetukseen ja nivelvaiheiden tukipalvelujen kehittämiseen on valtion ensi vuoden tulo- ja menoarviossa luvassa lisärahoitusta.

8.1 SOSIAALIHUOLTOLAIN UUDISTAMINEN

Syksyllä 2014 hallitus antoi eduskunnalle esityksen uudeksi sosiaalihuoltolaiksi.⁶² Laki astuu voimaan huhtikuun alusta vuonna 2015. Kuntien sosiaalihuollon uusi toimintamalli saa lopullisen muotonsa vuoden 2017 alusta laajan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutoksen ja toimeentulotuen Kelaan siirtämisen myötä.

Lakiuudistuksen lähtökohtana on siirtää sosiaalihuollon painopistettä hyvinvoinnin edistämiseen, ennaltaehkäisevään työhön sekä varhaiseen tukeen korostamalla suunnitelmallista toimintaa, etukäteistä ja varhaista vaikuttamista ongelmien ehkäisemiseksi, ja myös varhaisia, oikea-aikaisia palveluja ongelmien jo ilmettyä. Lain perusteiden mukaan sosiaalihuolto tulisi nähdä sosiaalisena investointina, jonka avulla voidaan myös järjestää varhaista ja kevyempää tukea, ja näin ehkäistä ongelmien kasautumista ja monimutkaistumista. Asiakaskeskeisyyden vahvistamiseksi lakiesityksessä määritellään ne tuen tarpeet, joiden perusteella sosiaalipalveluja ja muuta sosiaalihuoltoa järjestetään. Lisäksi siinä määritellään mitä palveluja olisi käytettävissä ja millä perusteella niitä olisi mahdollista saada. Asiakaslähtöisyyden turvaamiseksi määritellään koko sosiaalihuoltoa koskeva asiakkaat huomioiva asiakasprosessi, jonka keskeisiin periaatteisiin sisältyy palvelutarpeen arviointi, asiakassuunnitelma, oma-

⁶²Hallituksen esitys 164/2014 eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

työntekijän nimeäminen tuen tarpeen mutkistuessa tai pitkittyessä sekä eri viranomaisten ja muiden toimijoiden välinen monialainen yhteistyö asiakkaan palveluprosessin edistämiseksi.

Yhdeksi sosiaalihuollon palveluista lakiesityksen 18 §:ssä määritellään sosiaalinen kuntoutus. Lakiesityksen mukaan sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalityön ja sosiaalihojauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluu:

- 1) sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen;
- 2) kuntoutusneuvonta ja -ohjaus sekä tarvittaessa kuntoutuspalvelujen yhteensovittaminen;
- 3) valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan;
- 4) ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin;
- 5) muut tarvittavat sosiaalista kuntoutumista edistävät toimenpiteet.

Kuntoutusjärjestelmän kehittämisen ja syrjäytymistä ehkäisevien palvelujen selkiyttämisen kannalta uudistus on monin tavoin merkittävä. Lainsäädännössämme, lukuun ottamatta vankeuslakia, ei ole varsinaista sosiaalista kuntoutusta ohjaavaa säännöstä. Uudistuksen taustalla ovat vahvasti käytännön asiakastyön kautta nousseet tarpeet. Palvelutoiminnan vakiinnuttaminen ja uusien moniammatillisten toimintarakenteiden luominen vaikeasti syrjäytyneiden tai syrjäytymässä olevien henkilöiden toimintakyvyn parantamiseksi nähdään lakivalmistelussa tärkeänä tavoitteena. Kunnat tuottavat nykyisin sosiaalisen kuntoutuksen palveluja varsin epäyhtenäisesti ja usein hankerahoituksella, eikä asiakkaiden palvelutarpeisiin pystytä vastaamaan riittävän hyvin. Moniammatillinen ja sektorirajat ylittävä yhteistyö on lisääntynyt, mutta palvelujärjestelmämme on hajanainen. Uusi laki antaa sosiaaliselle kuntoutukselle määritelmän, joka selkiyttää sen asemaa osana palvelukokonaisuutta.

Sosiaalisen kuntoutuksen vakiinnuttamiseksi tarvitaan kuitenkin toimivien palvelukonseptien määrittelyä ja selkeitä pelisääntöjä asiakasvalintaan ja -ohjaukseen. Palvelujen toimivuus edellyttää myös työprosessien eri toimijoiden välisen työnjaon selkiyttämistä. Nykyisin sosiaalihuollon, työ- ja elinkeinohallinnon ja Kansaneläkelaitoksen järjestämät palvelut ovat osin päällekkäisiä ja järjestämisvastuut ovat epäselviä.⁶³

Lakiesityksessä korostetaan lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyä. Peruskoulun keskeytyminen, peruskoulun jälkeisen koulutuksen ulkopuolelle jääminen, pitkäaikainen työttömyys ja toimeentulotukiasiakkuus, asunnottomuus sekä näistä seuraava elämänhallinnan heikkeneminen nähdään sellaisina riskitilanteina, joissa on tärkeää vahvistaa sosiaalihuollon yhteistyötä koulutoimen sekä työ- ja elinkeinohallinnon kanssa, ja joissa tarvitaan myös sosiaalihuollon omia tukitoimia ja palveluja.

Lakiesityksen mukaan sosiaalisella kuntoutuksella vahvistetaan henkilön kykyä selviytyä arkipäivän toiminnoista, vuorovaikutussuhteista ja oman toimintaympäristönsä rooleista. Sosiaalinen kuntoutus on osa monialaista kuntoutusjärjestelmää ja lakiesityksessä korostetaan tiivistä yhteistyötä lääkinnällisen, ammatillisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen, päihde- ja mielenterveyspalvelujen tai muiden tarvittavien palvelujen kanssa.

⁶³Tuusa ym. 2014

Sosiaalinen kuntoutus perustuu aina asiakkaan työ- ja toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen kokonaisvaltaiseen selvittämiseen, missä yhteydessä arvioidaan myös hänen tarpeensa ja mahdollisuutensa muihin kuntoutuspalveluihin. Lakiesityksessä korostetaan myös, että asiakkaan sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarve ei yleensä ratkea yksittäisen toimenpiteen tai intervention avulla, vaan se edellyttää suunnitelmallista, tavoitteellista, pitkäjänteistä ja kokonaisvaltaista tukea, ohjausta ja toimintaa. Sosiaalisessa kuntoutuksessa yksilöllinen tuki yhdistyy toiminnallisuuteen. Tavoite ja asiakassuunnitelma määrittelevät missä, miten ja kuka sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallista osuutta toteuttaa. Tavoitteena voi olla esimerkiksi arkielämän taitojen oppimista, päihde- ja arjen hallintaa, koulutukseen tai työhön tarvittavien asioiden harjoittelua tai tukea ryhmässä toimimiseen. Sosiaalisen kuntoutuksen välineitä voivat olla yksilöllinen psykososiaalinen tuki ja lähityö (kotikäynnit, mukana kulkeminen, kasvatuksellinen tuki omien asioiden hoitamiseen), erilaiset toiminnalliset ryhmät, vertaistuki, osallistuminen vapaaehtoistoimintaan, työtoiminta sekä kaikki asiakkaalle tarjottavat palvelut ja tukitoimet osana sovittua suunnitelmaa.

Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorisotakuun toteuttamista tukemalla nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näissä keskeyttämistä. Sosiaalihuoltolain kokonaisuudistuksessa tavoitteena on vähentää lastensuojelun asiakkuuksia ja siten myös nuorten kohdalla pyrkiä siihen, että riittävä tuki on mahdollista saada, vaikka nuori ei olisikaan jälkihuollon palveluiden piirissä. Sosiaalihuoltolain kokonaisuudistus sisältää niin sanotun nuorisopalvelutakuun, jolla voidaan tehostaa vaikeassa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukea. Nuorisopalvelutakuulla tarkoitetaan suunnitelmallista ja tehokasta ns. yhden pysäkin työskentelymallia, jossa nuorta tuettaisiin ”maaliin asti”. Keinovalikoimaan kuuluvat omatyöntekijä, palvelutarpeen selvittäminen sekä tarpeen mukainen sosiaalinen kuntoutus, tarvittavat terveys-, päihde- ja mielenterveyspalvelut, sekä muu valmennus ja tuki nuoren sosiaalisen vahvistumisen sekä koulutus- ja työelämävalmiuksien edistämiseksi. Toiminta toteutetaan tarpeen mukaisesti yhteistyössä nuorisotoimen, terveystoimen, opetustoimen, työ- ja elinkeinohallinnon sekä järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Yksittäisten projektien sijaan tuki muodostaa jatkumon, jossa tuki räätälöidään nuoren tarpeiden mukaisesti.

8.2 UUDET RAKENTEET NUORTEN TYÖELÄMÄOSALLISUUDEN TUKEMISELLE

8.2.1 Nuoret kuntouttavan työtoiminnan asiakkaina

Kuntouttava työtoiminta on yksi sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen työväline kunnissa. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaan kunta ja TE-hallinto ovat velvollisia aktivointisuunnitelman tekemiseen työttömän työnhakijan aktivointiehtojen täytyessä. Nuorten, alle 25-vuotiaiden osalta aktivointiehto täyttyy yleensä noin puolen vuoden työttömyysjakson jälkeen. Aktivointisuunnitelmaa laadittaessa on selvitettävä mahdollisuus tarjota työtä tai työllistymistä edistäviä toimenpiteitä. Suunnitelma voi näiden toimenpiteiden ohella sisältää myös työllistymismahdollisuuksia parantavia sosiaali-, terveys-, kuntoutus- ja koulutuspalveluja. Aktivointisuunnitelmaan voidaan yhtenä toimenpiteenä sisällyttää kuntouttava työtoiminta.⁶⁴ Aktivoin-

⁶⁴Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001

tisuunnitelmia tehtiin vuoden 2013 aikana 11 300 alle 25-vuotiaalle, mikä vastasi 24 %:a kaikista tehdyistä aktivointisuunnitelmista. Vuonna 2013 kuntouttavaan työtoiminnan aloitti 24 200 henkilöä. Tässä raportissa edellä esitellyissä kuntaesimerkeissä korostetaan kuntouttavan työtoiminnan olevan keskeinen nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palvelu. Yhtenä osoituksena kuntien vähäisestä panostuksesta nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen on se, että nuorten, alle 25-vuotiaiden määrä kuntouttavassa työtoiminnassa oli kuitenkin vuonna 2013 vain 5 200.⁶⁵

Kuntouttavaa työtoimintaa hyödynnetään eniten vaikeasti työllistyvien, paljon tukea tarvitsevien asiakkaiden tukimuotona, kun taas nuorten kohdalla suositaan ensisijaisesti TE-toimistojen palveluja. Sosiaalitoimen aktivointitoimien työllisyyspoliittiset vaikutukset ovat osoittautuneet vaatimattomiksi, kun niitä tarkastellaan siirtyminä työttömyydestä avoimille työmarkkinoille tai ammatilliseen koulutukseen. Nuorten kohdalla tulokset ovat kuitenkin rohkaisevampia kuin iäkkäämmillä asiakkailla, sillä heidän kohdallaan palveluissa pystytään rakentamaan aktiivisempia yhteyksiä työpaikoille ja oppilaitoksiin.⁶⁶ Nuorten kuntouttavaa työtoimintaa on kehitetty useissa eri hankkeissa, esimerkiksi THL:n hallinnoimassa Koppi-hankkeessa Espoossa ja Vantaalla, joissa kehittämistyöhön sisältyi vahvoja nuorten osallisuutta lisääviä sosiaalisen kuntoutuksen palveluja.⁶⁷

8.2.2 Heikossa työmarkkina-asemassa olevien nuorten sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 2012 työryhmän selvittämään tarvetta uudistaa lakiin kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001), sosiaalihuoltolakiin (710/1982), kehitysvammaisten erityishuollosta annettuun lakiin (519/1977) sekä vammaispalvelulakiin (380/1987) sisältyvää työelämäosallisuuden tukemiseen liittyvää kokonaisuutta sekä lainsäädännön että toiminnan sisältöjen kehittämisen näkökulmista.⁶⁸

Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevaa toimintaa selvittänyt työryhmä esitti syyskuussa 2014 valmistuneessa raportissaan sosiaalihuollon lainsäädäntöä uudistettavaksi siten, että kaikki työelämäosallisuutta edistävät sosiaalihuollon palvelut kootaisiin yhteen lakiin heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden sosiaalisesta kuntoutuksesta. Tällä tavoin palvelut muodostaisivat yhtenäisen kokonaisuuden sekä vammaisille että vammattomille henkilöille, ja palveluihin pääsy määräytyisi asiakkaiden yksilöllisten palvelutarpeiden perusteella. Poistamalla mm. työttömyyden tai työttömyysturvan kestoon tai vammaisuuteen liittyvät rajoitukset palveluun pääsyn ehtoina laki tukisi sosiaalihuollon tavoitetta siirtää painopistettä hyvinvoinnin edistämiseen, ennaltaehkäisevään työhön sekä varhaiseen tukeen. Työryhmän esitysten pohjalta valmisteltavan lainsäädännön on tarkoitus astua voimaan vuonna 2017.

Lakiuudistuksen tavoitteena on saada palvelujen järjestäminen kunnissa nykyistä yksinkertaisemmaksi ja yhtenäisemmäksi sekä turvata heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden tarvitsemien palvelujen saatavuus. Uudistuksen tavoitteena on myös selkeyttää sosiaalihuollon, työ- ja elinkeinohallinnon ja Kansaneläkelaitoksen välisiä vastuita heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden tukemisessa. Työllistymisen tukeminen on työ- ja elinkeinohallinnon päävastuuna. Uudis-

⁶⁵ Kuntouttava työtoiminta 2013

⁶⁶ Karjalainen ym. 2011

⁶⁷ Koppi-hanke, THL

⁶⁸ STM 2014

tuksen avulla vahvistetaan sosiaalihuollon roolia ja keinoja tukea asiakkaiden hyvinvointia ja osallisuutta osana työllistymisen edistämisen palvelujärjestelmää.

Esityksen mukaan sosiaalihuolto keskittyisi uuden lainsäädännön myötä heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden sosiaaliseen kuntoutukseen, joka jakautuisi

1. **Työelämävalmiuksia edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen**, jonka avulla tuetaan asiakkaan sosiaalista toimintakykyä ja hänen edellytyksiään ja mahdollisuuksiaan osallistua julkisiin työvoimapalveluihin, ammatilliseen kuntoutukseen tai työhön. Lähtökohtana on, että henkilö on työnhakijana työ- ja elinkeinotoimistossa ja että hänen työllistymissuunnitelmansa tehdään työ- ja elinkeinotoimiston, sosiaalihuollon ja asiakkaan välisenä yhteistyönä.
2. **Osallisuutta edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen** sellaisille henkilöille, joilla ei ainakaan sillä hetkellä ole edellytyksiä ja mahdollisuuksia työllistyä avoimille työmarkkinoille. Palvelun avulla tuetaan asiakkaan sosiaalista toimintakykyä ja hänen edellytyksiään ja mahdollisuuksiaan elämänhallintaan, yhteisöissä toimimiseen ja sosiaalisin vuorovaikutussuhteisiin.

Uudistuksen tavoitteena on vahvistaa sosiaalihuollon, työllistymisen tukemisen ja ammatillisen kuntoutuksen välistä yhteistyötä, jotta asiakkaiden sosiaalihuollon palveluissa parantunut toimintakyky johtaisi eteenpäin työllistymisen polulla julkisiin työvoimapalveluihin sekä muihin työllistymistä edistäviin palveluihin, esimerkiksi Kelan ammatilliseen kuntoutukseen. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluja voidaan myös järjestää samanaikaisesti julkisten työvoimapalveluiden tai ammatillisen kuntoutuksen palveluiden kanssa, mikäli henkilön palvelutarve edellyttää tällaista tukea. Uuden lain myötä myös asiakkaiden saamia etuuksia yhdenmukaistetaan ja palveluiden järjestämisedellytyksiä etenkin ilman ansiotarkoitusta suoritettavien työtehtävien osalta selkiytetään.

Lakiuudistuksen avulla halutaan kehittää nykyistä kuntouttavaa työtoimintaa tavoitteellisempaan ja suunnitelmallisempaan suuntaan. Asiakkaan ohjautuminen palveluun perustuu yksilölliseen palvelutarvearvioon ja -suunnitelmaan, jonka pohjalta asiakkaan tarvitsemat tukitoimet räätälöidään yksilöllisesti. Työelämävalmiuksia edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen voi sisältyä määräaikaista työtehtäviä, joita suoritetaan ilman ansiotarkoitusta. Tätä palvelua voidaan tarvittaessa järjestää kunnan lisäksi myös kolmannella sektorilla ja yrityksissä. Lakiesityksessä korostetaan kuitenkin, että työn tekemisellä on vahva toimintakykyä ja kuntoutumista edistävä tavoite, ja että palveluun on aina sisällyttävä vahva kuntoutuksellinen tuki ja ohjaus. Osallisuutta edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyvä työ voisi puolestaan olla pitempikestoista.

8.3. PITKÄAIKAISTYÖTTÖMIEN TYÖLLISTYMISTÄ EDISTÄVÄ MONIALAINEN YHTEISPALVELU⁶⁹

Hallitusohjelman mukaisesti on vuodesta 2013 alkaen valmisteltu työ- ja elinkeinoministeriön johdolla työvoiman palvelukeskus (TYP)-verkoston lakisääteistämistä ja valtakunnallistamista. Maassamme toimii tällä hetkellä 39 työvoiman palvelukeskusta, joista valtaosa on toiminta-alueiltaan seudullisia. Tarkoituksena on ulottaa pitkäaikaistyöttömien työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu jokaiseen kuntaan. Hallitus antoi pitkäaikaistyöttömien työllistymistä edistävää monialaista yhteispalvelua koskevan lakiesityksen lokakuussa 2014. Valmisteilla on myös lakiin liittyvä valtioneuvoston asetus työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta. Vuoden 2015 alusta TE-toimistot käynnistävät neuvottelut toiminta-alueidensa kuntien kanssa monialaisen yhteispalvelun käynnistämiseksi. Myös nykyiset työvoiman palvelukeskukset kehittävät toimintaansa ja palvelujensa kohderyhmiä hallituksen antaman lakiesityksen pohjalta.

Monialaisen yhteispalvelun tavoitteena on edistää työttömien työllistymistä tarjoamalla asiakkaille heidän palvelutarpeensa mukaisia julkisia työvoimapalveluja sekä sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalveluja. TE-toimisto, kunta ja Kela ohjaavat yhteispalvelun asiakkaaksi henkilön, jonka arvioidaan tarvitsevan näitä palveluja yhteensovittuna. Yhteispalveluun ohjaamisen kriteerinä on lisäksi pidempään jatkunut työttömyys.

Alle 25-vuotiaan asiakkaan yhteispalvelun tarve arvioidaan, kun yhtäjaksoinen työttömyys on kestänyt kuusi kuukautta. Yhteispalvelu tulee palvelemaan sellaisia nuoria, joiden työttömyys on pitkittynyt, ja jotka tarvitsevat työvoimapalvelujen lisäksi muitakin palveluja. Kunnat voivat ohjata yhteispalveluun myös nuoria, jotka ovat olleet kuusi kuukautta työttöminä, mutta jotka eivät ole ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi. Yhteispalvelun tarpeen arvioiminen kuuden kuukauden kohdalla mahdollistaa esimerkiksi sellaisten nuorten tavoittamisen ja tukemisen, jotka eivät sosiaalisen tai terveydellisen tilanteensa vuoksi ole kyenneet sitoutumaan nuorisotakuun piirissä tarjottuihin palveluihin. Yhteispalvelu tuo palvelujärjestelmäämme pitkään työttömänä olleille nuorille lakisääteisen monialaisen palvelupisteen. Yhteispalveluun ohjaamisessa on tärkeää, että kaikki nuorten palveluja tuottavat toimijat tuntevat sen palvelumahdollisuudet ja palveluihin pääsyn kriteerit. Yhteispalvelu kokoaa pirstaleista palvelujärjestelmää ja toimii ns. yhden luukun periaatteella. Se vastaa osaltaan myös nuorten sosiaalisen ja ammatillisen, tarvittaessa myös terveydenhuollon ja Kelan lääkinnällisen kuntoutuksen palvelujen haasteeseen.

Nuorten palveluihin osallistumiskertojen kasautuminen kertoo usein siitä, ettei työttömyyden todellisia syitä ole pystytty tunnistamaan. Tähän epäkohtaan pyritään osittain vastaamaan yhteispalvelun asiakkuuden alkuun sijoittuvalla kartoitusjaksolla, joka voi sisältää osaamis- ja ammattitaitokartoituksen, terveystarkastuksen, työkyvyn arvioinnin, kuntoutustarpeen selvityksen, urasuunnittelua tai uravalmennuksen. Onnistunut kartoitusjakso edellyttää eri toimijoiden välistä aktiivista yhteistyötä. Kartoitusjakso kokoaa yhteen palvelut, jolloin ne eivät jää toisistaan irrallisiksi.

⁶⁹HE 183/2014 vp, Kerminen 2014, TEM 2014

8.4 NUORTEN SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN YHTEYS AMMATILLISEEN KUNTOUTUKSEEN

Käytännössä sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet ovat laajasti ottaen samat kuin kaikella muullakin kuntoutuksella, ihmisen itsenäisen selviytymisen ja yhteiskuntaan osallistumisen tukeminen. Kuntoutuksen nelijako lääkinälliseen, kasvatukselliseen, ammatilliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen on käytännön asiakastyön näkökulmasta monin tavoin keinotekoinen. Usein asiakkaiden palveluprosesseissa on elementtejä kaikista näistä kuntoutuksen osa-alueista. Perinteinen nelijako pohjautuu hallinnolliseen ja rahoitukselliseen vastuunjakoon. Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta on tärkeää, että sen yhteys muuhun kuntoutukseen, erityisesti ammatilliseen kuntoutukseen on joustava, ja väylät koulutukseen ja työelämään valmentaviin palveluihin ovat avoinna, jotta nuoret saavat oikea-aikaista tukea koulutukseen ja työelämään pääsylleen. Monet nuoret tarvitsevat rinnakkain ja samanaikaisesti erilaisia kuntoutuspalveluja. Tällaisten palvelukokonaisuuksien toteuttaminen vaatii työntekijöiltä hyvää palvelujärjestelmän tuntemusta ja sujuvaa verkostoyhteistyötä.

TE-hallinnon palveluja voidaan räätälöidä sellaisille nuorille, joilla on vamman tai sairauden vuoksi vaikeuksia työllistyä. Myös Kansaneläkelaitoksella on monia erityisesti nuorille suunnattuja kuntoutusmuotoja ja -käytäntöjä.

Nuoren kuntoutusraha myönnetään 16–19-vuotiaalle nuorelle, kun nuoren työkyky tai mahdollisuudet valita ammatti ja työ ovat heikentyneet sairauden tai vamman vuoksi tai kun nuori tarvitsee erityisiä tukitoimia opiskelussa tai muussa kuntoutuksessa. Saadakseen kuntoutusrahaa nuorella tulee olla kotikunnassaan laadittu henkilökohtainen opiskelu- ja kuntoutumissuunnitelma. Nuoren kuntoutussuunnitelma laaditaan yhdessä huoltajan ja tarvittaessa muiden asiantuntijoiden kanssa. Suunnitelmasta tulee ilmetä tiedot nuoren ammatillisen kuntoutumisen mahdollisuuksista ja tavoitteista sekä suunnitelma opiskelun järjestämisestä ja toteuttamisesta. Lisäksi Kela voi myöntää alle 16-vuotiaan vammaistukea ja 16 vuotta täyttäneen vammaistukea. Alle 20-vuotiaalle työkyvyttömyyseläke myönnetään vasta, kun on selvitetty, ettei ammatillisen kuntoutuksen mahdollisuuksia ole tai jos ammatillinen kuntoutus on sairauden vuoksi keskeytynyt tai päätynyt tuloksettomana.

Nuorten kuntoutus ei toimi tällä hetkellä riittävän tehokkaasti. Kelan ammatilliseen kuntoutukseen pääsyn kriteerit muuttuivat vuoden 2014 alusta siten, että sairaudesta tai vammasta johtuvan työ- tai opiskelukyvyn heikentymisen arvioinnissa otetaan aiempaa enemmän huomioon sosiaalinen elämäntilanne. Aiemmin ammatillisen kuntoutuksen kriteereissä korostui työkyvyttömyyden uhka, ja nuorten asiakkaiden määrä Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluissa oli alhainen. Kriteerien lievenemisen myötä asiakasmäärät ovat kasvaneet 10–15% vuoden 2014 aikana. Nuorille suunnattuja Kelan kuntoutuspalveluja ovat esimerkiksi työkokeilu, koulutuskokeilu, työhönvalmennus, ammatillinen koulutus ja ammatilliset kuntoutuskurssit. Nuori voi saada myös yksilöllisiä kuntoutusjaksoja kuntoutuslaitoksessa. Näitä ovat esimerkiksi aistivammojen, tuki- ja liikuntaelin- sekä reumasairaiden kuntoutusjaksot. Lisäksi Kela korvaa kuntoutuspsykoterapiaa 16–67-vuotiaille. Myös kuntoutuspsykoterapian tavoitteena on tukea ja parantaa nuoren työ- ja opiskelukykyä. Alle 16-vuotiaiden terapiasta vastaa julkinen terveydenhuolto. Kelan järjestämä harkinnanvarainen kuntoutus on opiskelevien ja työllisten työ- ja opiskelukykyä ylläpitävää tai edistävää kuntoutusta, jota nuorten osalta käytetään erityisesti mielenterveyden häiriöihin. Kelan harkinnanvarainen kuntoutus ei kohdennu kovin hyvin sellaisiin nuoriin, joilla on vakavia elämäntilanteen ongelmia.

Kelan kuntoutuksen kehittämistoiminnassa on pyritty laajentamaan perinteisiä kuntoutusmalleja vastaamaan paremmin kuntoutujien henkilökohtaisiin tarpeisiin. Kelan rahoittama Opi-hanke (2011–2013) tarjosi kuntoutusta toisen asteen ammatillisten opintojen aikana masennus- ja/tai ahdistuneisuusoireista kärsiville 16–25-vuotiaille nuorille. Hankkeessa kehitettiin opiskelijoille tarkoitettua avomuotoista kuntoutuspalvelua, johon voi osallistua opiskelun ohella. Opi-kuntoutuksen tavoitteena oli vähentää ja ehkäistä mielenterveysongelmiin liittyviä haittoja, ja vahvistaa opiskelijan toimintakykyä ja hyvinvointia. Samalla kehitettiin palveluntuottajan, oppilaitoksen sekä nuoren hoito- ja tukitahojen välistä yhteistyötä. Hankkeen toteutuksesta vastasi Etelä-Suomessa Kiipulan kuntoutuskeskus yhteistyössä Koulutuskeskus Tavastian kanssa. Pohjois-Suomessa yhteistyökumppaneina toimivat Verve Oulu ja Oulun seudun ammattiopisto. Opi-hanke toteutettiin yhdessä Opetushallituksen Oppimisen yhteispeleihin hankkeen kanssa. Hankkeen kokemusten pohjalta Kela on ottamassa jatkossa käyttöön tämän palvelumallin ammattioppilaitoksissa opiskelevien nuorten mielenterveyskuntoutujien tukimuotona. Palvelumallissa on vahvasti mukana sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä, vaikka Kela korostaakin tämän palvelun olevan lääkinällistä kuntoutusta. Opi-hankkeen kokemuksia ja kehitettyä toimintamallia voidaan tulevaisuudessa soveltaa hyvin myös muissa toimintaympäristöissä ja muihin palvelukokonaisuuksiin liittyen, esimerkiksi nuorten opiskelun ja sosiaalisen kuntoutuksen sekä opiskelun ja työpajatoiminnan yhdistettynä tukimallina.⁷⁰

8.4.1 Sosiaalisen kuntoutuksen yhteys nuorten työpajatoimintaan

Nuorten työpajatoimintaa on järjestetty Suomessa 1980-luvun alkupuolelta lähtien. Toiminta tukee nuoren elämäntaitoja, sosiaalista vahvistumista, varhaista tukea ja omatahtista, yhteisöllistä kasvua sekä tekemällä oppimista. Työpaja tarjoaa nuorille mahdollisuuden ohjattuun ja tuettuun työntekoon sekä räätälöityyn polkuun koulutukseen, sen loppuun suorittamiseen yhteistyössä koulutuksen järjestäjän kanssa tai avoimille työmarkkinoille työllistymiseen. Työpajojen valmennustyölle on ominaista hallinnolliset ja organisatoriset sektorirajat ylittävä monialaisuus ja -ammattisuus. Toiminnan vahvuuksina ovat järjestelmän rajapinnoilla toimimisessa ja valmentautujan yksilöllisten tarpeiden mukaan räätälöidyssä valmennuksessa. Nuorten työpajoilla on merkittävä rooli nuorisotakuun toteuttamisessa, ja ne pystyvät toiminnallaan rakentamaan hyviä nuorten työllistymisen ja kouluttautumisen tukemisen yhteistyöverkostoja.⁷¹

Maassamme toimii noin kaksisataa työpajaa ja toiminnan piirissä on noin 80 % Suomen kunnista. Nuorten työpajojen lukumäärä ja toimintaan osallistuneiden nuorten määrä on lisääntynyt voimakkaasti 2000-luvulla. Vuosittain työpajoissa on työkokeilussa, Kelan kuntoutuksessa, kuntouttavassa työtoiminnassa, työvoima-, oppisopimus- tai muussa koulutuksessa yhteensä noin 21 000 valmentautujaa, joista 14 000 on alle 29-vuotiaita nuoria. Noin puolet työpajoille tulevista nuorista ohjautuu pajoille TE-toimistojen kautta. Valtaosa pajajaksoista on kestoaltaan kuusi kuukautta, mutta jakso voi vaihdella tuen tarpeen mukaan. Tehtyjen arviointi- ja seurantatutkimusten

⁷⁰ Ahlgren 2014

⁷¹ Tuusa ym 2014

mukaan pajanuorista noin 75 % sijoittuu joko koulutukseen, työhön tai muuhun aktiiviseen toimintaan.⁷²

Nuorten työpajatoiminnasta ja sen elämänhallintaa tukevista vaikutuksista on myös tehty tutkimuksia. Jerohin vuonna 2012 tekemän tutkimuksen mukaan pajatoimintaan osallistuneiden nuorten tilanteet olivat lähtökohtaisesti hyvin haastavia. Motivaation puutteen ja koulunkäytikyvyttömyyden taustalta löytyi mm. vaikeuksia perhe- ja sosiaalisissa suhteissa, päihteidenkäyttöä, traumaattisia kokemuksia sekä mielen-terveyden ongelmia. Tutkimuksessa todettiin, että työpajakoulutuksen olevan lähtökohtaisesti mahdolliselta tuntuvan haasteen edessä. Ydintuloksena oli, että haastavista lähtökohdista huolimatta työpajakoulutus onnistui tutkimukseen osallistuneiden nuorten osalta työelämään ja koulutukseen ohjaamisessa. Hyväksyvä yhteisöllisyys sekä nuorten ongelmiin yksilöllisesti paneutuva työskentely ovat tekijöitä, jonka avulla työpajakoulutus kykenee tukemaan nuorten selviytymistä ja elämänhallintaa. Nuorten ongelmien työstäminen edellyttää hyvää luottamussuhdetta ja nuoren kokonaisvaltaista kohtaamista.⁷³

Työpajoille on vuodesta 2009 alkaen kehitetty Valtakunnallisen työpajayhdistyksen koordinoiman hankkeen avulla starttivalmennusta sellaisille nuorille valmentautujille, jotka tarvitsevat vahvaa kokonaisvaltaista tukea elämäntilanteensa selvittämiseen ja tulevaisuudensuunnitelmien rakentamiseen.⁷⁴ Toiminta on suunnattu nuorille, jotka tarvitsevat tukea arjen hallintaansa, päivärytmin löytämiseen tai joilla on erilaisia riippuvuuksia, mielenterveysongelmia, oppimisvaikeuksia tai puutteita arjenhallinnassa. Starttivalmennus on monialaista, moniammatillista, tavoitteellista ja kuntouttavaa toimintaa, jossa korostetaan nuoren vahvuuksia ja mahdollisuuksia. 1–3 kuukauden mittaisessa starttivalmennuksessa yhdistyvät työ- ja toimintakyvyn arviointi, erilaisiin työtehtäviin tutustuminen ja valmentautuminen, säännölliseen päivärytmiin ja arjen hallintaan liittyvä valmentautuminen, sosiaalisten taitojen sekä sosiaalisten tukiverkkojen vahvistaminen. Tavoitteena on, että starttijakson jälkeen nuori pystyy etenemään ammatillisissa suunnitelmissaan yksilö- ja työvalmennuksen tuella eteenpäin. Starttivalmennusta on kehitetty ja mallinnettu Valtakunnallisen työpajayhdistyksen starttiverkostossa, ja siinä on ollut mukana useita työpaja- ja sosiaalisen työllistämisen organisaatioita eri puolelta Suomea.⁷⁵ Samankaltaista starttivalmennusta toteutetaan myös kuntouttavaan työtoimintaan liittyen sekä kunnissa että erilaisissa palveluja tuottavissa organisaatioissa. Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta työpajojen, sosiaalisen työllistämisen organisaatioiden sekä ammatillisen kuntoutuksen palveluntuottajien toteuttama starttivalmennus voi jatkossa toimia erittäin hyvänä pohjana sosiaalisen kuntoutuksen jaksolle.

⁷² Tuusa ym 2014

⁷³ Jerohin 2012

⁷⁴ Hilpinen ym 2012

⁷⁵ Hilpinen ym 2012

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Sosiaalisen kuntoutuksen vahvistaminen lakisäateistämisen avulla

Sosiaalisen kuntoutuksen suunnittelu ja toteutus ovat pääosin kuntien sosiaalihuollon vastuulla. Kunnat tuottavat nykyisin sosiaalisen kuntoutuksen palveluja varsin epäyhtenäisesti ja usein hankerahoituksella, eikä asiakkaiden palvelutarpeisiin pystytä vastaamaan riittävän hyvin. Sosiaalisen kuntoutuksen kehitys on ollut kaiken kaikkiaan hyvin vähäistä, eikä se ole tähän mennessä saavuttanut käsitteenä eikä käytäntönä vakiintunutta asemaa.

Nykyinen säädöspohja on näiltä osin epäselvä ja vanhentunut. Se ei myöskään vastaa, eikä kuvaa sitä monipuolista toimintaa, mitä kunnissa, järjestöissä ja monissa kehittämishankkeissa tällä hetkellä tehdään sosiaalisen toimintakyvyn, työmarkkina- ja työllistymisen edistämiseksi. Useissa kunnissa toteutetaan jo tällä hetkellä sosiaalisiksi kuntoutukseksi katsottavia palveluja. Kun yleislakiin kirjataan, että kunnan on järjestettävä tarpeen mukaan sosiaalista kuntoutusta, saa käsite nykyistä vakiintuneemman aseman ja myös palvelujen tarjonta saadaan jatkossa maantieteellisesti kattavammaksi.

Kuntoutuksen näkökulmasta uusi sosiaalihuoltolaki on merkittävä, koska sosiaalisesta kuntoutuksesta tulee lakisäateinen (SHL 18 §) ja tätä kautta merkittävä osa monialaisen kuntoutuksen kokonaisuutta. Sosiaaliselle kuntoutukselle tuodaan laissa myös määrittely ja sisältökuvaus, jotka ovat varsin oikeaan osuvia. Ne on jätetty ymmärrettävistä syistä melko väljiksi, koska palvelun sisällöt syntyvät kuntoutujakohtaisesti asiakkaan ja asiantuntijoiden yhteistyöllä. Tämä asettaa paineita sosiaalisen kuntoutuksen valtakunnalliselle arviointi- ja kehittämistyölle, erityisesti laadun varmistamisen näkökulmasta. Tavoitteena tulee olla, että kansalaisilla on oikeus parhaaseen mahdolliseen sosiaaliseen kuntoutukseen asuinkunnasta riippumatta.

Sosiaalisen kuntoutuksen käytännön toteutuksessa on tunnusomaista verkostoitunut, moniammatillinen ja monialainen työskentelytapa, mikä edellyttää dialogisuutta, yhteyksien rakentamista ja useiden näkökulmien yhteensovittamista yhteistyössä mm. terveydenhuollon, työ- ja elinkeinotoimen, Kelan, opetustoimen ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

Pyrittäessä monialaiseen palveluintegraatioon nuorten palveluissa tarvitaan enemmän koko verkoston yhteisiä käsitteitä. Eri toimijoiden käyttämiä käsitteitä ja niiden taustaorientaatioita pitäisi pystyä nykyistä paremmin avaamaan yhteistyötahoille, jotta ne eivät muodostuisi yhteistyön esteiksi ja jotta kaikki toimijat tähtäävät samaan suuntaan nuoren tukemisessa. Tässä selvityksessä on analysoitu sosiaalisen kuntoutuksen rinnalla muun muassa työhönvalmennusta, sopeutumisvalmennusta, yhteisöpohjaista kuntoutusta ja nuorisolain mukaista sosiaalisen vahvistamisen toimintaa, jotka kaikki ovat käsitteinä ja käytäntöinä hyvin lähellä sosiaalista kuntoutusta. Uusi sosiaalihuoltolaki selkiyttää, vahvistaa ja vakiinnuttaa sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ja käytäntöjä ja sen suhdetta muihin käsitteisiin.

Sosiaalisen kuntoutuksen laadun ja tulosten kehittämistyössä tulee huomioida yleisemmin kuntoutuksen kehittämistyössä viime vuosikymmeninä esille nousseet hyvät käytännöt. Tavoitteeksi tulee ottaa kyseisten käytäntöjen siirtäminen sosiaalisen kuntoutuksen toimintakehykseen. Hyvät käytännöt perustuvat yksilöiden kokonaisvaltaiseen tukemiseen ja ratkaisukeskeisiin työmenetelmiin. Erityisesti huomiota tulee kiinnittää myönteiseen puoleen; mitkä asiat ovat yhteydessä vahvaan sosiaaliseen

toimintakykyyn ja osallisuuteen sekä erityisesti, mitkä seikat riskitekijöistä huolimatta auttavat selviytymään.

Sosiaalista kuntoutusta tarvitsevat nuoret

Sosiaalista kuntoutusta tarvitaan yleensä tilanteissa, joissa nuorella on monia samanaikaisia, vakavia ja usein myös pitkäkestoisia elämänhallinnan ongelmia. Sosiaalinen vahvistaminen käsitteenä ja käytäntönä puolestaan liittyy syrjäytymistä ennaltaehkäiseviin sekä varhaisen reagoinnin ja tuen palveluihin elämäntilanteissa, joissa nuoren riski syrjäytyä on kasvanut.

Sellaiset nuoret, joilla on monia samanaikaisia ja vakavia elämänhallinnan ongelmia, ovat sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistyössä keskeisin kohderyhmä. Syrjäytymistä koskevien tilastotietojen ja asiantuntija-arvioiden perusteella on vaikeaa esittää täsmällisiä lukuja sosiaalista kuntoutusta tarvitsevien nuorten määrästä. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisessä on syytä ottaa huomioon, että nuoret aikuiset ovat suurin perus- ja vähimmäisturvaa saava ryhmä Suomessa ja yhä useamman nuoren toimeentulotuen saanti on jatkuvaa tai toistuvaa. Seurantatutkimusten mukaan noin kolmanneksella nuorista toimeentulotuen saajista asiakkuus jatkuu 10–12 kuukautta. Tutkimusten mukaan sosiaalityöntekijät arvioivat noin kolmanneksen toimeentulotukea saavista nuorista olevan tavallista intensiivisemmän palvelun tarpeessa.

Pitkäaikaistyöttömänä olevien, pitkään toimeentulotukea saaneiden, täysin koulutuksen, työelämän ja perustoimeentulon ulkopuolelle jääneiden nuorten määrän perusteella sosiaalisen kuntoutuksen potentiaalisena asiakasmääränä voidaan puhua useista kymmenistä tuhansista nuorista.

Palveluintegraation ja asiakasvaikuttavuuden kehittäminen

Nuoria tukevaa palvelujärjestelmää uudistetaan lähivuosina merkittävästi. Tulevissa uudistuksissa nuorten palveluissa ovat avainasemassa moniammatilliset matalan kynnyksen palvelupisteet (Ohjaamo-malli tai muu vastaava), joiden saatavuuden pitäisi kattaa kaikki kunnat. Näiden palvelupisteiden avulla voidaan vahvistaa ennaltaehkäisevää sekä varhaisen reagoinnin ja tuen työtä ja luoda sujuva palveluyhteistyö koulujen oppilashuollon, terveydenhuollon, nuorisotyön, sosiaalityön ja muiden nuorten palvelujen välille. Tässä palvelumallissa korostuu vahvasti sosiaalisen vahvistamisen orientaatio. Moniammatillista tukea tarvitsevien ja yli puoli vuotta työttömänä olleiden nuorten palveluista vastaa jokaiseen kuntaan ulottuva monialainen yhteispalvelu. Kuntien sosiaalihuollon toteuttaman sosiaalisen kuntoutuksen keskeisimpänä kohderyhmänä ovat puolestaan sellaiset nuoret, joilla on monia vakavia elämänhallinnan ongelmia. Nämä uudistukset ovat laaja-alaisia ja mahdollistavat palvelujen integroinnin ja yksilöllisen räätälöinnin.

Tutkimustulosten perusteella sosiaalityö on vaikuttavaa, kun työskentelyssä panostetaan laaja-alaisesti asiakkaan arkielämän tukemiseen. Pelkällä taloudellisella tuella ei saada aikaan myönteistä muutosta, vaan lähinnä ylläpidetään vaikeita tilanteita. Tutkimustulokset antavat kuitenkin varsin ristiriitaisen kuvan siitä, miten hyvin pitkäaikaista toimeentulotukea saavien nuorten ohjautuminen sosiaalityöhön toimii tällä hetkellä. Näyttää siltä, että sosiaalityössä pystytään nykyisin käytännön ja ohjautumismekanismien vastaamaan varsin huonosti pitkäaikaista toimeentulotukea saavien nuorten elämänhallinnan sekä koulutukseen ja työelämään hakeutumiseen liittyviin tuen ja ohjauksen tarpeisiin. Palvelujen saatavuus on hyvin epätasaista eri kunnissa.

Kunnissa ei ole yhtenäistä näkemystä eikä toimivia välineitä valikoida ja ohjata nuoria asiakkaita oikea-aikaisesti sosiaalityön asiakkaiksi. Tällä hetkellä tilannearviotyöskentelyä ja sosiaalityön suunnitelmallista työskentelyä ei hyödynnetä nuorten asiakastyössä riittävästi. Tutkimusten perusteella sosiaalityön vaikuttavuuden seurantatavat näyttävät olevan vasta kehittymässä.

Toimeentulotuen perusosan laskenta ja maksatus siirtyvät Kelaan vuoden 2017 alusta, mutta täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki säilyivät edelleen sosiaalityön työvälineenä. Enemmistö sosiaalityöntekijöistä suhtautuu ratkaisuun myönteisesti, ja näkee uudistuksen merkittävänä ja kauaskantoisena sosiaalityön kehittämisen kannalta. Tämän uudistuksen ratkaisevana haasteena on kehittää ja ottaa käyttöön yhtenäinen malli, jonka avulla voidaan tunnistaa asiakkaiden tuen ja ohjauksen tarpeet oikea-aikaisesti, systemaattisesti ja joiden avulla heidät voidaan ohjata toimeentulotuesta sosiaalityön asiakkaaksi. Mallin pohjaksi löytyy kunnista lukuisia hyviä käytäntöjä. Monissa kunnissa on asiakastyö organisoitu siten, että lähtökohtana on tavata systemaattisesti kaikki ensi kertaa toimeentulotukea hakevat nuoret ja arvioida heidän elämäntilanteensa ja palvelutarpeensa. Joissakin kunnissa puolestaan hyödynnetään profilointia, jonka avulla sosiaalityön henkilökohtaiseen tapaamiseen ohjataan aina kaikki tiettyihin riskiryhmiin kuuluvat ensikertalaiset nuoret asiakkaat, esimerkiksi kaikki tulottomat, vailla työ- tai opiskelupaikkaa tai asuntoa olevat, mielenterveys- tai päihdeongelmaiset sekä rikostaustaiset nuoret. Etuuskäsittelystä sosiaalityöhön ohjaamisessa hyödynnetään monissa kunnissa huoliseula-menetelmää, jonka avulla pystytään antamaan tukea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa elämäntilanteiden vaikeutuessa. Huoliseulaa käytetään toimeentulotuen saannin pitkittyessä ja elämäntilanteen vaikeutuessa tai muuttuessa, ja sen avulla etuuskäsittelijä ohjaa nuoren sosiaalityöhön havaitessaan hänellä huolta aiheuttavia elämäntilanteita.

Sosiaalisen kuntoutuksen hyviä käytäntöjä

Kuntaesimerkkien kautta välittyy varsin yhteneviä kokemuksia ja arvioita tämänhetkisistä nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluista, niiden kehittämistarpeista ja sosiaalityön palvelujen kytkeytymisestä nuorten palvelujen kokonaisuuteen. Keskeisenä päämääränä on palveluintegraatio, palvelujen pirstaleisuuden ongelman ratkaiseminen joko siten, että panostetaan eri toimijoiden välisen yhteistyön tiivistämiseen tai siten, että viedään kaikki tarvittavat palvelut saman katon alle. Kummastakin näistä kehittämissuonteista löytyy hyviä käytännön esimerkkejä.

Kunnissa ja järjestöissä toteutetaan tällä hetkellä jo varsin monipuolisesti sellaisia nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluja, jotka vastaavat uuden sosiaalihuoltolain määrittelyä. Kunnissa toteutetaan myös paljon muuta nuoria tukevaa palvelutoimintaa, jossa on vahvasti mukana kuntouttavia elementtejä. Seuraavassa on koottu tämän selvityksen pohjalta esimerkkejä tällaisista hyvistä käytännöistä:

- Matalan kynnyksen integroidut palvelupisteet, joissa on mukana laaja kirjo nuorten tarvitsemia palveluja, mukaan lukien sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen palvelut.
- Nivelvaiheessa peruskoulun päättävien ja vielä opiskelevien nuorten syrjäytymisen ehkäisyn paikalliset ja seudulliset seurannan ja ohjauksen mallit, joihin voi sisältyä koulupudokkuutta estäviä yhteisiä palaverieita ja tuen järjestämistä opinto-ohjaajien, etsivän nuorisotyön, työpajojen ja sosiaalityön kanssa.
- Sosiaalityöntekijöiden/sosiaaliohjaajien tekemä suunnitelmallinen, tavoitteellinen ja pitkäjänteinen asiakastyö. Palveluprosessiin voidaan kytkeä kuntouttavaa

työtoimintaa ja muita nuorten tarvitsemia palveluita, esimerkiksi työ- ja toimintakyvyn kartoituksia, mielenterveys-, päihdepalveluja ja muita terveydenhuollon palveluja ja terapiaa. Palvelu voi myös olla jalkautuvaa, kotiin menevää tai nuorten kohtaamista internetissä ja sosiaalisessa mediassa.

- Yksilöllinen tai ryhmämuotoinen tuki ja valmennus arjessa selviytymiseen, erilaisten käytännön asioiden hoitamiseen, asioimiseen ja esimerkiksi internetin käyttöön liittyen.
- Itsenäisen asumisen tukeminen (yksilö-/ryhmäohjauksena), mihin sisältyy laajasti tukea erilaisista arjen asioista selviytymiseen, kuten talousneuvontaa, jonka avulla tuetaan nuorta hoitamaan arjen raha-asioitaan; ruuanlaittoon, hygieniaan, kodinhoitoon ja siivoukseen liittyvää opetusta ja ohjausta.
- Nuorten osallisuutta lisäävä vertaistuki ja omaehtoinen toiminta; nuorten itsensä vetämät toimintaryhmät, esimerkiksi liittyen internetin käyttöön ja atk-taitoihin, masentuneiden nuorten toiminnalliset ryhmät.
- Aktivointi-, harrastus- ja vertaisryhmätoiminta yhdessä erilaisten harrastusjärjestöjen kanssa.
- Kuntouttava työtoiminta, ja sen mahdollistama työssäoppiminen ja valmentautuminen työ- tai opintopolulla eteenpäin.
- Nuorille suunnattu klubitalotoiminta, joka edistävää osallisuutta ja tasa-arvoa tarjoamalla jäsenilleen matalan kynnyksen kohtaamispaikan, jossa voi kokea yhteisöllisyyttä, saada vertaistukea ja tehdä työtä klubitalolla tai tavallisella työpaikalla.

Sosiaalisen kuntoutuksen yhteydet muihin palveluihin

Nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmilla on vahva yhteys työllistymisen ongelmiin, työkyvyttömyyteen ja kasvaneeseen syrjäytymisriskiin. Nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluiden saatavuus ja toimivuus on kuitenkin nykyisin puutteellista. Vaikka häiriöiden varhainen tunnistaminen on parantunut, puutteita on nuorten matalan kynnyksen palveluissa ja kuntoutuksessa. Parasta tukea nuorten mielenterveysongelmissa on pystytty tarjoamaan moniammatilliseen työskentelyyn ja jalkautumiseen perustuvien matalan kynnyksen mallien avulla. Tällaisten nuorten mielenterveyspalvelujen saatavuus pitäisi olla valtakunnallisesti kattava.

Nuorten kuntoutus ei toimi tällä hetkellä riittävän tehokkaasti. Heidän ohjautumisenensa Kelan ammatilliseen kuntoutukseen on vähäistä, vaikka sen kriteereitä lievennettiin olennaisesti vuoden 2014 alusta. Myöskään Kelan harkinnanvarainen kuntoutus ei kohdennu kovin hyvin sellaisiin nuoriin, joilla on vakavia elämänhallinnan ongelmia. Kelan harkinnanvarainen kuntoutus on opiskelevien ja työllisten työ- ja opiskelukykyä ylläpitävää tai edistävää kuntoutusta, jota nuorten osalta käytetään erityisesti mielenterveyden häiriöihin.

Järjestöillä ja muilla kolmannen sektorin toimijoilla on erittäin ratkaiseva rooli sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa, joten niiden toimintamahdollisuuksien edistäminen on tärkeää. Myös julkisen sektorin ja järjestöjen välistä yhteistyötä nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa pitäisi kehittää ja tiivistää. Järjestöjen näkökulmasta korjauksista työstä pitäisi siirtyä panostamaan ennaltaehkäisevään työhön ja matalan kynnyksen palveluihin. Yksittäisten palvelujen sijaan olisi pyrittävä kokonaisvaltaiseen toimintaotteeseen, esimerkiksi oppilaitoksilla pitäisi olla velvoite jälkiohjaukseen opintojen päättymisen jälkeen. Järjestöjen tuottamien palvelujen laadun turvaamiseksi olisi taattava toiminnan riittävä rahoitus. Projektirahoitus yksin ei tuo tarvittavaa pysyvyyttä tärkeään asiaan.

Työelämäosallisuuden vahvistaminen

Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen käytännön toteutus tulee rakentumaan pitkälti heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työelämävalmiuksia edistävänä sosiaalisena kuntoutuksena, koska lähtökohtaisesti kaikkien nuorten alle 29-vuotiaiden asiakkaiden sosiaalisessa kuntoutuksessa tähtäin pitäisi asettaa kohti työelämäosallisuutta ja avoimia työmarkkinoita. Tämä edellyttää sitä, että sosiaalisen kuntoutuksen palvelut saadaan niveltymään saumattomaksi osaksi nuorten palveluketjuja. Sosiaalihuoltolain mukainen omatyöntekijä-työmalli mahdollistaa tällaisen tavoitteellisen ja pitkäjänteisen palveluohjauksen. Kuntoutuspalvelujen kehittämisessä tarvitaan strategista siirtymistä toimenpidepainotteisesta ammatillisesta ja sosiaalisesta kuntoutuksesta tavoiteperusteiseen suuntaan ja kysyntänäkökulman korostamiseen. Tämä edellyttää toiminnan tavoitteiden selkeyttämistä, toimintaan ohjaamisen käytäntöjen terävöittämistä, palveluntuottajien osaamisen vahvistamista työnantajayhteistyön ja työn etsinnän alueilla ja työhönvalmennuskäytäntöjen perusteellista läpikäymistä sekä toimeenpanon ja tulosten seuranta- ja arviointia.

Jotkut nuorista tarvitsevat kuitenkin pidempikestoista osallisuutta edistävää sosiaalista kuntoutusta. TEOS-työryhmän esitysten perusteella tämän palvelumuodon taloudelliset kannustimet eivät ole kuitenkaan riittävällä tasolla, jotta siitä muodostuisi asiakkaille vetovoimainen ja kannustava palvelu. Myöskään palvelujen järjestäjille ei ole esityksessä samanlaisia taloudellisia kannustimia kuin työelämävalmiuksia edistävissä sosiaalisessa kuntoutuksessa, ja tällä on varmasti vaikutusta haluun käynnistää ja kehittää tätä palvelua.

10 KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Sosiaalinen kuntoutuksen palveluprosessin määrittäminen ja kohdentaminen

Tämän selvityksen perusteella uuden sosiaalihuoltolain mukaisen sosiaalisen kuntoutuksen palvelut tulee kohdentaa erityisesti sellaisille nuorille, joilla on samanaikaisesti useita ja usein myös pitkäkestoisia elämänhallintaa vaikeuttavia ongelmia (kuten esimerkiksi kouluvaikeudet, oppimisvaikeudet, koti- ja perhevaikeudet, tulottomuus, työ- tai opiskelupaikan puuttuminen, asunnottomuus tai irrallisuus uudessa asuinpaikassa, mielenterveys- tai päihdeongelma, rikollisuus) ja joiden tukemisessa muut sosiaalihuollon, nuorisotoimen, terveydenhuollon, työpajatoiminnan, TE-hallinnon tai Kelan ammatillisen kuntoutuksen palvelut ovat riittämättömiä.

Nuoria tukevan sosiaalisen kuntoutuksen keskiössä tulee olla sosiaalialan ammattilaisten tekemä suunnitelmallinen, tavoitteellinen ja pitkäjänteinen asiakaspalvelutyö ja palveluohjaus nuorten ja heidän lähiyhteisönsä kanssa. Palveluprosessin tulee rakentua aina yksilöllisesti ja räätälöidysti pohjautuen nuoren kanssa tehtyyn palvelutarpeen arviointiin ja suunnitelmaan. Asiakastyö tapahtuu joustavalla ja räätälöidyllä työotteella, johon voi myös sisältyä työskentelyä jalkautuvalla työotteella, esimerkiksi nuorten ja heidän läheistensä tapaamisia heidän kotonaan tai nuorten kohtaamista sosiaalisessa mediassa ja internetissä.

Nuorten palvelujärjestelmässä pitää kehittää sellaisia yhteistyömalleja, jotka mahdollistavat erilaisten ja eri toimijoiden toteuttamien palvelujen samanaikaisen ja rinnakkaisen toteuttamisen. Nuoren tarvitessa samanaikaisesti muita palveluja, pitää prosessi suunnitella yhteistyössä eri toimijoiden kanssa siten, että siihen voidaan joustavasti kytkeä esimerkiksi työ- ja toimintakyvyn kartoituksia, mielenterveys- ja päihdepalveluja, muita terveydenhuollon palveluja, terapiaa sekä lääkinnällisen ja ammatillisen kuntoutuksen palveluja.

Monia palveluja samanaikaisesti tarvitsevan nuorten tueksi tarvitaan palveluohjauksen työmallia, jossa palveluprosessin suunnitteleminen, seuranta ja toteuttaminen ovat nimetyn työntekijän vastuulla. Tukenaan työntekijällä on moniammatillinen verkosto, jonka hän kokoaa ja jota käytetään oikein kohdennetusti ja suunnitelmallisesti. Palveluohjauksen tulisi sekä käynnistää että päättää nuoren asiakkaan kuntoutuspalveluprosessi, jotta voitaisiin varmistaa palvelun oikea kohdentuminen ja suunnitelman jatkuvuus, sekä ehkäistä palveluista pois putoaminen. Palveluohjauksen tarkoituksena on toimia myös eri asiantuntijoiden ja toimijoiden välisenä koordinoivana ja yhdistävänä tekijänä. Jotta tämä toimisi, tulee kehittää asiakkaan näkökulmasta mahdollisimman yhtenäisenä näyttäytyvä palveluprosessi, jossa voidaan toimia aiempaa joustavammin ja innovatiivisemmin yhteisen asiakkaan asioiden eteenpäin viemiseksi.

Nuorille kohdennettuihin sosiaalihuoltolain mukaisiin sosiaalisen kuntoutuksen palveluihin tulee sisältyä seuraavanlaisia palveluja:

- Yksilöllinen ja ryhmämuotoinen tuki ja valmennus, jonka avulla edistetään nuorten osallisuutta, elämänhallintaa, vuorovaikutustaitoja, tulevaisuudensuunnitelmia, arjessa selviytymistä ja itsenäistä asumista.
 - Palveluun voidaan räätälöidä yksilöllisten tarpeiden pohjalta tukea ja valmennusta liittyen erilaisista arjen asioista selviytymiseen, kuten raha-asioiden hallintaa parantavaa talousneuvontaa; käytännön asioiden

hoitamiseen ja asiointiin liittyvää ohjausta sekä ruuanlaittoon, hygieniaan, kodinhoitoon ja siivoukseen liittyvää opetusta ja ohjausta.

- Tuessa ja valmennuksessa voidaan hyödyntää sekä ammattilaisten panosta että vertaistukea, nuorten omaehtoista toimintaa sekä erilaista kolmannen sektorin toimijoiden tuottamaa aktivointi- ja harrastustoimintaa.
- Nuorten osallisuutta ja työllistymisedellytyksiä parantavia työtehtäviä (joita suoritetaan ilman ansiotarkoitusta), ja niiden mahdollistama työssä oppiminen ja valmentautuminen työ- tai opintopolulla eteenpäin.

Tämän määrittelyn pohjalta on suunniteltava ja vahvistettava valtakunnalliset sosiaalisen kuntoutuksen palvelustandardit, jotta toimintamalleja ja palvelukuvauksia voidaan kehittää ja vakiinnuttaa kuntakohtaisesti ja tulevaisuudessa sote-aluekohtaisesti. Sosiaalihuoltolain tultua voimaan vuonna 2015 tarvitaan valtakunnallisia arviointi-, kokeilu- ja kehittämishankkeita, joiden avulla voidaan käytännössä suunnitella sosiaalisen kuntoutuksen palvelustandardit. Tässä selvitystyössä esitellyt palvelumallit ja hyvät käytännöt toimivat hyvänä palvelustandardien pohjana.

Sosiaalisen kuntoutuksen toteutuksessa ja kehittämisessä tulee hyödyntää olemassa olevia palveluja ja hyviä käytäntöjä. Esimerkiksi nuorten työpajatoiminnassa, sosiaalisen työllistämisen ja ammatillisen kuntoutuksen organisaatioissa käytössä oleva starttivalmennus-konsepti toimii erittäin hyvänä pohjana sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittämiseksi. Näiden organisaatioiden toimintoja kehittämällä pystytään varsin laajasti vastaamaan sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen tarpeeseen.

Kunnissa on laajaa kiinnostusta panostaa sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseen, mutta tietoa toimivista palveluista ja hyvistä käytännöistä ei ole saatavilla riittävästi. Hyvien käytäntöjen ja toimintamallien levittämiseksi on luotava toimivia viestintäkanavia ja foorumeita, jotka mahdollistavat tiedon levittämisen ja vertaisoppimisen.

Jotta sosiaalisen kuntoutuksen palvelut saadaan aidosti vastaamaan tavoitteiltaan ja sisällöltään nuorten tarpeita ja kokemusmaailmaa, tulee kiinnittää nykyistä enemmän huomiota nuorten itsensä ja heidän omaistensa osallisuuteen palvelujen suunnittelussa ja kehittämisessä esimerkiksi hyödyntämällä asiakasraateja, nuorten omaehtoista toimintaa ja kokemusasiantuntijoita.

Nuorten sosiaalinen kuntoutus kiinnittyy kunnissa tulevaisuudessakin vahvasti sosiaalityöhön. Uudistusten myötä toimeentulotuen merkitys sosiaalityössä vähenee, mikä mahdollistaa työn sisällöllisen kehittämisen ja resurssien kohdentamisen suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen asiakastyöhön, kuten esimerkiksi sosiaaliseen kuntoutukseen. Uudistuksen onnistuminen edellyttää, että asiakastyöhön turvataan riittävästi sosiaalityön resursseja. Oppilaitosten, nuorisotyön, terveydenhuollon, Kelan, TE-toimistojen, muiden nuorten palvelujen ja sosiaalityön välille tarvitaan hyvin toimiva ohjautumisen ja tiedonkulun järjestelmä, joiden avulla nuoret voidaan ohjata sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiksi ja sieltä taas joustavasti eteenpäin. Tässä voidaan hyödyntää hankkeissa kehitettyjä ja monissa kunnissa jo käytössä olevia malleja ja menetelmiä, joita on esitelty tässä selvityksessä.

Osaamisen ja eri toimijoiden välisen yhteistyön kehittäminen

Uusi sosiaalihuoltolaki ja uudet laajapohjaiset sote-alueet luovat hyvät puitteet suunnitelmalliselle ja tavoitteelliselle sosiaalityölle ja sen integroimiselle muihin palveluihin. Muutoksen toteuttamiseksi tarvitaan sekä valtakunnallista että alueellista kehit-

tämistyötä ja koulutusta, jotta sosiaalisen kuntoutuksen palvelut saadaan joka kunnassa uutta lainsäädäntöä vastaavalle tasolle.

Olennaista sosiaalisen kuntoutuksen paikallisissa ja seudullisissa palveluissa on laaja pohja ja eri toimijoiden välinen sujuva yhteistyö. Tämä merkitsee sitä, että yhteistyömallit ja palveluprosessit ovat koordinoituja, yhdessä sovittuja ja sujuvasti toimivia. Elämönhallintansa menettäneet nuoret tarvitsevat tuekseen pitkäkestoisia, yksilöllisiä ja integroituja palvelupolkuja. Nykyisessä sektoroituneessa palvelujärjestelmässämme, jossa palvelut ovat pirstaleisia ja jossa on edelleen liiaksi osaoptimointia, tällainen palveluintegraatio on hyvin haasteellinen tehtävä.

Onnistumisen avaimena kehittämistyössä on, että lähdetään liikkeelle yhteisen strategian ja tahtotilan luomisesta. Kaikki nuorten palveluihin osallistuvat toimijat on vedettävä kehitystyöhön mukaan. Lähtökohtana on se, että osallisuus (sekä sosiaalinen että työelämäosallisuus) on kaikkien toimijoiden yhteinen asia. Töitä tehdään yhdessä yhteisten asiakkaiden kanssa. Jotta työ on sujuvaa ja tuloksellista, tarvitaan yhteisiä pelisääntöjä, vastuunjakoja, kumppanuutta ja sitoutumista. Tämän pohjalta voidaan lähteä rakentamaan eri toimijoiden kesken yhteinen toimintamalli esimerkiksi paikallinen tai seudullinen palvelukartta tai kumppanuussopimus, joka mahdollistaa asiakkaiden tarpeista käsin rakentuvat palveluprosessit. Tätä kautta nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palvelut saadaan asemoiduksi kiinteäksi osaksi paikallista nuorten palvelujärjestelmää.

Uudistusten läpiviemiseksi tarvitaan määrätietoista kehittämistyötä, verkostoyhteistyötä ja yhteisen työotteen omaksumista edistävää koko nuorten palvelujen yhteistyöverkostolle toteutettua koulutusta. Yhteisessä koulutuksessa jokainen toimija voi kirkastaa omaa perustehtäväänsä ja rooliaan. Yhteinen kouluttautuminen voi tukea muiden toimijoiden työn tuntemista, mahdollistaa yhteisten käsitteiden luomisen ja omaksumisen, lisätä valmiutta rikkoa totuttuja asiakastyön kaavoja, madaltaa ja purkaa eri sektoreiden raja-aitoja ja keinotekoisia rajauksia sekä sujuvoittaa tiedonkulkua.

Nuorten ammatillisen kuntoutuksen tehostaminen

Nuorten syrjäytymisen ehkäisyn tehostamiseksi tarvitaan nykyistä tehokkaampia toimia. Nuorten ohjautuminen Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluihin on lisääntynyt vuoden 2014 tehdyn kriteerien muutoksen myötä. Jatkossa on kuitenkin perusteltua selvittää, pitäisikö Kelan ammatilliseen kuntoutukseen pääsyn kriteereitä edelleen muuttaa siten, että sellaiset nuoret, joilla on samanaikaisesti useita ja vakavia elämönhallinnan ongelmia, pääsisivät näiden palvelujen piiriin ilman nykyistä sairaus-, vika- tai vamma-perustetta. Suosittelemme, että järjestetään kokeilu- ja kehittämishanke, jossa integroidaan tälle kohderyhmälle ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen palvelut samanaikaisesti toteutettavaksi tavoitteelliseksi ja tiiviiksi palvelukonaisuudeksi.

LÄHTEET

Ahlgren T (2014) Miten tästä eteenpäin – Opi:sta pysyvään toimintaan. Esitelmä Kelassa. Helsinki 12.5.2014.

http://www.kela.fi/documents/10180/751941/OPI_loppuseminaari_Ahlgren.pdf/09d99e4d-a0b5-4755-a929-5a13c76fa8dc

Ala-Kauhaluoma M (2014) Sopeutumisvalmennus 2012–2013. Keskeiset ominaisuudet ja vertailu RAY:n ja Kansaneläkelaitoksen välillä. Moniste.

Alanen O, Kainulainen S, Saari J (2014) Vamos tekee vaikutuksen. Vamos-nuorten hyvinvointikokemukset ja tulevaisuuden odotukset. Helsingin diakonissalaitos. HDL-raportti 1/2014. Helsinki. Saatavissa myös:

https://www.hdl.fi/images/stories/liitteet/HDL_Raportti_VAMOS.pdf

Blomgren S, Kivipelto M (2012) Valtaitus – Valtakunnallinen aikuissosiaalityön kartoitus. Raportti 27/2012. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. Saatavissa:

<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085495>

Buchert U, Vuorento M (2012) Suomalaisten hyvinvointipalveluiden ammattilaisten näkemyksiä maahanmuuttajien ammatillisen ja mielenterveyskuntoutuksen haasteista ja ratkaisuista. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 81, 2012.

ESTER-hankkeen (Etelä-Suomen terveys- ja hyvinvointierojen kaventaminen) loppu- ja arviointiraportti 2013.

Nimeke = ESTER – Etelä-Suomen terveys- ja hyvinvointierojen kaventamisen hanke 2011–2013. Loppu- ja arviointiraportti. Raportti vain verkossa, ei painopaikkaa. Espoon kaupunki hankkeen hallinnoija.

http://www.espoo.fi/fi-FI/Sosiaali_ja_terveyspalvelut/Hyvinvointi_ja_terveys/ESTERhanke

Europaeus M, Koivisto O (2009) Aikuissosiaalityön helmet Tampereen seutukunnassa. Tampereen seutukunnan aikuissosiaalityön kehittämishanke AKSELI:n loppuraportti. Osa II 06/2007–10/2009. Nokian kaupunki. Saatavissa vain verkossa. Nokian kaupunki hankkeen hallinnoija.

Grönberg V (2014) Sosiaalisen kuntoutuksen valtakunnallisen kehittämishankkeen (2014–2017) suunnittelupaja. 9.5.2014 Helsinki.

Haahkola K (2013) Nuoren tilannekuva. Tiedolla ja yhteistyöllä jarrua nuorten syrjäytymiselle. SITRA. Kuntamarkkinat 11.9.2013. Helsinki

Hallituksen esitys Eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Saatavissa:

<http://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiat/he+164/2014>

Hilpinen K, Huuromonen S, Kivirinta J, Välimaa A (2012) Startti parempaan elämään – startti- valmennuksen perusteet. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry.

Huovila E (2013) Identiteettiä rakentamassa. Alle 25-vuotiaiden helsinkiläisten nuorten kokemuksia perussosiaaliyöstä. Sosiaaliyön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatin-tutkimus. Marginalisaatiokysymysten sosiaaliyön erikoisala. Sosiaalitieteiden laitos. Helsingin yliopisto. Syyskuu 2013.

Opinnäytetyö. Saatavissa: <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=e3d31d6e-ec9b-402a-920d-26ed7ccc95fb>

Härkäpää K, Harkko J, Lehikoinen T (2013) Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 128. Tampere. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/42487>

Jerohin M (2010) Työpaja mahdollistajana? Työpajakoulutuksen merkitys nuorten elämänculussa. Sosiaaliyön pro gradu -tutkielma. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Jyväskylän yliopisto.

Järvikoski A (2014) Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 43. Helsinki. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3457-3>

Kainuun Virta-hankkeen loppuraportti. Saatavissa: http://sote.kainuu.fi/general/Uploads_files/Virta/Virta.pdf.

Karjalainen V, Karjalainen J (2011) Kuntouttava työtoiminta kunnissa. Arvioita työtoiminnan järjestämistavasta ja kehityssuunnasta. Raportti 46/2011. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere.

Kelan kuntoutustilasto 2012 (2013) www.kela.fi/tilastot/vuositilastot. Vain verkossa, Kela. Helsinki.

Kerminen P (2014) TYP-toimintamalli. Power Point-esitys. <http://www.tem.fi/ajankohtaista/vireilla/lainsaadantohankkeet/lainsaadantohankehaku?offset=2&xmid=4734>

Kesä M, Kinnunen R, Ala-Kauhaluoma M, Laiho A, Myller J-E, Joutsen M (2013) Sosiaalisen kuntoutuksen selvitystyö. Loppuraportti. Innolink Research, Sosiaalikehitys Oy, Kuntoutussäätiö.

Kivipelto M, Blomgren S, Karjalainen P, Saikkonen P (toim.) (2013) Vaikuttavaa aikuissosiaaliyötä –arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 8/2013. Helsinki. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-864-3>

Koppi-hanke, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2014. Saatavissa: <http://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/kohti-kuntouttavampia-tyoelamapalveluita-koppi/tulokset>

Kuntouttava työtoiminta 2013 – Kuntakyselyn osaraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 19/2014. Saatavissa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116263/Tr19_14.pdf?sequence=4

Kuure T (2014) Nuorten sosiaalisen vahvistamisen Nuorten sosiaalinen vahvistaminen. Käsi-teanalyysiä kyselyaineiston pohjalta. Sosiaalisen vahvistamisen seminaari, Valtakunnallinen työpajayhdistys 27.5.2015. Helsinki.

<http://www.tpy.fi/?x17730=371211>

Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista 15.7.2005/566.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001.

Lehmuskoski K (2014) Sosiaalisen vahvistumisen mittaaminen. Sosiaalisen vahvistamisen seminaari. Valtakunnallinen työpajayhdistys 27.5.2015.

<http://www.tpy.fi/?x17730=371211>

Loponen K (2010) Palvelujärjestelmän kynnyksellä. Nuorten aikuisten kokemuksia työelämän toiseudesta. Lisensiaattityö. Lapin yliopisto. Opinnäytetyö verkossa. Lapin yliopisto, 2010.

<http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=82ec6353-b9d9-45d6-a0a5-a454ad08d26c>

Mikkonen M, Uitto M (2013) Sydänsairaudesta kuntoutuminen sopeutumisvalmennuskurssin jälkeen. Vuosien 2010–2011 aikana kerättyjen palautelomakkeiden analysointi. Opinnäytetyö. Oulun seudun ammattikorkeakoulu, Hoitotyön koulutusohjelma. Oulu, 2013. Opinnäytetyö verkossa. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201301181530>

Mykrä P (2014) RAY-avustukset ja yhteisöperustainen kuntoutus. Esitelmä Kuntoutusakatemiassa 24.11.2014. Kuntoutussäätiö.

Mäkinen P (2014) 371 tapaa tehdä toimeentulotukityötä. Muuttuva toimeentulotuki 2014. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.Helsinki. Saatavissa:

http://www.talentia.fi/files/3656/KYSELYRAPORTTI_Muuttuva_tt_2014_eli_371_tapaa_tehda_toimeentulotukityota.pdf

Notkola V, Pitkänen S, Tuusa M, Ala-Kauhaluoma M, Harkko J, Korkeamäki J, Lehikoinen T, Lehtoranta P, Puumalainen J (Kuntoutussäätiö) Ehrling L, Hämäläinen J, Kankaanpää E, Rimpelä M, Vornanen R (konsortioikumppanit). (2013) Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa, tuloksia. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. Helsinki: Eduskunta, 2013. Saatavissa verkossa:

[http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw/trip?\\${BASE}=erekj&\\${HTML}=akxpdf&\\${SNHTML}=akxeilody&tunniste=TRVJ+1/2013](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw/trip?${BASE}=erekj&${HTML}=akxpdf&${SNHTML}=akxeilody&tunniste=TRVJ+1/2013)

Notkola V (2014) Kuntoutujan osallisuuteen tukea yhteisöpohjalta (pääkirjoitus). Kuntoutus 2014; 37 (2): 3-4.

Närhi K, Talvensola S, Valppu-Vanhainen A, Karjalainen J (2009) Aikuissosiaalityö muutoksessa? Keski-Suomen maakunnan aikuissosiaalityön kehittämishankkeen loppuraportti. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Raportteja 22. Keski-Suomen sosiaaliala osaamiskeskus. Jyväskylä.

Oulun kaupungin työllisyysohjelma 2013–2016 – työllä hyvinvointia ja elinvoimaa. Oulu.

Pitkänen S, Harju H, Spangar T (2014) Vauhdittajista vakinaiseksi toiminnaksi: Ulkoinen arviointi Etelä-Savon nuorten ESR-hankkeista. <http://www.doria.fi/handle/10024/96992>

- Palola E, Hannikainen-Ingman K, Karjalainen V (2012) Nuoret koulutuspuokkaat sosiaalityön asiakkaina
– Tapaustutkimus Helsingistä. Raportti 29. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Pättikangas M, Korhonen K (1996) Kokemuksia sopeutumisvalmennuksesta. Perustiedot ja välittömän seurannan tulokset sopeutumisvalmennuksen vaikuttavuus -tutkimuksesta. Kuntoutussäätiön työselosteita 12. Helsinki.
- Räty T (2010) Vammaispalvelut. Vammaispalvelujen soveltumiskäytäntö. Vaasa.
- Rajavaara M, Karjalainen V (2013) Kuntoutus-lehden pääkirjoitus. Sosiaalisen kuntoutuksen teemanumero. Sosiaalinen kuntoutus lakisääteiseksi – mikä muuttuu? Kuntoutus 35 (4) 2012 s. 3-5
- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen (2010) Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. 2012. Vain verkossa.
<http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/julkaisu/1514048>
- Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. STM raportteja ja muistioita 2014:12
- Säkjärvi M, Kinnunen R (2013) Tää kuuluu myös sulle! Nuorisotakuu Hämeenlinnan seudulla. Sosiaalikehitys Oy. Hämeenlinna.
- Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti (2013). Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavissa:
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26809.pdf
- Tuusa M (2005) Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Helsinki: Kuntoutussäätiön tutkimuksia 74. Helsinki.
- Tuusa M, Pitkänen S, Shemeikka R, Korkeamäki J, Harju H ja Saares A.(Kuntoutussäätiö) Pulliainen M, Kettunen A ja Piirainen K (Diakonia-ammattikorkeakoulu) (2014) Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia Nuorisotakuun tutkimuksellisen tuen loppuraportti. Tutkimuksellinen tuki nuorisotakuun toimeenpanon seurannassa ja vaikuttavuuden arviointiin käytettävien indikaattorien kehittämisessä nuorisotakuun 1. toimeenpanovuonna 2013. Työ- ja elinkeinoministeriön tutkimuksia 15/2014. Työ- ja elinkeinoministeriö. Helsinki.
- Työ – tie osallisuuteen -projekti. Aspa-säätiö.
<http://www.aspasaatio.fi/kehitt%C3%A4misprojektit/ty%C3%B6-tie-osallisuuteen>
- Työ- ja elinkeinoministeriö. Tiedote. Pitkäaikaistyöttömien palvelut kootaan yhteen. Saatavissa: http://www.tem.fi/tyo/tiedotteet_ty?89506_m=116227
- Vogt E, Sjöholm M (2014) Etuuskäsittelyä ja aikuissosiaalityötä. Kuntaliiton julkaisusarja: Uutta kunnista nro 2/2014. Toimeentulotuki- ja aikuissosiaalityön kuntakyselyn 2013 päätulokset. Suomen Kuntaliitto. Saatavissa:
http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=3006

Välimäki J (2012) Lapsisyöpäperheiden sopeutumisvalmennuskursseille osallistuvien vanhempien kokema elämänhallinta ja hoitopolku. Turun ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveysala, Terveyden edistämisen koulutusohjelma. Opinnäytetyö, Turun ammattikorkeakoulu. Saatavissa://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2012112616641

Muut internet-lähteet:

<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elamantuki/kuntoutus/sopeutumisvalmennus/> (7.5.2013)

<http://kvh.solinet.fi/sopalvel/sope> (7.5.2013)

http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/sosiaalipalvelut/vammaispalvelut (8.5.2013)

http://www.kela.fi/tyoikaisille_kuntoutus-ja-sopeutumisvalmennuskurssit (8.5.2013)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380> (13.5.2013)